

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Maria Hvittfeldt

Kropp och själ

Om aborträtt och samvetsvägran i vården

LAGM01 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Ulrika Andersson

Termin för examen: period 1 VT 2016

Innehåll

ABSTRACT	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Introduktion	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Avgränsningar	6
1.3.1 Granskade områden	7
1.3.2 Definitioner	7
1.4 Teori och metod	8
1.4.1 Kritiska perspektiv	8
1.4.2 Metodologiska utgångspunkter	9
1.4.2.1 Rättsdogmatisk metod	10
1.4.2.2 Diskursanalytisk inspiration	10
1.4.2.3 Min tillämpning av metoderna	11
1.5 Material	12
1.6 Forskningsläge	13
1.7 Disposition	14
2 RÄTTEN TILL ABORT	16
2.1 Introduktion	16
2.2 Hälso- och sjukvård i Sverige	16
2.2.1 God vård	16
2.2.2 Vård på patientens villkor	17
2.2.3 Vårdpersonalens förpliktelser	17
2.3 Rätt till abort i Sverige	18
2.3.1 Vägen till självbestämmande	18
2.3.2 Utveckling i svensk lagstiftning	19
2.3.3 Dagens abortlag	20
2.4 Aborträtt i internationella dokument	21
2.4.1 Som en rätt till hälsa	21
2.4.1.1 Överenskommelser inom FN	21
2.4.1.2 Överenskommelser inom Europarådet	22

2.4.1.3	EU-rätten	23
2.4.2	Som privat- och familjeliv	23
2.4.2.1	Överenskommelser inom FN	23
2.4.2.2	Överenskommelser inom Europarådet	23
2.4.2.3	EU-rätten	24
2.4.3	Abort i europeisk praxis	24
2.4.3.1	Rätten till hälsa enligt ECSR	24
2.4.3.2	Rätt till abort enligt Europadomstolen	25
2.5	Sammanfattning	27
3	RÄTTEN TILL SAMVETSVÄGRAN	28
3.1	Samvetsfrihet och samvetsvägran	28
3.2	I svensk lagstiftning	28
3.2.1	Historisk samvetsfrihet i Sverige	28
3.2.2	Nuvarande bestämmelser i svensk rätt	29
3.3	I statliga utredningar	30
3.3.1	Samvetsfrihet för värnpliktiga	30
3.3.2	Förarbeten till abortlagen	31
3.3.3	Samvetsklausul i högskoleutbildningen	31
3.4	Internationella dokument	32
3.4.1	Överenskommelser inom FN	32
3.4.2	Överenskommelser inom Europarådet	32
3.4.2.1	Europakonventionen	33
3.4.2.2	Europarådets parlamentariska församling	33
3.4.3	EU-rätten	34
3.5	Samvetsvägran i praxis	35
3.5.1	Barnmorskan i Jönköpings län	35
3.5.1.1	Anmälan till diskrimineringsombudsmannen	35
3.5.1.2	Vidare till domstol	36
3.5.2	Europadomstolen om samvetsvägran	37
3.6	Sammanfattning	39
4	SAMVETSVÄGRAN I RIKSDAGEN	41
4.1	Beskrivningar av samvetsvägran	41
4.2	Reaktioner på resolution 1763	41
4.2.1	Betänkande om Europarådets verksamhet	41
4.2.2	Motion om att upphäva resolution 1763	42
4.2.3	Debatt som följer betänkandet	43
4.2.4	Fortsatt behandling i Utrikesutskottet	46
4.3	Samvetsvägran enligt konstitutionsutskottet	46
4.3.1	Betänkanden om fri- och rättigheter	47
4.3.2	Motioner om införande av samvetsvägran	48
4.3.2.1	Kristdemokratiska motioner	48
4.3.2.2	Sverigedemokratiska motioner	49
4.3.3	Debatt som följer betänkandet	50

4.4 Övrig riksdagsbehandling	53
4.4.1 I socialutskottet	53
4.4.2 I interpellationsdebatt	54
4.4.2.1 Mellan socialministern (KD) och SD	54
4.4.2.2 Mellan utrikesministern (S) och M	55
5 DISKURSANALYTISK GRANSKNING	57
5.1 Samvetsvägran – det nya motståndet?	57
5.2 Teman i diskussionen	58
5.2.1 Att tala om foster som ofödda barn	58
5.2.1.1 En fostercentrerad abortdiskurs	58
5.2.1.2 Bakom ett etiskt dilemma	59
5.2.2 Abort som kroppsligt självbestämmande	60
5.2.2.1 Den kvinnocentrerade abortdiskursen	60
5.2.2.2 Att skapa en förståelse	61
5.2.3 Att tala om samvetsvägran som en mänsklig rättighet	62
5.2.3.1 Vad säger Europadomstolen?	62
5.2.3.2 En omstridd resolution	63
5.2.4 En kamp om betydelsen	64
5.3 Avslutande kommentarer	65
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	67
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	76

Abstract

The purpose of this paper is to analyze how the discussion on the right to conscientious objection in abortion care may affect our view of the right to abortion. The study is conducted from a gender perspective and the starting point is the contradiction between two potential human rights: the right to abortion and the right to conscientious objection in abortion care. In Sweden, the issue of conscientious objection in abortion care was raised by a midwife who claimed discrimination after having been denied employment when refusing to perform abortions. Neither the Swedish Discrimination Ombudsman nor the district court held that discrimination had taken place, but they did not clearly state that conscientious objection poses a threat to women's access to abortion services. I want to examine the discussion regarding conscientious objection on abortion in the Swedish parliament and how the existing discourses of abortion can influence the perception of what conscientious objection in abortion care is. The traditional legal sources will be analyzed, with the goal of examining the legal possibilities to claim a right to abortion as an integral part of the right to health and the right to respect for private life. According to Swedish legislation, the right to abortion is strong and health care services should be provided with the needs of the patient in focus. The status of the right to abortion in international documents is uncertain. Concerning the right to conscientious objection in abortion care, references are made to legal provisions on the right to freedom of conscience. There is no explicit right to conscientious objection in Swedish legislation, but the right to freedom of conscience can be viewed as a part of the constitutional right to freedom of religion. In international law, the right to freedom of conscience is found in a majority of international human rights documents. Conscientious objection in abortion care can possibly be regarded as an expression of freedom of conscience. However, there are extensive possibilities of restricting these expressions, especially when challenging other rights and freedoms. I will conduct a discourse analytical approach to identify the main themes in the parliamentary discussion of conscientious objection in abortion care. My study is based on parliament members' bills, committee reports, interpellations and parliamentary debates. In the themes that can be discerned, it is clear that the advocates of conscientious objection on abortion care are skilled at frequently referring their arguments to the right to freedom of conscience, even though this is not the same as the right to conscientious objection. Those who argue that the right to abortion should be unconditional are not equally skilled at describing abortion as a part of the right to health or the right to respect for private life. Nevertheless, there are two main discourses that can be identified: conscientious objection as a harmless way of expressing the right to freedom of conscience and conscientious objection as a threat to the right and access to abortion. In accordance with the idea of language as constructing our understanding of the world, my conclusion is that in order to maintain and advocate the right to abortion there is need to clearly construct it as an essential part of the right to health.

Sammanfattning

I det här arbetet vill jag ur ett genusrättsvetenskapligt perspektiv undersöka hur diskussionen om samvetsvägran vid abortvård påverkar vår syn på rätten till abort. Min utgångspunkt är att den aktuella frågan handlar om två potentiella mänskliga rättigheter som står mot varandra; rätten till abort och rätten till samvetsvägran vid abortvård. I Sverige har frågan främst aktualiserats genom den barnmorska som hävdade diskriminering då hon nekades anställning när hon ville samvetsvägra deltagande vid aborter. Varken DO eller tingsrätten ansåg att diskriminering hade förelegat men uttalade inte tydligt att tillgången till abort hotas av samvetsvägran. Jag vill undersöka hur diskussionen gällande samvetsvägran vid abortvård ser ut hos lagstiftaren och hur de abortdiskurser som finns där påverkar uppfattningen om vad samvetsvägran innebär. Arbetet inleds dock med en rättsdogmatisk kartläggning av rätten till abort respektive rätten till samvetsvägran vid abortvård.

Rätten till abort är enligt abortlagen stark och svensk vårdslagstiftning anger tydligt att patientens behov står i centrum för vården. Aborträtten kan härledas till rätten till hälsa och rätten till respekt för privatlivet, men själva ingreppets status enligt internationella dokument är osäkert. Rätten att samvetsvägra hänförs ofta till bestämmelser om rätt till samvetsfrihet. I svensk lagstiftning saknas rätt till samvetsvägran, men samvetsfriheten kan ses som en del av religionsfriheten enligt RF. Rätten till samvetsfrihet återkommer i de flesta internationella dokument om mänskliga rättigheter och samvetsvägran vid abortvård kan troligen ses som ett uttryck för samvetsfriheten enligt exempelvis Europakonventionen. Det finns dock stora möjligheter att begränsa dessa uttryck, exempelvis när utövandet äventyrar andra människors fri- och rättigheter. I arbetets senare kapitel redogör jag med hjälp av en diskursanalytisk metod för de återkommande teman jag har uppfattat i beskrivningarna av samvetsvägran vid abortvård i riksdagen. Redogörelsen bygger i dessa delar på utskottsbetänkanden, motioner, interpellationer och protokoll från riksdagsdebatter. I de teman som kan skönjas är det tydligt att förespråkarna för samvetsvägran vid abortvård är skickliga på att hänvisa sina argument till internationella dokument som slår fast rätten till samvetsfrihet, trots att det inte är detsamma som samvetsvägran. De som hävdar att rätten till abort ska stå oinskränkt är inte lika duktiga på att formulera varför och de är inte heller lika högljudda i sitt försvar. I arbetets sista kapitel fortsätter jag att analysera dessa teman och vilken betydelse de i längden kan få för rätten till abort. De diskurser som kan utläsas handlar om hur fenomenet samvetsvägran vid abortvård ska förstås: som ett ofarligt värnande om samvetsfriheten eller som ett hot mot rätten till abort. Med utgångspunkt i att det får betydelse för en rättighets status hur vi talar om den är min slutsats att, precis som förespråkarna av samvetsvägran försöker göra detta till en del av samvetsfriheten, måste vi som värnar en oinskränkt aborträtt beskriva abort som en självklar del av rätten till hälsa och rätten till respekt för privatlivet.

Förord

”Bildning är det som är kvar sedan vi glömt allt vad vi lärt oss”

- Ellen Keys

Nu är det dags att börja glömma!

Ett stort tack till min handledare Ulrika Andersson, du gör juridik spännande. Tack också till min familj och mina vänner, ni betyder mest.

Lund den 26 maj 2016

Maria

Förkortningar

AD	Arbetsdomstolen
Bet.	Betänkande
Cit.	Citeras
DL	Diskrimineringslag (2008:567)
DO	Diskrimineringsombudsmannen
ECSR	Europeiska kommittén för sociala rättigheter
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HSL	Hälso- och sjukvårdslagen (1982:763)
IKESKR	FN:s konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter
KD	Kristdemokraterna
KU	Konstitutionsutskottet
Kvinnokonventionen	Konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor
L	Liberalerna
M	Moderaterna
MP	Miljöpartiet
PACE	Europarådets parlamentariska församling
PL	Patientlagen (2014:821)
Prop.	Proposition
PSL	Patientsäkerhetslagen (2010:659)
RF	Regeringsformen (1974:152)
S	Socialdemokraterna
SOU	Statens offentliga utredningar
SRHR	Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter
SÖ	Sveriges överenskommelser med främmande makter
UU	Utrikesutskottet
V	Vänsterpartiet

1 Inledning

1.1 Introduktion

”Ingen kvinna kan kallas fri som inte själv äger och råder över sin egen kropp.”¹

I Sverige är aborträtten stark och än så länge verkar det råda någorlunda politisk konsensus kring att värna den regleringen. Samtidigt återkommer förslag om att Sverige borde införa en rätt till samvetsvägran för vårdpersonal som inte vill arbeta med aborter.²

Förespråkare av rätten till samvetsvägran vid abortvård menar framför allt att detta skyddas under tanke-, samvets- och religionsfriheten enligt artikel 9 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna, Europakonventionen,³ och att Sverige i nuläget inte lever upp till sina förpliktelser enligt denna.⁴ Samtidigt menar många andra att även rätten till abort skyddas under Europakonventionen, under skyddet för privat- och familjeliv enligt artikel 8.⁵

I Sverige har diskussionen främst aktualiserats genom den barnmorska som anmälde arbetsgivaren Jönköpings läns landsting för diskriminering, då hon nekades anställning som barnmorska när hon med hänvisning till sin samvetsfrihet vägrade att arbeta med abortvård. I dagsläget har både Diskrimineringsombudsmannen, DO, och tingsrätten i Jönköping godtagit arbetsgivarens förfarande och någon diskriminering har inte ansetts föreligga. Rätten till abort och en effektiv tillgång till abortrelaterad vård verkar således skyddas före vårdanställdas eventuella samvetsfrihet.⁶ De ställningstaganden som DO och tingsrätten har gjort sker dock till stora delar i arbetsgivarens rätt att leda och fördela arbetet och mindre utifrån rätten till abort i sig.⁷

Delar av diskussionen har hamnat inom arbetsrätten och i början av år 2016 meddelade Göta hovrätt att överklagandet av tingsrättens dom hänvisas till Arbetsdomstolen⁸. Det är alltså inte för sin avgörande roll för kvinnors rätt att bestämma över sin egen kropp som aborträtten kan stå oinskränkt i

¹ Citat Margaret Sanger, ur Miles 1988 s. 246.

² Se t ex Motion 2010/11:K381; Motion 2011/12:K281; Motion 2011/12:So642; Motion 2012/13:K399; Motion 2012/13:K344; Motion 2014/15:2516.

³ SÖ (1952:35). Jfr Proposition 1951:165.

⁴ Se t ex kärandes argument i T 1781-14 Jönköpings tingsrätt s. 12f; Motion 2014/15:2516; Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 35f.

⁵ Se t ex svarandes argument i T 1781-14 Jönköpings tingsrätt s. 25; Motion 2010/11:U298; Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 27.

⁶ DO:s beslut om att avsluta ärende 2014/12, 2014/226, 2014/227; Jönköpings tingsrätts dom den 21 maj 2016 i mål nr T 1781-14 s. 8f.

⁷ Se främst DO:s beslut om att avsluta ärende 2014/12, 2014/226, 2014/227 s. 7f.

⁸ Göta Hovrätts beslut den 29 december 2015 i mål nr T 3456-15, aktbilaga 12.

förhållande till en barnmorskas rätt till samvetsvägran. En arbetsgivare får neka en barnmorska att samvetsvägra abortvård eftersom det är arbetsgivaren som avgör vad som ingår i tjänsten. För stunden är det möjligt att det viktigaste är att tillgången till abortvård inte begränsas eller ifrågasätts av den personal som ska garantera den. Men vad gör det för vår uppfattning av vad abort är, att samtalet ser ut som det gör?

1.2 Syfte och frågeställningar

Min utgångspunkt är att frågan om samvetsvägran vid abortvård handlar om två potentiella mänskliga rättigheter som står mot varandra; rätten till abort och rätten att samvetsvägra. Framkommer detta synsätt i debatten?

Att barnmorskor inte har rätt att samvetsvägra motiveras i domstol och av DO av arbetsrättsliga skäl. Samtidigt beskriver förespråkarna rätten till samvetsfrihet – och samvetsvägran – som en mänsklig rättighet. Hur ser diskussionen ut i våra politiska församlingar? Med utgångspunkt i att det får betydelse för det faktiska omfånget av en rättighet hur vi talar om den, vill jag undersöka vilka argument som förs fram för respektive emot samvetsvägran inom vården. Jag kommer också att redogöra för vilken bäring dessa argument har i de dokument som åberopas. Detta leder sedan fram till en analys av hur argumentationen skulle kunna påverka lagstiftarens uppfattning om vilka intressen det är som står emot varandra.

Frågeställningar:

- Vilka är de rättsliga förutsättningarna för rätt till abort?
- Vilka är de rättsliga förutsättningarna för rätt till samvetsvägran vid abortvård?
- Hur ser diskussionen kring samvetsvägran vid abortvård ut i riksdagen?
 - o Vilka argument förs fram och vilka intressen eller värderingar representerar dessa?
 - o Vilka argument får genomslag i intresseavvägningen?
- Vad innebär den aktuella diskussionen för synen på abort som rättighet?

1.3 Avgränsningar

Abortlagstiftning kan granskas utifrån många perspektiv. Uppsatsens fokus ligger på abortlagar som en del av den offentliga rätten och som en lagstiftning med syfte att garantera varje persons fysiska autonomi, rätt till privat- och familjeliv samt sexuella och reproduktiva hälsa.

1.3.1 Granskade områden

Abortlagstiftning aktualiserar svåra moraliska och etiska frågor. Det finns många aspekter av abort inom området för bioetik och medicinrätt, men dessa kommer inte att belysas i följande arbete. När det kommer till frågan om när livet tar sin början utgår jag ifrån att svensk abortlagstiftning är utformad i enlighet med den läkareetik som utgår ifrån uppdraget att skydda och bevara människoliv.⁹ De internationella dokument som tas upp, både gällande rätt till abort och rätt till samvetsvägran, är ett urval som gjorts utifrån främst två premisser: att de återkommer i diskussionen kring den aktuella rättigheten och/eller att de är viktiga för att belysa vilka intressen respektive rättighet de kan sägas representera. Det är alltså ingen fullständig redogörelse av vilka dokument som behandlar dessa potentiella rättigheter.

Samvetsfrihet kommer att undersökas med utgångspunkt i att det utgör en mänsklig rättighet och utifrån sin relevans till vårdpersonals rätt till samvetsvägran vid abortvård. Jag fokuserar på yrkesgruppen barnmorskor, eftersom det är kring dem som diskussionen främst har kretsat i Sverige. Samvetsvägran i andra situationer än vid abort kommer endast att beröras i den mån det har betydelse även för abortvård. Med beskrivningarna abort och abortingrepp åsyftar jag både medicinska och operativa aborter. Den arbetsrättsliga aspekten av samvetsvägran kommer inte att redogöras för närmare, såvida det inte är nödvändigt för att beskriva rådande omständigheter.

1.3.2 Definitioner

När jag skriver om rätt till samvetsfrihet enligt internationella dokument och konventioner kommer jag att benämna detta som *samvetsfrihet*. När det rör sig om en vägran att delta i viss verksamhet som ett uttryck för rätten till samvetsfrihet kommer jag att benämna detta som *samvetsvägran*. I redogörelser för exempelvis motioner och inlägg i riksdagsdebatter använder jag de termer som författaren eller upphovspersonen använde i sitt ursprungliga yttrande. Jag nämner mycket sällan de folkvalda som gör inlägg i debatten vid namn utan låter dem representera sina partier. Det innebär inte att hela partiet förutsätts stå bakom dem. När jag talar om patienten vid ett abortingrepp kommer jag många gånger att beskriva denna person som *den gravida kvinnan*. Jag skriver också om hur brister gällande sexuell och reproduktiv hälsa är något som drabbar *kvinnor* som grupp hårdast. Dessa beskrivningar bottenar i en historia av kvinnor som de personer med livmoder, som föder barn och som också bär huvudansvaret för dessa. Det är en historia som kan förändras! I dagsläget anser jag dock att dessa konstruktioner är de som fungerar bäst för att visa på den struktur som diskriminerar och prioriterar bort intresset hos de som kan genomgå abort.

⁹ *Läkarförbundets etiska regler*. Sveriges Läkarförbund.

1.4 Teori och metod

1.4.1 Kritiska perspektiv

I mitt arbete utgår jag från flera olika perspektiv. På ett övergripande plan har jag anlagt ett genusrättsvetenskapligt perspektiv. Genus är ett begrepp som gör det möjligt att problematisera kön. Genusforskning handlar om att analysera hur kön konstrueras socialt och kulturellt och vad konsekvenserna av detta blir för individer, kunskap, tankefigurer och samhällets organisering.¹⁰ Inom genusrättsvetenskaplig forskning används ofta ett angreppssätt där teori och metod är integrerade.¹¹ Så är också fallet i mitt arbete. Inom genusrättsvetenskaplig forskning är det även av stor vikt att redogöra för sin teori och metod, eftersom det tydliggör de premisser arbetet bygger på och som resultatet bedöms utifrån.¹²

Utgångspunkten för genusrättsvetenskaplig teori är att kunskap ses som konstruerad och kontextuell. En sådan kunskapssyn är grundläggande inom till exempel socialkonstruktionismen och postmodernismen, vilka båda har influerat genusrättsvetenskapen.¹³ Socialkonstruktionismen är också en viktig utgångspunkt för diskursanalytiska teorier, vilka jag inspireras av i uppsatsens analyserande delar. Ett socialkonstruktionistiskt perspektiv kan sägas bygga på fyra premisser. Den första premissen innebär en kritisk inställning till självklar kunskap. Det finns ingen absolut sanning, utan vår kunskap om världen är en produkt av vårt sätt att kategorisera världen. Den andra premissen går ut på att synen på och kunskap om världen alltid är historiskt och kulturellt präglad. Vår världsbild och identitet präglas av den kultur och tid vi lever i, och kunde ha varit annorlunda någon annanstans. Den tredje premissen utgörs av sambandet mellan kunskap och sociala processer. Det är i sociala processer som kunskap skapas och upprätthålls och i social interaktion bygger vi upp vad som definieras som sant eller falskt. Den sista premissen handlar om sambandet mellan kunskap och social handling. I en bestämd världsordning blir vissa former av handlingar naturliga, andra otänkbara. Olika sociala världsbilder får därmed konkreta sociala konsekvenser.¹⁴

Om kunskap är konstruerad måste vi alltså ifrågasätta uppfattningen att det finns en av människan oberoende verklighet som vi kan nå sann, objektiv kunskap om. Den sociala världen med dess subjekt och objekt är ju socialt konstruerad. För juridikens del innebär detta att någon opartisk och objektiv rätt inte finns. Rätten är ett normkomplex präglad av föreställningar, ställningstaganden och värderingar omvandlade till begrepp, lagar och principer. Rätten är således ett system format av verkliga människor utifrån specifika intressen och maktförhållanden. Syftet med genusrättsvetenskaplig

¹⁰ Gunnarsson, Svensson 2009 s. 133ff.

¹¹ Gunnarsson, Svensson 2009 s. 122.

¹² Gunnarsson, Svensson 2009 s. 122.

¹³ Gunnarsson, Svensson 2009 s. 123ff.

¹⁴ Winther Jørgensen, Phillips 2000 s.11f.

forskning är att synliggöra denna subjektivitet och ensidighet, och att ifrågasätta rättens objektivitet.¹⁵

Ytterligare ett viktigt begrepp för detta arbete är *diskurs*. Den vetenskapliga definitionen av diskurs är att vi med hjälp av språket skapar representationer av verkligheten som också bidrar till att skapa verkligheten. En diskurs avser således både representationen och skapandet av verkligheten.¹⁶ Idén om diskurser innebär inte att verkligheten inte finns; betydelser och representationer är nog så verkliga. Den fysiska världen finns också, men den får sin betydelse genom diskurser.¹⁷ Diskurser ställer upp ramar för vad som är möjligt att tänka, säga och göra och avgör i förlängningen vad som kan tillåtas eller förbjudas, inkluderas eller exkluderas. Genom användandet av vissa diskurser osynliggörs också andra möjliga diskurser, som hade kunnat ge en annan representation eller konstruktion av verkligheten. Diskurser blir på så vis ett medel för att utöva makt. Därför är det inte bara det som uttalas vi bör ta hänsyn till, utan också det som inte sägs. För rättsvetenskapen har diskursanalysen erbjudit en sammanhållen ram för att utmana objektiviteten i det rättsliga språket, rättens autonomi och för att utforska relationer mellan rättsliga diskurser och andra sociala konstruktioner. Kunskapsintresset ligger i att utforska processen inom vilken fakta och begrepp konstrueras och blir relevanta för juridisk tolkning.¹⁸

I kapitel två och tre kommer jag att kartlägga de rättsliga förutsättningarna för rätt till abort respektive rätt till samvetsvägran. Mina kritiska perspektiv kommer sedan tydligare till uttryck i kapitel fyra och fem. I kapitel fyra kommer jag att välja ut de återkommande teman jag har identifierat i diskussionerna om samvetsvägran vid abortvård i riksdagen. Jag anser det viktigt att lyfta fram dessa, eftersom de är med och skapar den bild vi har av abort och samvetsvägran. I kapitel fem kommer jag att fortsätta att analysera dessa teman och med utgångspunkt i teorierna ovan utreda vilken betydelse de olika beskrivningarna får för vår syn på rätten till abort.

1.4.2 Metodologiska utgångspunkter

För att kartlägga de rättsliga förutsättningarna för samvetsvägran respektive rätten till abort använder jag mig av en rättsdogmatiskt inspirerad metod. Mina resultat i dessa delar, kapitel två och tre, kommer sedan att utgöra en del av grunden för den mer genusrättsvetenskapliga granskning som följer i kommande kapitel. För att genomföra den kritiska granskningen har jag använt mig av en diskursanalytiskt inspirerad metod.

¹⁵ Gunnarsson, Svensson 2009 s. 123ff.

¹⁶ Gunnarsson, Svensson 2009 s.173ff.

¹⁷ Winther Jørgensen, Phillips 2000 s. 15.

¹⁸ Gunnarsson, Svensson 2009 s.173ff.

1.4.2.1 Rättsdogmatisk metod

I kapitel två och tre använder jag mig till stora delar av en rättsdogmatiskt inspirerad metod. Att använda sig av en rättsdogmatisk metod är att låta praktiska spörsmål stå i centrum. Syftet beskrivs ofta som att finna lösningen på ett rättsligt problem genom att applicera en rättsregel på densamma. Slutresultatet får sedan antas spegla innehållet i gällande rätt, eller hur en rättsregel ska uppfattas i ett visst sammanhang. Utgångspunkt för arbetet är de allmänt accepterade rättskällorna, det vill säga lag, dess förarbeten, praxis och doktrin. Rättsdogmatik handlar främst om problemlösning och är också praktikerns metod. I en rättsvetenskaplig kontext blir kravet på fullständighet, transparens, förklaringsmodeller och ett kritiskt förhållningssätt något som skiljer sig från den rent resultatnriktade användningen. Väl utförda rättsdogmatiska undersökningar ökar enligt Kleineman rättssäkerheten och förutsebarheten.¹⁹ En viktig aspekt av rättsdogmatiken är granskningen av den juridiska argumentationen. Vilka argument som är tillåtna och hur rättskällevärdet förhåller sig till detta är centrala frågor.²⁰ När rekonstruktionsuppgiften avslutats kan litteraturen välja att granska den rättsdogmatiska lösningen, dess konsekvenser samt eventuella alternativ. Med en kritisk rättsdogmatisk metod kan vi gå längre än att beskriva gällande rätt och till exempel visa hur rättsläget är otillfredsställande. På så vis kan den fortsatta rättsutvecklingen påverkas. För någon som ägnar sig åt kritisk rättsdogmatik är det av största vikt att skilja mellan argument *de lege lata* – det vill säga vad rättsläget *är*, och argument *de lege ferenda* – vad lagen *borde vara*. Författaren måste för transparensen och giltighetens skull alltid klargöra, både för sig själv och för läsaren, vilken karaktär en viss argumentation har.²¹

1.4.2.2 Diskursanalytisk inspiration

Inom diskursanalys finns en rad olika angreppssätt som alla har gemensamt en idé om att vårt tillträde till verkligheten går genom språket.²² I min diskursanalytiska undersökning är jag främst inspirerad av kritisk diskursanalys. Kritisk diskursanalys erbjuder verktyg för att teoretiskt problematisera och empiriskt undersöka relationerna mellan diskursiv praktik och social och kulturell utveckling i sociala sammanhang.²³ Målet för kritisk diskursanalys är att kartlägga förbindelsen mellan språkbruk och social praktik.²⁴ En person som haft stor betydelse för kritisk diskursanalys är Norman Fairclough.²⁵ Jag kommer att använda flera av hans begrepp och redogör för de, för mig, mest väsentliga i det följande. En central utgångspunkt för Fairclough är att en diskurs både är konstituerad och konstituerande. Det innebär att diskurser reproducerar och förändrar

¹⁹ Kleineman 2013 s. 21ff.

²⁰ Kleineman 2013 s. 27f.

²¹ Kleineman 2013 s. 33ff.

²² Winther Jørgensen, Phillips 2000 s. 12, 15.

²³ Winther Jørgensen, Phillips 2000 s. 66.

²⁴ Winther Jørgensen, Phillips 2000 s. 76.

²⁵ Winther Jørgensen, Phillips 2000 s. 66, 72.

kunskap, identiteter och sociala relationer samtidigt som de formas av andra sociala praktiker och strukturer.²⁶ *Diskursordning* är ett viktigt begrepp. En diskursordning är summan av de diskurser som används inom en social institution eller domän. Inom en diskursordning finns olika *diskursiva praktiker*, vår produktion och konsumtion av tal och skrift. En diskursordning sätter på så vis upp restriktioner för vad som kan sägas, men innehåller också möjligheter till förändring när språkbrukare utnyttjar diskurser på ett nytt sätt eller introducerar diskurser från andra diskursordningar.²⁷

Användandet av diskurser mellan olika diskursordningar är ett uttryck för *interdiskursivitet*, vilket i sin tur är en form av *intertextualitet*. Intertextualitet är en beteckning för det förhållande att kommunikativa händelser alltid bygger på tidigare händelser. Alla ord har använts förut och vi kan välja att bygga vår egen text på ordens tidigare användning, till exempel genom att hänvisa till andra texter – så som jag gör nu.²⁸ Genom intertextualitet kan vi studera både reproduktion av diskurser – när inga nya element införs och förändringar genom nya sammansättningar.²⁹ Hög interdiskursivitet är ett tecken på förändring, medan låg interdiskursivitet tyder på reproduktion av det bestående.³⁰ Den kritiska diskursanalysen utgår ifrån den diskursiva praktiken samt den *kommunikativa händelsen*. En kommunikativ händelse kan till exempel vara en artikel eller ett politiskt tal. Analysen av den kommunikativa händelsen handlar sedan bland annat om vilka diskurser som artikuleras i produktion och konsumtion av texten och om den diskursiva praktiken reproducerar eller omstrukturerar rådande diskursordning.³¹

1.4.2.3 Min tillämpning av metoderna

Mina metodologiska utgångspunkter innebär att jag i kapitel två och tre i enlighet med en rättsdogmatiskt inspirerad metod kommer att kartlägga de rättsliga förutsättningarna för rätt till abort respektive rätt till samvetsvägran vid abortvård. I kapitel fyra kommer jag sedan att redogöra för de diskurser jag har tyckt mig se i riksdagensutskottens behandling av samvetsvägran vid abortvård. I kapitel fem kommer jag att fortsätta granskningen av de teman som har framkommit i kapitel fyra. I kapitel fem kommer jag att granska vilken bäring de argument som förs fram i diskussionen har juridiskt, men främst vad de säger om synen på abort som en rättighet. Två av frågorna jag vill ha svar på är således: *Hur kan diskurserna kring samvetsvägran vid abortvård beskrivas? Hur kan diskurserna gällande abort som rättighet beskrivas?* Den här undersökningen gör jag med utgångspunkt i att det får betydelse för en rättighets status hur det talas om den. Jag ställer mig kritisk

²⁶ Winther Jørgensen, Phillips 2000 s. 71f.

²⁷ Winther Jørgensen, Phillips 2000 s. 73ff.

²⁸ Winther Jørgensen, Phillips 2000 s. 77f.

²⁹ Winther Jørgensen, Phillips 2000 s. 13.

³⁰ Winther Jørgensen, Phillips 2000 s. 87.

³¹ Winther Jørgensen, Phillips 2000 s. 73ff.

till att det skulle gå att värna en viss rättighet, utan att det får konsekvenser för andra rättigheter.

I kapitel fem vill jag alltså undersöka den avvägning som görs mellan motstående intressen, både när avvägningen är uttalad, men också när den inte är det. Med diskursanalytiska verktyg kommer jag att analysera hur ett socialt fenomen - barnmorskor som samvetsvägrar deltagande i abortvård, beskrivs i en social kontext – riksdagen och dess olika utskott. Bland de olika definitioner och tolkningar som finns av vad en diskurs är utgår jag ifrån en av Fairclough inspirerad definition, nämligen att en diskurs är ett sätt att tala som ger betydelse åt upplevelser utifrån ett visst perspektiv.³²

1.5 Material

Enligt den normativa rättskällevärdsläran är endast vissa rättskällor auktoritativa och de har också en inbördes ordning. Dessa rättskällor anses vanligen utgöras av lag, förarbeten, praxis och doktrin.³³ Inom genusrättsvetenskapen tillämpas en mindre strikt rättskällevärdslära och området för kunskapskällor är utökat. Ett polycentriskt synsätt innebär att jag utgår ifrån att rätten skapas i flera centrum och att vi har flera rättssystem som gäller parallellt. Det både möjliggör och motiverar användande av material som ligger utanför de klassiska rättskällorna. Inom genusforskning är policydokument, handlingsprogram, resolutioner och liknande dokument vanliga kunskapskällor. När rättsutvecklingen analyseras som en öppen process är det troligt att dessa, trots att de inte är bindande i juridisk bemärkelse, ändå utövar styrning på rättens innehåll. Inom genusrättsvetenskapen är det också möjligt att använda rättskällorna på ett friare sätt, eftersom syftet går utöver att fastställa gällande rätt. Det kan till exempel handla om att synliggöra och problematisera konstruktionen av kön eller genus i rättstillämpningen.³⁴

För att utreda rättsläget för rätt till abort i kapitel två respektive rätt till samvetsvägran vid abort i kapitel tre har jag använt mig av de klassiska rättskällorna. Det innebär att jag har sett till lag, förarbeten, praxis och i viss mån doktrin.³⁵ I avsaknad av rättsfall från högre instans har jag tillmätt den tingsrättsdom som finns gällande rätten att samvetsvägra som barnmorska relativt stor betydelse. Jag redogör även för konventionstexter, resolutioner och internationella dokument som i varierande grad är bindande för rättstillämpningen. På grund av den betydelse de många gånger tillmäts i samtalet om samvetsvägran vid abortvård och rätten till abort, anser jag att de utgör en viktig del i beskrivningen av det rättsläge som råder. I valet av de internationella dokument som har lyfts fram har jag prioriterat dem som återkommer i argumentationen och/eller tydligt slår fast en av de aktuella rättigheterna.

³² Jfr Winther Jørgensen, Phillips 2000 s. 72.

³³ Kleineman, 2013: s. 21, Gunnarsson, Svensson 2009 s. 155ff.

³⁴ Gunnarsson, Svensson 2009 s.160ff.

³⁵ Jfr Kleineman, 2013: s. 21.

För att i kapitel fyra undersöka hur samvetsvägran vid abortvård uppfattas i riksdagen har jag utgått från riksdagens hemsida. Där har jag valt att ta del av protokoll från de tillfällen då riksdagens utskott har behandlat frågan om samvetsvägran vid abortvård. Den undersökta perioden sträcker sig från 2011 till april 2016. Urvalet har gjorts bland de dokument som finns tillgängliga på riksdagens hemsida gällande riksdagsutskottens behandling av samvetsvägran vid abortvård. Frågan har främst behandlats av konstitutionsutskottet och utrikesutskottet och här ligger därför fokus i min framställning. Jag har tagit del av samtliga motioner gällande samvetsvägran vid abortvård inom dessa utskott, de betänkanden som har behandlat de aktuella motionerna samt protokoll från de debatter som har förts i anslutningen till betänkandena. Jag redogör även för den interpellationsdebatt som hölls i riksdagen med anledning av det uppmärksammade fallet då en svensk barnmorska nekades rätt till samvetsvägran vid abortvård. I de redovisade dokumenten framkommer den betydelse som politiker tillmäter olika dokument om samvetsvägran och abort och i förlängningen den syn de har på vilket rättsläge som råder. Även sådana uttalanden som inte leder till lagstiftning har, enligt min mening, betydelse för hur frågan uppfattas och för hur intresseavvägningen beskrivs – och i förlängningen också för hur rätten kan komma att utformas i framtiden. Den fortsatta analysen i kapitel fem bygger vidare på det material som har redovisats i tidigare kapitel.

1.6 Forskningsläge

Inom den svenska rättsvetenskapen har det skrivits relativt lite om samvetsvägran vid abortingrepp. Inte heller samvetsvägran inom vården i stort är särskilt omskrivet. Idén om att rätten till samvetsfrihet kommer till uttryck som en vägran att delta i en viss aktivitet eller verksamhet är dock inget nytt fenomen i samhället. I ett historiskt perspektiv har samvetsvägran främst aktualiserats gällande deltagande i väpnad militärtjänstgöring. Vid vapenvägran som ett uttryck för samvetsfrihet är Görel Granströms avhandling *Värnpliktsvägran: En rättshistorisk studie av samvetsfrihetens gränser i den rättspolitiska debatten 1898-1925* varit en viktig utgångspunkt i mitt arbete.³⁶ Frågan utreddes också inom ramen för statliga värnpliktskommittéer ett flertal gånger under en period från sent 1800-tal till början av 1920-talet.³⁷ Kavot Zilléns avhandling *Hälso- och sjukvårdspersonalens religions- och samvetsfrihet* från 2016 är den första rättsvetenskapliga studien om hälso- och sjukvårdspersonalens samvetsgrundade vägran och kravet på god vård.³⁸ Zilléns rättsdogmatiska avhandling har fungerat som en bra utgångspunkt för mitt eget mer genusrättsvetenskapligt inriktade arbete. Någon statlig utredning om samvetsvägran vid abortvård finns inte idag. Däremot hänvisas det ofta till

³⁶ Granström 2002: *Värnpliktsvägran*.

³⁷ Granström 2002 s. 55ff, 67, 147f.

³⁸ Zillén, 2016: *Hälsa- och sjukvårdspersonalens religions- och samvetsfrihet*.

betänkandet *Samvetsklausul i högskoleutbildningen* från 1994.³⁹ Hälso- och sjukvårdspersonals samvetsvägran berördes även kortfattat i förarbetena till dagens abortlag.⁴⁰ Lotta Vahlne Westerhäll har skrivit mycket om patienträttighetsfrågor i Sverige och är exempelvis författare till kommentaren till hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) i Karnov.⁴¹ För att spegla tillämpningen av de aktuella rättigheterna enligt framför allt Europakonventionen har jag främst använt mig av böcker av Hans Danelius, Iain Cameron och David Harris, Michael O'Boyle, Ed Bates och Carla Buckley.⁴² I de mer rättsdogmatiska delarna av arbetet har jag utgått från Jan Kleinemans avsnitt i *Juridisk Metodlära* av Fredric Korling och Mauro Zamboni.⁴³ För det genusvetenskapliga perspektivet har Eva Gunnarsson och Eva-Maria Svenssons metodbok *Genusrättsvetenskap* erbjudit värdefull vägledning.⁴⁴ Professor Maud Eduards har forskat om kön, makt och politik inom ramen för det statsvetenskapliga området och hennes arbeten har gett mig både inspiration och råd.⁴⁵ Ytterligare inspiration för hur den politiska diskussionen kan beskrivas har jag fått i statsvetaren Maria Wendt Höijers avhandling *Rädslans politik*, vilken undersöker hur det svenska politiska systemet har hanterat frågor om våldtäkt och kvinnomisshandel.⁴⁶ Med min uppsats vill jag kombinera den juridiska förståelsen för ett rättssystem där rättigheter många gånger står emot varandra, med en genusrättsvetenskaplig granskning av de diskurser som rättigheterna befinner sig i.

1.7 Disposition

Kapitel ett utgör inledningskapitel. Här presenteras uppsatsens ämne och jag redogör för mina utgångspunkter i arbetet. Andra kapitlet handlar om rätten till abort och de rättsliga förutsättningarna för ett betraktande av abort som en mänsklig rättighet. Aborträtten beskrivs enligt svensk rätt och enligt internationella dokument, både som en del av rätten till hälsa och som en del av rätten till privat- och familjeliv. Kapitel tre redogör för de rättsliga förutsättningarna för samvetsvägran vid abortvård som ett uttryck för rätten till samvetsfrihet, enligt såväl svensk- som internationell rätt. I nästföljande kapitel speglas de återkommande teman jag har uppfattat i riksdagsutskottens behandling av fenomenet samvetsvägran vid abortvård. Framställningen i dessa delar baseras framför allt på motioner, utskottsbetänkanden och debatter i riksdagen. Uppsatsen sista kapitel fortsätter att analysera det skeende som har framkommit i kapitel fyra, mot bakgrund av de rättsliga förutsättningarna enligt kapitel två och tre.

³⁹ SOU 1994:84.

⁴⁰ Prop. 1974:70.

⁴¹ Karnov internet, hälso- och sjukvårdslagen (1982:763).

⁴² Danelius 2015: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, Harris, David, O'Boyle, Michael, Bates, Ed, Buckley, Carla 2009: *Law of the European Conventions on Human Rights*, Cameron, Iain 2014: *An introduction to the European Convention on Human Rights*.

⁴³ Kleineman 2013: *Rättsdogmatisk metod*.

⁴⁴ Gunnarsson, Svensson 2009: *Genusrättsvetenskap*.

⁴⁵ Se t ex Eduards 2007: *Kroppspolitik - om moder Svea och andra kvinnor*.

⁴⁶ Wendt Höjer 2002: *Rädslans politik*.

Utgångspunkten i kapitel fem är hur beskrivningarna av rätten till abort och rätten till samvetsvägran vid abortvård påverkar abortens status som rättighet.

2 Rätten till abort

2.1 Introduktion

Det allmänna ska enligt 1 kap. 2 § regeringsformen (1974:152), RF, verka för goda förutsättningar för hälsa. Förverkligandet av RF:s målsättningsstadgande sker bland annat inom ramen för hälso- och sjukvården.⁴⁷ Abort inryms i begreppet hälso- och sjukvård enligt 1 § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763), HSL.⁴⁸ I följande kapitel kommer jag inledningsvis att redogöra för de lagar och bestämmelser som reglerar hur hälso- och sjukvården i Sverige ser ut. Jag kommer därefter att gå igenom rätten till abort och även ge en bakgrund till hur denna lagstadgade rättighet har vuxit fram i Sverige. Sedan kommer jag att redogöra för den status rätten till abort åtnjuter i internationella dokument. Inom ramen för detta redogör jag också för den internationella praxis som finns gällande rätten till abort.

2.2 Hälso- och sjukvård i Sverige

Svensk hälso- och sjukvård förväntas vara värderingsfri, objektiv och rättvis.⁴⁹ De lagar som främst reglerar de frågor som utgör bakgrund till det här arbetet är HSL, patientsäkerhetslagen (2010:659), PSL, och patientlagen (2014:821), PL. HSL är en lag som i första hand riktar sig till vårdgivaren och 6 kap. PSL direkt till hälso- och sjukvårdspersonalen. PL riktar sig främst till patienten, dess närstående och allmänheten, men också till vårdgivare och hälso- och sjukvårdspersonal.⁵⁰

2.2.1 God vård

Enligt 2 § HSL är målet för hälso- och sjukvården en god hälsa och vård på lika villkor för hela befolkningen. Samma formulering finns i 1 kap. 6 § patientlagen (2014:821), PL. Med hälso- och sjukvård avses enligt 1 § HSL åtgärder för att medicinskt förebygga, utreda och behandla sjukdomar och skador. För att uppnå god hälsa och vård på lika villkor ska vården enligt 2 a § HSL bedrivas så att den uppfyller kraven på god vård. Det innebär enligt bestämmelsen bland annat att vård ska vara lätt tillgänglig, bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet och så långt det är möjligt utformas i samråd med patienten. Att vården är tillgänglig är en avgörande komponent för att åstadkomma en jämlik vård och samma tillgänglighetskrav finns i 2 kap. 1 § PL. 2 a § HSL riktar sig till all hälso- och sjukvård, såväl offentlig som privat och även exempelvis skolhälsovård

⁴⁷ Zillén 2016 s. 85, 87.

⁴⁸ Karnov internet, hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) 1 §, not 1.

⁴⁹ Zillén, 2016 s. 23.

⁵⁰ Prop. 2013/14:106 s. 42ff.

och företagshälsovård.⁵¹ Enligt 2 e § ska det där hälso- och sjukvård bedrivs finnas den personal, de lokaler och den utrustning som behövs för att god vård ska kunna ges. Kravet på god vård förutsätter också att vården inrättas så att personalen ges en reell möjlighet att fullgöra sina skyldigheter enligt PSL, HSL och PL.⁵²

2.2.2 Vård på patientens villkor

Hälso- och sjukvården ska bedrivas med patienten i fokus.⁵³ Att vården är patientfokuserad har betonats allt mer på senare år och flera betydande förändringar i lagstiftningen har skett med syfte att stärka patientens ställning. En central förstärkning av patientskyddet var tillkomsten av PL år 2015.⁵⁴ Syftet med PL är att samla och synliggöra redan befintliga bestämmelser, för att öka tillgängligheten och stärka patientens ställning.⁵⁵ Enligt 4 kap. 1 § PL ska patientens självbestämmande och integritet respekteras. Enligt 4 kap. 2 § i samma lag får hälso- och sjukvård inte ges utan patientens samtycke. Enligt 5 kap. 1 § PL ska hälso- och sjukvården så långt som möjligt utformas och genomföras i samråd med patienten.

Informationsplikten ingår som en viktig del av den patientfokuserade vården och det är viktigt att patienten ges kunskap om sitt hälsotillstånd.⁵⁶ I enlighet med 6 kap. 6 § PSL och 3 kap. PL har personalen en skyldighet att informera patienten om dennes hälsotillstånd och om de metoder för undersökning, vård och behandling som finns. För vårdgivaren finns samma ansvar enligt 2 b § HSL som hänvisar till 3 kap. PL. Patienten ska enligt 9 kap. 1 § PL och 5 § 2 st. HSL ges möjlighet att välja utförare av offentligt finansierad öppen vård och enligt HSL 6 kap. 7 § PSL, 7 kap. 1 § PL och 3 a § HSL även ges valmöjligheter gällande behandlingsmetoder. Den lagstadgade möjligheten att välja vårdutförare gäller dock endast för patienten och kan inte användas för att hänvisa patienten till en annan vårdgivare på grund av samvetstvågrande personal. Det är patientens, och inte personalens, preferenser som styr vården.⁵⁷

2.2.3 Vårdpersonalens förpliktelser

God vård och patientsäkerhet ställer höga krav på personalens kompetens.⁵⁸ Personal inom hälso- och sjukvård ska respektera alla människors lika värde och iaktta saklighet, opartiskhet och likabehandling. Det följer av 1 kap. 9 §

⁵¹ Zillén 2016 s. 47.

⁵² Zillén 2016 s. 43.

⁵³ *Nationella indikationer för god vård*, Socialstyrelsen 2009 s. 21f.

⁵⁴ Zillén 2016 s. 47.

⁵⁵ Prop. 2013/2014:106 s.39ff.

⁵⁶ Zillén 2016 s. 48.

⁵⁷ Zillén 2016 s. 52.

⁵⁸ Zillén 2016 s. 43.

RF, men kan också sägas komma till uttryck i målsättningsstadgandet i 1 kap. 2 § RF.

PSL syftar enligt 1 kap. 1 § till att främja hög patientsäkerhet inom hälso- och sjukvård och därmed jämförlig verksamhet. Enligt 6 kap. 1 § PSL ska vården så långt det är möjligt utformas och genomföras i samråd med patienten, som ska visas omtanke och respekt. Enligt 6 kap. 4 § PSL har vårdpersonal en direkt skyldighet att bidra till att en hög patientsäkerhet upprätthålls, exempelvis genom att till vårdgivaren rapportera risker för vårdskador. Personalen ska enligt 6 kap. 1 § PSL och 1 kap. 7 § PL utföra sitt arbete i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. Den verksamhetschef som enligt 29 § HSL ska utses säkerställer enligt 29 a § HSL att patientens behov av trygghet, kontinuitet, samordning och säkerhet i vården tillgodoses. Verksamhetschefen leder och fördelar således arbetet inom ramen för de resurser som vårdgivaren gjort tillgängliga. Det yttersta ansvaret för att varje patient erhåller god vård har dock vårdgivaren.⁵⁹

2.3 Rätt till abort i Sverige

2.3.1 Vägen till självbestämmande

Redan på 300-talet f. Kr. omnämns abortingreppet av Aristoteles och beskrivs då som ett sätt att förhindra att barn sätts ut, det vill säga överges. Nyare forskning menar att abort var tillåtet i hela den grekisk-romerska världen fram till 200-talet, då ett abortförbud för att säkra imperiets framtid infördes. Till skillnad från den kristna idén om att livet börjar redan vid befruktningsoögonblicket betraktades fostret som en del av kvinnans kropp.

Abort har under stora delar av historien ansetts som ett brott; mot Gud och moralen såväl som mot staten och samhällets intressen. Ett genomgående tema har varit att bedömningen skett långt ifrån kvinnors intressen och behov. Att föda barn kan vara både en social och ekonomisk katastrof. Illegal abort har många gånger varit – och är än idag – förenad med livsfara. Trots det verkar ingreppet alltid ha förekommit och lågt räknat dör cirka 70 000 kvinnor årligen i världen efter osäkra, ofta illegala aborter.⁶⁰

Enligt statsvetenskapliga forskare har abort definierats på fyra olika sätt de senaste 200 åren: som en kriminell handling, en medicinsk angelägenhet, en moralisk fråga om den oföddes rätt och en feministisk hållning med utgångspunkt i kvinnors rättigheter. Även befolkningsaspekten återkommer. Idag kan vi prata om tre förhållningssätt till abort; som en rätt, ett brott eller en plikt. Abort som en del i kvinnors emancipation är av relativt sent datum och i dagens debatt går en viktig skiljelinje mellan de som talar om fostrets rätt till liv och de som förespråkar kvinnors rätt att välja.⁶¹

⁵⁹ Zillén 2016 s. 66.

⁶⁰ Eduards 2007 s. 81ff.

⁶¹ Eduards 2007 s. 84ff.

2.3.2 Utveckling i svensk lagstiftning

I Sverige var abort enligt dåvarande strafflag förbjudet fram till 1938. Så sent som på 1920- och 30-talet dömdes kvinnor som gjort abort till långvariga fängelsestraff. År 1935 presenterade Abortkommittén ett förslag om att abort i vissa fall skulle tillåtas. Grunderna kunde vara medicinska, humanitära eller eugeniska och två läkare skulle stå för bedömningen. Motiven till förändringen hade främst med fördelningspolitik, ökad demokrati och idéer om att alla barn skulle bli väl omhändertagna att göra.⁶² Abort tilläts därefter i första hand om graviditeten hotade kvinnans liv och de kommande åren utfördes några hundra legala aborter per år. De illegala ingreppen uppskattades ske i tusental årligen och drygt en kvinna i veckan avled efter en illegal abort.⁶³ Trots flertalet liberaliseringar av abortlagstiftningen under 1940-, 50- och 60-talet förblev abort av sociala skäl förbjudet. Att låta kvinnor själva ta beslutet var inte aktuellt och det var läkarkåren som det avgörande inflytandet gällande tillåtligheten i ett abortingreppet, såväl i Sverige som i många andra delar av världen.⁶⁴

I början av 1960-talet hördes för första gången i den svenska debatten krav på fri abort. Frågan blev mer politiskt och mindre medicinsk.⁶⁵ Lagstiftningen skulle nu komma att utvecklas från att vara mer av en undantagslagstiftning till en rättighetslagstiftning.⁶⁶ En opinionsbildande händelse på vägen mot en fri abort var de så kallade Polenresorna i mitten av 1960-talet, då svenska kvinnor i grupp reste till Polen för att utföra abort. Riksåklagaren väckte åtal mot en av grupperna och incidenten fick stor medial uppmärksamhet. Regeringen beslutade så småningom om åtalseftergift. Att kvinnor på eget initiativ skulle kunna begära abort väckte starka reaktioner, men under 1970-talet utvecklades frågan till ett centralt tema för kvinnorörelsen. Såväl äldre grupper som Fredrika Bremer Förbundet, som nyare Grupp 8 var aktiva i debatten. Samtalet handlade mer och mer om rätten till självständig kontroll över kroppen. Även om åsikterna internt skiljde sig åt stod de flesta kvinnopolitiska grupper enade i grundproblemet; abort måste legaliseras. Också flera politiska ungdomsorganisationer drev frågan.⁶⁷ Idag menar feministen bell hooks att oavsett alla olika definitioner av feminism, är det inte möjligt att vara både feminist och abortmotståndare. Berövandet av kvinnors reproduktiva rättigheter är ett sexistiskt förtryck som *all* feminism syftar till att utrota.⁶⁸

⁶² Eduards 2007 s. 91ff.

⁶³ Lennerhed 2015 s. 376f.

⁶⁴ Eduards 2007 s. 91ff.

⁶⁵ Eduards 2007 s. 94ff; jfr Gleeson 2011.

⁶⁶ Lennerhed 2015 s. 379f.

⁶⁷ Eduards 2007 s. 94ff, Lennerhed 2015 s. 379f.

⁶⁸ hooks 2000 s. 6.

År 1965 tillsattes en abortutredning som 1971 lade fram sitt betänkande *Rätten till abort*. Enligt förslaget skulle abort avkriminaliseras, men en lokal nämnd bestående av två läkare och en lekman skulle ta ställning till varje abortoperation.⁶⁹ Förslaget mötte kritik, från abortmotståndare och från de som ansåg att förslaget både hävdade kvinnans bestämmanderätt och genom nämndförfarandet tog den ifrån henne. Dåvarande justitieminister fick tillsätta en arbetsgrupp med uppdrag att förse regeringen med nytt beslutsunderlag.⁷⁰ År 1974 föreslogs tillslut för riksdagen en abortlag som fram till den tolfte graviditetsveckan lämnade det helt upp till den gravida att ta beslut om att avbryta graviditeten genom abort. Endast om abort kunde medföra allvarlig fara för liv eller hälsa fick ingreppet nekas kvinnan.⁷¹ Propositionen uttalade att omvälvningar i samhället och kvinnans ändrade ändrade ställning i familj och samhälle medfört nya värderingar rörande fortplantningen. Krav på att kvinnan själv ska bestämma över fortplantningen har ställts. De tankesätt som nuvarande straffbestämmelser om abort bygger på väsentliga punkter på tankesätt som enligt kommittén numera är övergivna.⁷² De straffrättsliga bestämmelserna i brottsbalken gällande abort föreslogs därför upphävda.⁷³ Den nya abortlagen utfärdades sedan i juni samma år och följde i dessa delar vad som angetts i propositionen.⁷⁴

2.3.3 Dagens abortlag

Idag inryms abort i begreppet hälso- och sjukvård enligt 1 § HSL.⁷⁵ 1 § abortlagen (1974:595) innebär rätt till fri abort före utgången av artonde graviditetsveckan. Efter artonde veckan får abort enligt lagens 3 § endast utföras om synnerliga skäl föreligger och med Socialstyrelsens tillstånd. Om det finns skäl att anta att fostret är livsdugligt, får tillstånd till abort inte lämnas. Om graviditeten innebär allvarlig fara för kvinnans liv eller hälsa, får dock tillstånd lämnas oavsett hur långt graviditeten framskridit, enligt 6 §. Socialstyrelsen beslut om tillstånd till abort eller avbrytande av graviditet kan enligt 7 § inte överklagas. Om rätten till abort enligt 1 § vägras, ska frågan omedelbart underställas Socialstyrelsens prövning enligt 4 §. Läkare som åsidosätter föreskrift i 4 § kan enligt 10 § dömas till böter eller fängelse.

I Socialstyrelsens kompetensbeskrivning för legitimerade barnmorskor anges sexuell- och reproduktiv hälsa som ett av tre huvudområden. Inom detta område ingår bland annat att inneha kompetens gällande abort, att förmedla information till abortsökande och att vårda patienter som

⁶⁹ SOU 1971:58 s. 19ff.

⁷⁰ Eduards 2007 s. 98ff.

⁷¹ Prop. 1974:70 s. 1f.

⁷² Prop. 1974:70 s. 29f.

⁷³ Prop. 1974:70 s. 5.

⁷⁴ Jfr Abortlag (1974:595).

⁷⁵ Karnov internet, hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) 1 §, not 1.

genomgår abort.⁷⁶ Socialstyrelsens kompetensbeskrivningar utgör rekommendationer.⁷⁷

2.4 Aborträtt i internationella dokument

2.4.1 Som en rätt till hälsa

I svensk rätt uttrycks rätten till hälsa i 1 kap. 2 § RF. Rätten till hälsa är en grundläggande mänsklig rättighet som kommer till uttryck inom såväl FN, Europarådet och EU.⁷⁸ Sexuell och reproduktiv hälsa är en viktig del av rätten till hälsa och problem kopplade till detta områden drabbar främst kvinnor.⁷⁹ I de följande kommer Sveriges folkrättsliga och EU-rättsliga skyldigheter att säkerställa rätten till hälsa enligt internationella och regionala dokument om skydd för de mänskliga rättigheterna att beskrivas.

2.4.1.1 Överenskommelser inom FN

I FN:s konventioner om mänskliga rättigheter är rätten till hälsa tydligast i artikel 12 FN:s konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, IKESKR. Genom artikeln 12 erkänner konventionsstaterna rätten för var och en att åtnjuta bästa möjliga fysiska och psykiska hälsa. Enligt FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter är sexuell och reproduktiv hälsa en viktig del av rätten till hälsa.⁸⁰ Även FN:s råd för mänskliga rättigheter (tidigare kommissionen för mänskliga rättigheter) slog i resolution 2003/28 om rätten till bästa möjliga hälsa fast att rätten till sexuell och reproduktiv hälsa är integrerade delar av rätten till bästa möjliga fysiska och psykiska hälsa.⁸¹ Sexuell och reproduktiv hälsa omfattar bland annat en rätt att själv bestämma över sin reproduktion. Det innebär i sin tur ett rätt till upplysning och tillgång till säkra, effektiva, ekonomiskt överkomliga och accepterade preventivmedel som är lagliga.⁸² Sverige har undertecknat och ratificerat IKESKR.⁸³

Artikel 12 i FN:s Konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, Kvinnokonventionen, garanterar kvinnors lika tillgång till hälso- och sjukvård, vilket innefattar familjeplanering. Kvinnokonventionens syfte är att eliminera all form av diskriminering av kvinnor.⁸⁴

⁷⁶ *Kompetensbeskrivning för legitimerad barnmorska*, Socialstyrelsen 2006-105-1, s. 12ff.

⁷⁷ *Kompetensbeskrivning för legitimerad barnmorska*, Socialstyrelsen 2006-105-1, s. 7.

⁷⁸ Zillén 2016 s. 88.

⁷⁹ *Guidelines on Reproductive Health*, POPIN, del 1 p. 1, p. 7.

⁸⁰ *Allmän kommentar nr. 14* p. 8, 11, 21, 23, FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter 2000.

⁸¹ FN:s kommission för mänskliga rättigheters resolution 2003/28 antagen 22 april 2003, ingressen samt p. 6.

⁸² *Guidelines on Reproductive Health*, POPIN, del 1 p. 1.

⁸³ SÖ 1971:41 Jfr prop. 1971:125.

⁸⁴ *Om oss: Kvinnokonventionen*. UN Women Nationell Kommitté Sverige.

Kvinnokonventionen undertecknades och ratificerades av Sverige år 1980.⁸⁵ Enligt artikel 16 ska kvinnor och män ha lika rätt att ingå äktenskap av egen fri vilja och åtnjuta lika rättigheter och skyldigheter under äktenskapet, vid skilsmässa och som föräldrar. Båda parter ska ha lika bestämmanderätt vid familjeplanering.⁸⁶

Pekingplattformen från FN:s fjärde kvinnokonferens 1995 fastställer regeringarnas åtagande för att förbättra kvinnors rättigheter. Plattformen bekräftades och förstärktes 2000. Då fastställdes 12 kritiska områden rörande kvinnors livssituation, där arbetet för jämställdhet måste påskyndas. *Kvinnor och hälsa* och *kvinnors mänskliga rättigheter* är två av tolv fokusområden. I plattformens kapitel tre finns ett antal förtydligande värda att se närmare på. Enligt punkt 92 är rätten att kontrollera sin egen fertilitet grundläggande för kvinnors självbestämmande. Enligt punkt 94 innebär reproduktiv hälsa ett tillstånd av fullständig fysisk, mental och socialt välmående och alla ska ha friheten att själva välja om, när och hur ofta de vill reproducera sig. Punkt 96 slår fast att kvinnors mänskliga rättigheter inkluderar rätten att kontrollera och fritt och ansvarsfullt bestämma över angelägenheter gällande sin sexuella och reproduktiva hälsa. Ett flertal punkter återkommer i till vikten av sexuell och reproduktiv hälsa för kvinnors hälsa och osäkra aborter tas upp som ett hot mot ett stort antal kvinnors liv.⁸⁷

2.4.1.2 Överenskommelser inom Europarådet

Artikel 11 Europeiska sociala stadgan innehåller en rätt till skydd för den enskildes hälsa. Enligt artikeln ska staterna bland annat vidta nödvändiga åtgärder för att så långt som möjligt undanröja orsaker till ohälsa, lämna råd och upplysningar som främjar god hälsa och så långt som möjligt förebygga uppkomsten av epidemier, folksjukdomar och andra sjukdomar. I del 5, artikel E finns ett diskrimineringsförbud vilket innebär att åtnjutande av rättigheterna i konventionen ska säkerställas utan åtskillnad på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationell härstamning eller socialt ursprung, hälsa, tillhörighet till nationell minoritet, börd eller ställning i övrigt. Sverige undertecknade stadgan 1996 och ratificerade den 1998.⁸⁸

Europarådets parlamentariska församling, PACE, antog 2004 resolution 1399 om sexuell och reproduktiv hälsa. Resolutionen uppmanar medlemsländerna att utarbeta en europeisk strategi för främjandet av sexuell och reproduktiv hälsa men är inte juridiskt bindande.

⁸⁵ SÖ 1980:8. Jfr prop. 1979/80:147; bet. 1979/80:AU30.

⁸⁶ Jfr. *Internationellt, styrdokument: Kvinnokonventionen*. UN Women.

⁸⁷ Jfr *The United Nations Fourth World Conference on Women: Platform for Action*.

⁸⁸ SÖ 1998:35. Jfr Prop. 1997/98:82; bet. 1997/98:AU12.

2.4.1.3 EU-rätten

Rätten till hälsa finns också upptagen i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, EU:s rättighetsstadga, som är bindande genom artikel 6.1 EU-fördraget. Av artikel 51 framgår att stadgan riktar sig till unionens institutioner och till medlemsstaterna, endast när de tillämpar unionsrätten. Genom artikel 35 garanteras enskildas rätt till hälsoskydd och medicinsk vård. Rätten till hälsa kan också sägas följa indirekt av stadgandena i artikel 2 om rätten till liv och artikel 3 rätten till integritet.

2.4.2 Som privat- och familjeliv

2.4.2.1 Överenskommelser inom FN

Artikel 17 i Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, IKMPR, stadgar att ingen får utsättas för godtyckligt eller olagligt ingripande med avseende på privatliv, hem eller korrespondens. Sverige undertecknade och ratificerades konventionen 1971 och den trädde ikraft 1976.⁸⁹

2.4.2.2 Överenskommelser inom Europarådet

Enligt artikel 8 Europakonventionen har var och en rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Undantag kan göras enligt artikelns andra stycke och tolereras om ingreppet är lagligt, tillgodoser allmänna eller enskilda intressen och är nödvändigt i ett demokratiskt samhälle. Bestämmelsen förpliktar staterna att inte göra ingrepp i den skyddade rättigheten men ålägger dem också att vidta positiva åtgärder för att skydda den enskildes privata sfär, till exempel genom lagstiftning.⁹⁰ I praxis har begreppet privatliv getts en vid och flexibel innebörd och bestämmelsen har utvecklats i takt med social och teknisk utveckling i samhället i stort. Medlemsstaterna ges också ett betydande tolkningsutrymme i förhållande till artikel 8. Det innebär att varje enskilt rättsfall gällande rätten till privatliv enligt Europakonventionen inte alltid säger så mycket mer än vad som gäller i just det fallet.⁹¹

En viktig aspekt av respekten för privatliv är fysisk integritet. Framst har dock Europadomstolen granskat lagligheten i medicinska undersökningar eller behandlingar som genomförts utan patientens samtycke.⁹² Då samtycke föreligger har utgångspunkten varit att ingreppet inte omfattas av skyddet i artikel 8. Vid tillämpning av artikel 8 är utmaningen många gånger inte att göra ett intresse gällande under bestämmelsen, utan att bevisa att intrånget varit oproportionellt.⁹³ Konventionen erbjuder inte någon rätt till viss

⁸⁹ SÖ 1971:42. Jfr Prop. 1971:125.

⁹⁰ Danelius 2015s. 364ff.

⁹¹ Harris, David, O'Boyle, Michael, Bates, Ed, Buckley, Carla 2009 s. 361f.

⁹² Danelius 2015 s. 372f.

⁹³ Harris, Boyle, Bates, Buckley 2009 s. 365f.

”medical service” men domstolen har flera gånger behandlat huruvida otillgänglighet eller ineffektiv implementering av den vård som enligt nationell lag finns bryter mot artikel 8 Europakonventionen.⁹⁴

2.4.2.3 EU-rätten

Rätten till respekt för privatliv och familjeliv, bostad och kommunikationer finns också artikel 7 EU:s rättighetsstadga. Av artikel 51 framgår att stadgan riktar sig till unionens institutioner och till medlemsstaterna, endast när de tillämpar unionsrätten. I praxis har detta bekräftats genom att EU-domstolen uttalat att de grundläggande rättigheterna i stadgan måste iakttas när en nationell lagstiftning omfattas av unionsrättens tillämpningsområde. Är unionsrätten tillämplig, är de grundläggande rättigheterna i stadgan tillämpliga.⁹⁵ Enligt artikel 52.3 ska de rättigheter som motsvarar sådana som garanteras av Europakonventionen ha samma innebörd och räckvidd i EU:s rättighetsstadga. Bestämmelsen hindrar dock inte unionsrätten från att tillförsäkra ett mer långtgående skydd.

2.4.3 Abort i europeisk praxis

2.4.3.1 Rätten till hälsa enligt ECSR

Europeiska kommittén för sociala rättigheter, ECSR, övervakar medlemsstaternas fullföljande av förpliktelseerna enligt europeiska sociala stadgan.⁹⁶ Genom ett tilläggsprotokoll behandlar ECSR klagomål gällande stadgan och lämnar icke-bindande yttranden.⁹⁷ I det följande redogörs för två mål av relevans för frågan om samvetsvägran vid abortvård.

Det första är från 2013 och gällde ett klagomål mot Italien från organisationen International Planned Parenthood Federation, IPPF. IPPF ansåg att Italiens lagstadgade rätt till samvetsvägran inom vården lett till att kvinnor inte längre hade tillgång till abort, eller tvingades resa långt både inom och utanför landet, vilket stred mot rätten till hälsa enligt artikel 11 och diskrimineringsförbudet i artikel E i den Europeiska sociala stadgan.⁹⁸ I sitt beslut kritiserade kommittén Italien för att inte säkerställa kvinnors tillgång till abort och uttalade att de hinder som den långtgående förekomsten av samvetsvägran ledde till för abortsökande kvinnor gör att många i praktiken inte har tillgång till ingreppet vilket skadar deras hälsa, ökar antalet illegala aborter, och förorsakar stora resekostnader. Tidsaspekten gör också att den bristande tillgången kan riskera möjligheten

⁹⁴ Jfr resonemang i t ex *R.R v. Polen* no 27617/04 §§ 198, 199, ECHR 2011.

⁹⁵ Dom *Åkerberg Fransson*, C-617/10, ECLI:EU:C:2013:105, p. 21.

⁹⁶ *Democracy: European Committee of Social Rights (ECSR)*. Council of Europe.

⁹⁷ SÖ 1998:36. Jfr Prop. 1997/98:82; bet. 1997/98:AU12.

⁹⁸ Europeiska kommittén för sociala rättigheter, *IPPF EN v. Italy* (complaint no.87/2012), beslut 10 september 2013 s. p.76,80.

att alls genomgå abort. Sammantaget ansågs brott mot artikel 11 och artikel E i den sociala stadgan föreligga.⁹⁹

Det andra klagomålet riktades mot Sverige av den katolska organisationen Federation of Catholic Families in Europe, FAFCE. FAFCE menade att avsaknaden av samvetsklausuler inom svensk vård stred mot artikel 11 och artikel E, eftersom anställda inom hälso- och sjukvård som av religiösa skäl inte vill utföra aborter på grund av detta diskriminerades.¹⁰⁰ FAFCE menade också att Sverige tillät för sena aborter samt att det höga aborttalet i Sverige tydde på att staten inte erbjöd alternativ och utbildning för att förhindra detta.¹⁰¹

Kommittén fann dock att stadgan inte ålade staterna någon positiv skyldighet att lagstifta om rätt till samvetsvägran för vårdpersonal. Artikel 11 var därmed inte tillämplig och då saknades grund för diskriminering enligt artikel E.¹⁰² Kommittén slog fast att frågan när livet börjar var en känslig fråga som staterna ges en bred tolkningsmarginal gällande, samt att klagande inte lyckats visa att Sveriges höga aborttal berodde på bristande preventivmetoder eller sexualupplysning.¹⁰³ Att klagomålet skulle falla utanför tillämpningsområdet för artikel 11 var antagligen inte oväntat för FAFCE. Det är troligt att det primära syftet med klagan var att lyfta frågan om avsaknaden av samvetsklausul i svensk vård.¹⁰⁴

2.4.3.2 Rätt till abort enligt Europadomstolen

Europadomstolen har i dagsläget inte tagit upp något fall gällande just samvetsvägran vid abortvård. Det finns dock praxis där viktiga uttalanden gällande aborträtten görs och dessa redogör jag för i det följande. Europadomstolens domar är folkrättsligt bindande enligt artikel 46 Europakonventionen.

Någon rätt till abort enligt Europakonventionen finns i dagsläget inte. Detta uttalades i fallet *A, B och C mot Irland*¹⁰⁵. I fallet prövades (bland annat) huruvida den irländska reglering som endast tillåter abort vid fara för moderns liv var kompatibel med artikel 8 Europakonventionen.¹⁰⁶ Domstolen uttalade då att rätt till abort enligt artikeln saknas, men att frågan likväl befinner sig inom området för bestämmelsen.¹⁰⁷ Den irländska regleringen ansågs förutsebar och representativ för befolkningens moraliska övertygelse. Sammantaget med det tolkningsutrymme som garanteras medlemsstaterna i dessa frågor ansåg domstolen inte att avsaknaden av abort

⁹⁹ *IPPF EN v. Italy* p. 191-194.

¹⁰⁰ Europeiska kommittén för sociala rättigheter, *Federation of Catholic Families in Europe (FAFCE) v. Sweden* (complaint no.99/2013), beslut den 17 mars 2015 p.3, 36, 37.

¹⁰¹ *FAFCE v. Sweden* p. 46.

¹⁰² *FAFCE v. Sweden* p. 69, 70, 71.

¹⁰³ *FAFCE v. Sweden* p. 73-79.

¹⁰⁴ Zillén 2016 s. 102.

¹⁰⁵ *A, B and C v. Ireland* [GC] no 25579/05. ECHR 2010.

¹⁰⁶ *A, B and C v. Ireland* [GC] no 25579/05, § 3, ECHR 2010.

¹⁰⁷ *A, B and C v. Ireland* [GC] no 25579/05, § 124, ECHR 2010.

på grund av sociala skäl i Irland inneburit en oproportionerlig inskränkning av artikel 8.¹⁰⁸ Endast den sökande vars liv varit i fara på grund av graviditeten hade fått sin rätt kränkt, eftersom effektiva mekanismer för huruvida hon hade haft rätt till laglig abort saknats.¹⁰⁹ Även i *Tysiac mot Polen* uttalade domstolen att när det finns en särskild reglering för när abort är tillåtet, måste det också finnas effektiva mekanismer för att klargöra när dessa förutsättningar föreligger. I annat fall föreligger en kränkning av rätten enligt artikel 8.¹¹⁰ Gällande frågan om tillgång till abort uttalade domstolen att det rörde sig om den klagandes rätt till respekt för privatlivet och att reglering av abort är ett uttryck för den traditionella avvägningen mellan privatliv och allmänna intressen. Terapeutiskt abort handlade dock även om staternas skyldighet att garantera blivande mödrars fysiska integritet.¹¹¹

I *R.R mot Polen* hade den sökandes rätt till respekt för privatlivet kränkts, eftersom hon på grund av läkares samvetsvägran nekats både fosterdiagnostik och abort trots misstankar om allvarlig sjukdom hos fostret.¹¹² I *P och S mot Polen* påminde domstolen om att alla former av utövning inte skyddas av religionsfriheten i artikel 9. Avsaknad av, eller missvisande, information kring möjligheten att genomgå legal abort som lett till inte den sökande inte kunde genomgå ingreppet ansågs ha inneburit en kränkning av rätten enligt artikel 8.¹¹³

Även artikel 2 Europakonventionen, om att envars rätt till livet skall skyddas genom lag, aktualiseras med jämna mellanrum i förhållande till abort. Omfattningen av ordalydelsen ”envar” (på engelska ”everyone”) har flera gånger varit uppe till bedömning i Europadomstolen och i anslutning till abort blir frågan vid vilken tidpunkt skyddet kan göras gällande. Än så länge har domstolen undvikit att uttala sig med precision kring detta och gett staterna ett stort tolkningsutrymme gällande, med hänvisning till att någon etisk, juridisk, medicinsk eller religiös europeisk samsyn gällande livets startpunkt inte finns.¹¹⁴ Det har dock slagits fast att kassering av genom IVF-behandling befruktade embryon inte strider mot artikel 2.¹¹⁵ I samma fall uttalades också att både beslutet att bli och beslutet att inte bli förälder omfattades av respekten för rätt till privatlivet enligt artikel 8.¹¹⁶ I fallet *Vo mot Frankrike* uttalades att frågan om när livet tar sin början innefattas i staternas tolkningsutrymme, eftersom en europeisk konsensus kring detta saknas.¹¹⁷

¹⁰⁸ *A, B and C v. Ireland* [GC] no 25579/05, §§ 221, 222, 233, 241, 242, ECHR 2010.

¹⁰⁹ *A, B and C v. Ireland* [GC] no 25579/05, §§ 243, 267, 268, ECHR 2010.

¹¹⁰ *Tysiac v. Polen* no. 5410/03 §§ 116-118, 128-130. ECHR 2007-I.

¹¹¹ *Tysiac v. Polen* no. 5410/03 §§ 105-107, ECHR 2007-1.

¹¹² *R.R v. Polen* no 27617/04 §§ 1-37, 43, 114 ECHR 2011. Se avsnitt 3.5.2 för längre redogörelse av fallet.

¹¹³ *P and S v. Poland* no 57375/08 §§ 106, 108, 110, 111, ECHR 2012.

¹¹⁴ Danelius 2015 s. 76f; Harris, O’Boyle, Bates, Buckley 2009 s. 53ff.

¹¹⁵ *Evans v. UK* [GC] no. 6339/05) §§ 56, 79, 81, 92, ECHR 2007-I.

¹¹⁶ *Evans v. UK* [GC] no. 6339/05) § 71, ECHR 2007-I.

¹¹⁷ *Vo v. France* [GC] no 53924/00 § 82, ECHR 2004-VIII.

2.5 Sammanfattning

Rätten till hälsa finns fastslagen i RF. Det är också en mänsklig rättighet. Denna rättighet finns i flertalet internationella konventioner och sexuell och reproduktiv hälsa anses av FN ingå i rätten till hälsa. Sverige har undertecknat och ratificerat flera av dessa dokument och är därmed förpliktigade att leva upp till de åtaganden som exempelvis den aktuella konventionen ställer upp.¹¹⁸ Flera internationella dokument med syfte att öka jämställdheten i världen tar specifikt upp rätten till sexuell och reproduktiv hälsa eftersom problem inom dessa områden främst drabbar kvinnor. Rätten till sexuell och reproduktiv hälsa kan till exempel innefatta en rätt till familjeplanering och att själv bestämma över sin egen reproduktion – men abort som en självklar del i detta, oavsett nationell lagstiftning på området, saknas.

I svensk lagstiftning realiseras rätten till hälsa genom lagstiftningen för hälso- och sjukvården, där målet är en god hälsa och vård på lika villkor för hela befolkningen. Abort är ett ingrepp som ryms i begreppet hälso- och sjukvård i Sverige och all vård ska bedrivas med patienten i fokus. Enligt den svenska abortlagen finns rätt till fri abort före utgången av den artonde graviditetsveckan. Efter den artonde veckan får abort utföras om synnerliga skäl föreligger och med Socialstyrelsens tillstånd. Om det finns skäl att anta att fostret kan antas vara livsdugligt får tillstånd inte lämnas, förutom om graviditeten innebär allvarlig fara för kvinnans liv eller hälsa. Socialstyrelsens kompetensbeskrivning för barnmorskor anger sexuell- och reproduktiv hälsa som ett av tre huvudområden och att inneha kompetens gällande abort är en viktig del i detta.

Rätten till abort kan också hänföras till artikel 8 Europakonventionen och Europadomstolen har i flera fall uttalat att en lagreglering för när abort är tillåten också måste ha effektiva mekanismer för implementering. I länder där rätt till abort saknas, har regleringen godtagits med hänvisning till att medlemsstaterna åtnjuter ett stort tolkningsutrymme i frågor av moralisk karaktär. Domstolen har dock uttalat att embryon som varit ett resultat av IVF-behandling inte hade någon självständig rätt till liv enligt konventionens artikel 2 och att både beslutet om att bli förälder och att inte bli förälder omfattades av artikel 8. ECSR har gällande bestämmelserna i Europeiska sociala stadgan uttalat att det utbredda utövandet av samvetsvägran bland gynekologer i Italien utgör diskriminering och kränker kvinnors rätt till hälsa. Samma kommitté ansåg inte heller att Sveriges avsaknad av möjligheter till samvetsvägran för vårdpersonal utgjorde diskriminering. Det finns således gott om dokument att härleda både rätten till hälsa och rätten privatliv till. Att abort ingår som en självklar del i dessa rättigheter är dock inte fastslaget.

¹¹⁸ Jfr art. 26 i Wienkonventionen om traktaträtten (SÖ 1975:1).

3 Rätten till samvetsvägran

3.1 Samvetsfrihet och samvetsvägran

Samvetsfrihet är ett vitt begrepp och innebär förmodligen olika saker beroende på vem som tillfrågas. I följande kapitel kartlägger jag vilken status samvetsvägran vid aborträtt kan anses ha som ett uttryck för rätten till samvetsfrihet. Först redogör jag för dess ställning enligt svensk rätt, därefter enligt internationella bestämmelser och överenskommelser.

3.2 I svensk lagstiftning

Det finns i dagsläget ingen lagstadgad rätt för hälso- och sjukvårdspersonal att av religiösa eller moraliska skäl avstå från att medverka vid eller utföra vissa vårdåtgärder. Det saknas med andra ord rätt till samvetsvägran vid abortvård i svensk lagstiftning.¹¹⁹

3.2.1 Historisk samvetsfrihet i Sverige

I Sverige har det ofta hänvisats till 16 § i 1809 års Regeringsform om medborgerliga rättigheter, 1809 års RF, när det talats om samvetsfrihet.

Ur 16 § 1809 års RF:

”Konungen bör [...] ingens samwete twinga eller twinga låta utan skydda hwar och en wid en fri utöfning af sin Religion, så widt han derigenom icke störer Samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer. [...]

Samvetsvägran har historiskt främst aktualiserats i samband med värnpliktstjänstgöring. Frågan huruvida vapenvägrare hade stöd för sin vägran i 1809 års RF uppkom i riksdagen redan i slutet av 1800-talet. År 1898 tillsattes värnpliktskommittén för att utreda om det var möjligt och lämpligt att låta samvetsömma byta sin vapentjänst mot andra uppgifter.¹²⁰ Kommittén uttalade att det inte var möjligt att tolka 16 § RF som en obegränsad rätt för den enskilde att i sina handlingar enbart följa sitt samvete. Detta skulle i så fall upphäva den enskildes lydnadsplikt mot statens lagar och själva grundprincipen för varje stat. Friheten för en enskild samhällsmedlems uppfattning begränsas i varje särskilt fall av statsintresset. Det diskuterades om staten, trots att samvetsömma alltså inte hade någon rätt att slippa vapenövning, ändå skulle ge dessa värnpliktiga möjlighet att utföra annat arbete. Slutsatsen blev dock att kommittén inte förordade någon

¹¹⁹ Zillén 2016 s. 28.

¹²⁰ Granström 2002 s. 55ff, 67.

lagändring till de samvetsömmas fördel, bland annat på grund av risken för att simulation.¹²¹

Riksdagsdebatten fortsatte dock och efter ytterligare behandling utfärdas 1902 ett kungligt cirkulär som gav truppförbandscheferna möjlighet att efter en prövning ge samvetsömma värnpliktiga andra uppdrag vid truppen.¹²² 1917 tillsätts en ny kommitté, 1917 års kommitté, som resulterade i ett lagförslag gällande värnpliktiga med samvetsbetänkligheter. Kommittén slog fast att staten måste kräva ovillkorlig lydnessplikt för sina lagar och att någon juridisk rätt att inte omfattas av värnpliktslagen därför inte kunde härledas genom 16 § RF. Religiösa värnpliktsvägrares samvetsbetänkligheter krävde dock vissa insatser från samhällets sida och kommittén föreslog därför en lag som gav tillstånd till värnpliktstjänstgöring utan vapen i fredstid. Endast religiösa samvetsbetänkligheter omfattades.¹²³ Betänkandet resulterade så småningom i en proposition och 1920 utfärdar riksdagen den provisoriska lag om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring (1920:303).¹²⁴ 1925 blev lagen permanent och grunderna för legitima samvetsbetänkligheter utvidgades till att utöver religiösa även omfatta etiska skäl.¹²⁵ Det var dock hela tiden tydligt att bestämmelserna om samvetsfrihet inte handlade om en individuell rätt mot staten, utan om ett undantag i humanitetens intresse.¹²⁶ I propositionen till nuvarande RF finns en formulering om att hinder inte ska föreligga mot att medlemmar av vissa trossamfund befrias från t ex värnplikt.¹²⁷ Detta kan enligt exempelvis Zillén tolkas som att värnpliktsvägran idag omfattas av det absoluta skyddet för religionsfriheten.¹²⁸

3.2.2 Nuvarande bestämmelser i svensk rätt

Enligt 2 kap. 1 § 6 p. RF är var och en gentemot det allmänna tillförsäkrad religionsfrihet, genom frihet att ensam eller tillsammans med andra utöva sin religion. Religionsfriheten är den enda av de positiva opinionsfriheterna enligt 2 kap. 1 § RF som inte alls kan begränsas.¹²⁹ Formuleringen skyddar dock endast att ensam eller i grupp utöva sin religion. De flesta andra uttryck kan begränsas enligt vad som gäller för till exempel yttrandefriheten eller mötesfriheten.¹³⁰ En sådan begränsning görs enligt 2 kap. 21 § RF för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det anförda

¹²¹ Granström 2002 s. 67ff.

¹²² Granström 2002 s. 79f.

¹²³ Granström 2002 s. 147ff.

¹²⁴ Granström 2002 s. 161f, 177ff.

¹²⁵ Granström 2002 s. 198f.

¹²⁶ Granström 2002 s. 213ff.

¹²⁷ Prop. 1975/76:209 s. 48.

¹²⁸ Zillén 2016 s. 181.

¹²⁹ Jfr 2 kap. 20 § RF motsatsvis.

¹³⁰ Eliasson, Holmberg, Isberg, Regner, Stjernquist, 2012: *Kommentaren till Grundlagarna: Regeringsformen (Zeteo 2012) kommentaren till 2 kap 1 §.*

ändamålet. Det får inte heller sträcka sig så långt att det utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen eller göras enbart på grund av politiskt, religiös, kulturell eller annan åskådning. Med anledning av möjligheten att i praktiken begränsa religionsfriheten när den uttrycks inom ramen för någon av de andra opinionsfriheterna enligt 2 kap. 1 § RF är det många som menar att religionsfriheten enligt RF, trots sin ordalydelse, också är en relativ rättighet.¹³¹ Samvetsfriheten är inte uttryckligen reglerad i RF men har bedömts som en del av religionsfriheten.¹³² Europakonventionen gäller som lag i Sverige.¹³³ Enligt 2 kap. 19 § RF får lag eller annan föreskrift i strid mot Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen inte meddelas. Aktuella bestämmelser i Europakonventionens behandlas mer utförligt i avsnitt 3.4.

1 kap. 4 § diskrimineringslag (2008:567), DL, förbjuder diskriminering på grund av religion och annan trosuppfattning. Diskriminering inom arbetslivet är förbjuden enligt 2 kap. 1 § DL. Förbudet i 2 kap. 1 § hindrar enligt 2 kap. 2 § inte särbehandling som föranleds av egenskap som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna om egenskapen utgör ett verkligt och avgörande yrkeskrav som har ett berättigat syfte och kravet är lämpligt och nödvändigt för att uppnå syftet. Om den som anser sig diskriminerad kan visa på omständigheter som ger anledning att anta att så var fallet är det svarande som har att motbevisa detta påstående enligt 6 kap. 3 § DL.

3.3 I statliga utredningar

Någon statlig utredning gällande samvetsvägran vid abortvård har inte gjorts, inte heller inom hälso- och sjukvården i stort. Däremot finns utredningar som tangerar ämnet och som det frekvent hänvisas till i diskussionen. Dessa redogör jag för nedan.

3.3.1 Samvetsfrihet för värnpliktiga

1917 års kommitté för värnpliktstjänstgöring diskuterade enskildas rätt att enligt dåvarande 16 § RF undgå värnpliktstjänst med hänvisning till sitt religiösa samvete i motiven till sitt lagförslag *om värnpliktiga som hyste samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring*. Kommittén ansåg då att bestämmelsen i 16 § RF gav ett visst stöd för detta, dock erkändes inte något skydd för samvetsfrihet avseende icke-religiösa övertygelser. Enligt Zillén kan alltså viss religiös samvetsfrihet leda till den tidigare bestämmelsen i 16 § RF.¹³⁴ Granström menar dock att det aldrig handlade om någon

¹³¹ Zillén 2016 s. 123f.

¹³² Jönköpings tingsrätts dom den 21 maj 2016 i mål nr T 1781-14 s. 55ff.

¹³³ SÖ1952:35, SFS 1994:1219.

¹³⁴ Zillén 2016 s. 140.

rättighet utan snarare om en generös gest från statens sida.¹³⁵ Se avsnitt för 3.2.1 för mer utförlig redogörelse av samvetsvägran gällande väpnad militärtjänst.

3.3.2 Förarbeten till abortlagen

I propositionen till abortlagen från 1974 uttalades att abortingreppet kunde ge upphov till skiftande moraliska och etiska värderingar. Risken för subjektivitet hos den behandlande läkaren ansågs mycket större vid abortingrepp än vid andra ingrepp och samhället borde därför inte låta abort vara en angelägenhet enbart mellan kvinnan och den ansvarige läkaren. Dessa omständigheter grundade bedömningen av att rätten till abort skulle anges i lag.¹³⁶

Departementschefen tog upp frågan om sjukvårdspersonalens skyldighet att medverka vid abortingrepp, eftersom ämnet berörts av flera remissinstanser. Dessa hade framhållit vikten av att hänsyn tas till personalens önskemål om att slippa delta i abortverksamheten. Departementschefen uttalade angående detta att ansvaret för fördelning av personalens arbete i första hand ligger på klinik- och blockchefer. Vid arbetsfördelningen borde hänsyn så långt det är möjligt självfallet, såväl inom sjukvården som inom övriga arbetslivet, tas till de anställdas intressen och förutsättningar. Man borde därför undvika att binda sådan personal som exempelvis av moraliska eller religiösa skäl hade svårt att acceptera sådant arbete till just abortverksamheten. Detta gällde inte minst av hänsyn till den abortsökande kvinnan. Några särskilda författningsbestämmelser gällande detta ansågs dock inte vara behövliga.¹³⁷

3.3.3 Samvetsklausul i högskoleutbildningen

Någon statlig utredning om samvetsvägran inom vården finns som sagt inte, men utredningen *Samvetsklausul i högskoleutbildningen* från 1994 tangerar området. Utredaren hade då till uppgift att se över huruvida en samvetsklausul i nya högskoleförordningen borde införas, för att på grund av religiösa, etiska eller andra skäl ge studenter dispens från deltagande i vissa obligatoriska utbildningsmoment med etiskt svåra avvägningar. Sammantaget talade enligt utredaren övervägande skäl för att inte införa någon samvetsklausul. Gällande barnmorskeyrket underströks att familjeplanering utgör en väsentlig del i yrkesutövningen och att ingen barnmorskeutbildning i landet var villig att ge dispens i dessa delar. Det var i så fall lämpligare att lösa situationen vid varje enskild utbildningsort, utan någon generell bestämmelse.¹³⁸ Utredningen uttalade också att en barnmorska bör ha goda kunskaper om abort och kunna ge stöd och vägledning till den kvinna som överväger detta ingrepp. En abortsökande

¹³⁵ Granström 2002 s. 213ff.

¹³⁶ Prop. 1974:70 s. 31f.

¹³⁷ Prop. 1974:70 s. 76f.

¹³⁸ SOU 1994:84 s. 139f, 155ff.

kvinnor har rätt att mötas av en vänlig och förstående attityd och avståndstagande eller fördömande vårdpersonal får inte förekomma.¹³⁹

3.4 Internationella dokument

3.4.1 Överenskommelser inom FN

Enligt artikel 18 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna har var och en rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Denna rätt innefattar bland annat att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller trosuppfattning genom undervisning, andaktsutövning, gudstjänst och religiösa sedvänjor.

Enligt artikel 18.1 Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, IKMPR, har var och en rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Rätten omfattar bland annat att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller trosuppfattning genom gudstjänst, iakttagande av religiösa sedvänjor, andaktsutövning eller undervisning. Enligt andra punkten får ingen utsättas för tvång som kan inskränka friheten att bekänna sig till eller anta en religion eller trosutövning. Inskränkningar kan enligt tredje punkten endast göras om de är angivna i lag och nödvändiga för att skydda den allmänna säkerheten, ordningen, folkhälsan eller sedligheten eller andras grundläggande rättigheter och friheter. Sverige undertecknade och ratificerades konventionen 1971 och den trädde sedan ikraft 1976.¹⁴⁰ Enligt punkt 11 i den allmänna kommentaren nummer 22 till IKMPR kan en rätt till samvetsvägran gällande militärtjänstgöring härledas från artikel 18 i konventionen.¹⁴¹

3.4.2 Överenskommelser inom Europarådet

Det mest åberopade dokumenten i debatten om samvetsvägran vid abortvård kommer båda från Europarådet. Först finns Europakonventionens artikel 9 om rätt till respekt för religions- och samvetsfrihet, som i praxis gett ett mer långtgående skydd än motsvarande frihet i RF.¹⁴² Därutöver finns framför allt PACE resolution 1763 om samvetsfrihet i vården, som trots att den inte är juridiskt bindande återkommer frekvent i diskussionen.

¹³⁹ SOU 1994:84 s. 116ff.

¹⁴⁰ SÖ 1971:42. Jfr Prop. 1971:125.

¹⁴¹ *General Comment No. 22: The right to freedom of thought, conscience and religion* (Art. 18) p. 11, Human Rights Committee.

¹⁴² Zillén 2016 s. 119.

3.4.2.1 Europakonventionen

Enligt artikel 9.1 Europakonventionen har var och en rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Denna rätt innefattar frihet att byta religion eller tro och frihet att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller tro genom gudstjänst, undervisning, sedvänjor och ritualer.¹⁴³ Bestämmelsen innefattar en rätt att ansluta sig till ett religiöst samfund men skyddar också mot repressalier på grund av anslutningen. Staten har även en viss skyldighet att vidta positiva åtgärder för att skydda utövningen, exempelvis genom att se till att gudstjänster eller liknande inte hindras.¹⁴⁴ Att både tankefrihet och samvetsfrihet nämns jämte religionsfrihet innebär att konventionen skyddar både religiösa och icke-religiösa livsåskådningar.¹⁴⁵ Omfattningen är därmed större än enligt motsvarande frihet i RF.¹⁴⁶ Begränsningar i rätten kan göras enligt artikelns andra punkt. En inskränkning måste för det första vara föreskriven i lag. Den måste vidare vara nödvändig i ett demokratiskt samhälle, med hänsyn till de fem intressen eller ändamål som finns uppräknade i bestämmelsen; allmän säkerhet, allmän ordning, hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.

Religionsfriheten enligt artikel 9.1 kan beskrivas som tudelad. Bestämmelsen medför en absolut och okränkbar rätt att ha en viss övertygelse, så kallad forum internum. Rätten att utöva sin övertygelse, forum externum, är dock begränsningsbar.¹⁴⁷ Gällande utövandet av religionsfriheten ställdes i praxis tidigare upp ett relativt högt krav på samband mellan övertygelsen och manifestationen. Under senare år har Europadomstolen fokuserat mindre på detta sambandskrav och mer på huruvida en begränsning kan godtas enligt artikelns andra stycke.¹⁴⁸ Skyddet för samvetsfriheten omfattar en absolut rätt att ha ett samvete, men någon uttrycklig rätt att utöva sitt samvete saknas. Det framgår motsatsvis av ordalydelsen i artikeln där friheten att utöva sin religion eller tro, men inte sitt samvete, omnämns. För att en manifestation ska vara skyddsvärd krävs därför att den är baserad på en religion eller tro. Då denna bedömning är relativt generös kan en samvetsvägran enligt Zillén ofta bedömas som en skyddsvärd tro – och någon större skillnad mellan skyddsvärd tro och samvetsfrihet kan i praxis vara svår att urskilja.¹⁴⁹

3.4.2.2 Europarådets parlamentariska församling

PACE antog år 2010 resolution 1763 (2010) *The right to conscientious objection in lawful medical care*. PACE består av delegationer med 2-18

¹⁴³ Danelius 2015 s. 446f.

¹⁴⁴ Danelius 2015 s. 446f.

¹⁴⁵ Danelius 2015 s. 446f.

¹⁴⁶ Zillén 2016 s. 127.

¹⁴⁷ Zillén 2016 s. 124ff.

¹⁴⁸ Zillén 2016 s. 130ff.

¹⁴⁹ Jfr Zillén 2016 s. 136f.

personer från de 47 medlemsstaternas nationella parlament.¹⁵⁰ PACE har ingen lagstiftande makt och resolutionen är därmed inte juridiskt bindande.¹⁵¹

Första punkten i resolution 1763 slår fast att ingen person, sjukhus eller institution ska tvingas, hållas ansvarig för eller på något sätt diskrimineras till följd av vägran att utföra, tillhandahålla eller hjälpa till vid abort, framkallande av missfall, dödshjälp eller annan handling som kan orsaka att ett mänskligt foster eller embryo dör. Resolutionens andra punkt understryker behovet av att hävda rätten till samvetsfrihet samtidigt som staten har ett ansvar att värna allas rätt till sjukvård. Resolutionen uppmanar alla medlemsstater att utveckla tydliga regler för hälso- och sjukvården som garanterar rätten till samvetsfrihet vad gäller deltagande i aborter och liknande, tillförsäkrar att patienterna informeras om en sådan vägran av en vårdgivare och blir hänvisade till en annan vårdgivare samt tillförsäkrar att patienterna får rätt behandling i rätt tid, särskilt i nödsituationer. Resolutionen understryker alltså rätten till samvetsfrihet både för personer och sjukhus.

Även resolution 2036 (2015) *Tackling intolerance and discrimination in Europe with a special focus on Christians* tar upp rätten till samvetsvägran. Enligt resolutionen drabbar intolerans och diskriminering på grund av religion även de tillhörande en majoritetsreligion och PACE manar därför till åtgärder för att allas rätt till religionsfrihet ska skyddas. Enligt punkt 6.2.2 bör upprätthållande av rätten till samvetsfrihet på arbetsplatser utgöra en del av skyddet mot indirekt diskriminering. Denna rätt ska värnas samtidigt som tillgång till den samhällsservice som föreskrivs i lag säkras och andras rätt att undgå diskriminering skyddas.

3.4.3 EU-rätten

Enligt artikel 10 EU:s rättighetsstadga har var och en rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Rätten innefattar bland annat frihet att ensam eller i gemenskap, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller övertygelse genom gudstjänst, undervisning, sedvänjor och ritualer. Enligt artikelns andra punkt ska rätten till vapenvägran erkännas enligt de nationella lagar som reglerar utövandet av denna rättighet. Av artikel 51 framgår att stadgan riktar sig till unionens institutioner och till medlemsstaterna, endast när de tillämpar unionsrätten. I praxis har detta bekräftats genom att EU-domstolen uttalat att de grundläggande rättigheterna i stadgan måste iaktas när en nationell lagstiftning omfattas av unionsrättens tillämpningsområde. Är unionsrätten tillämplig, är de grundläggande rättigheterna i stadgan tillämpliga.¹⁵² Enligt artikel 52.3 ska de rättigheter som motsvarar sådana som garanteras av Europakonventionen ha samma innebörd och räckvidd som i konventionen. Bestämmelsen

¹⁵⁰ *Functioning, Overview*, Website-PACE

¹⁵¹ Cameron 2014 s. 36ff.

¹⁵² Dom Åkerberg Fransson, C-617/10, ECLI:EU:C:2013:105, p. 21.

hindrar dock inte unionsrätten från att tillförsäkra ett mer långtgående skydd.

3.5 Samvetsvägran i praxis

3.5.1 Barnmorskan i Jönköpings län

Ett fall som blivit utgångspunkt för diskussioner gällande samvetsvägran vid abortvård handlar om en barnmorska som på grund av ett antal händelser under 2013 och 2014 anmälde landstinget i Jönköpings län för diskriminering som har samband med religion eller annan trosuppfattning.¹⁵³

3.5.1.1 Anmälan till diskrimineringsombudsmannen

År 2014 anmälde en barnmorskan landstinget i Jönköpings län för diskriminering som har samband med religion eller annan trosuppfattning. Bakgrunden till anmälan var att barnmorskan, efter att ha förklarat att hon på grund av sin tro inte kunde utföra aborter, både fått en utlovad anställning indragen samt nekats anställning på flera andra arbetsplatser i landstinget. Landstinget hävdade att de utgått från kompetensbeskrivningen för barnmorskor och att den klagande inte varit beredd att utföra alla de arbetsuppgifter som ingått i den sökta tjänsten.¹⁵⁴ Diskrimineringsombudsmannen, DO, prövade först huruvida diskriminering enligt diskrimineringslagen (2008:567), DL, förelåg. Kravet om att en barnmorska måste vara beredd att medverka vid aborter kunde visserligen särskilt missgynna personer med viss religion eller trosuppfattning men syftet, att säkerställa att kvinnor ges effektiv tillgång till abort, var objektivt och att de krav som ställts för att uppnå syftet bar både lämpliga och nödvändiga.¹⁵⁵ DO försäkrade sig också om att ställningstagandet utgjorde en fördragskonform tolkning av svensk rätt i förhållande till artikel 9 Europakonventionen och uttalade att frågan låg inom den sökandes utövande av religion eller tro. Inskränkningen hade dock stöd i arbetsrättsliga principer (det vill säga i lag), den hade vidtagits av skydd för hälsa, för att säkra abortsökande kvinnors rätt till respekt för privatlivet och för att skydda andras fri- och rättigheter. Vid en intresseavvägning hade ingreppet i den sökandes trosutövande därmed inte varit mer långtgående än vad som var rimligt i förhållande till de intressen som tillgodosetts. Någon diskriminering hade därmed inte förelegat.¹⁵⁶

¹⁵³ Se DO:s beslut om att avsluta ärende 2014/12, 2014/226, 2014/227 och T 1781-14 Jönköpings tingsrätt.

¹⁵⁴ DO:s beslut om att avsluta ärende 2014/12, 2014/226, 2014/227 s. 1f.

¹⁵⁵ DO:s beslut om att avsluta ärende 2014/12, 2014/226, 2014/227 s. 6f.

¹⁵⁶ DO:s beslut om att avsluta ärende 2014/12, 2014/226, 2014/227 s. 7ff.

3.5.1.2 Vidare till domstol

Efter att DO lagt ned anmälan vände sig barnmorskan till Jönköpings tingsrätt och yrkade på skadestånd för kränkning av samvetsfriheten och religionsfriheten enligt Europakonventionen samt diskrimineringsersättning för de uteblivna anställningarna.¹⁵⁷ Utöver de tidigare indragna och uteblivna anställningarna klagade hon också över regionens beslut att dra in hennes studielön samt två kränkande uttalanden som gjorts mot henne i samband med de indragna och uteblivna anställningarna. Den sökande framställde också ett separat skadeståndsyrkande med stöd av Europakonventionen då hon menade att diskrimineringslagen endast gällde frågan om diskriminering på grund av religionsfrihet och att det därmed saknades ett effektivt rättsmedel för kränkningen av hennes rätt till samvetsfrihet.¹⁵⁸

Den sökande anförde att nästan alla Europarådets medlemsländer godtar vägran att medverka vid aborter på grund av samvetsskäl. Denna europeiska samsyn gör att medlemsländernas utrymme för inskränkningar i rättigheten blir minimalt. Till stöd för detta åberopades bland annat Europarådets resolution 1763.¹⁵⁹ Den sökande menade också att rätten till samvetsfrihet inte vid dess tillkomst reglerats genom särskilda samvetsklausuler i abortlagen, eftersom rätten ansågs självklar. Den intresseavvägning som skulle göras sker mellan den mänskliga rättigheten till religionsfrihet och arbetsledningsfrågor rörande schemaläggning, personalplanering och fördelning av arbetsuppgifter. Vidare anfördes att det tillhör god sed på arbetsmarknaden att respektera sina arbetstagare religionsfrihet.¹⁶⁰ Regionen anförde att de nekat den sökande arbete endast med utgångspunkt i bestämmelserna i HSL och Socialstyrelsens kompetensbeskrivning för barnmorskor. De anförde att det i första hand saknades laglig grund för yrkandet, och att de därför motsatte sig skadeståndsyrkandena med stöd av Europakonventionen. I andra hand anfördes att någon europeisk samsyn gällande vårdvägran vid abort saknades och att medlemsländerna därför hade ett brett tolkningsutrymme. I tredje hand ansåg de att det rörde sig om en enligt Europakonventionen tillåten inskränkning av den sökandes religionsfrihet.¹⁶¹ Regionen tog också upp det faktum att det finns andra sätt för den sökande att försörja sig och att det inte endast handlade om att följa en trosuppfattning, den sökande hade varit en uttalad abortmotståndare. Regionen anförde att intresset av att värna rätten till religionsfrihet sker i en avvägning mot andra av Europakonventionen skyddade fri- och rättigheter, i detta fall främst rätten till respekt för privatlivet enligt artikel 8. Denna bestämmelse uttalades skydda respekten för kvinnors sexuella och reproduktiva hälsa.¹⁶²

¹⁵⁷ Jönköpings tingsrätts dom den 21 maj 2016 i mål nr T 1781-14 s. 8f.

¹⁵⁸ Jönköpings tingsrätts dom den 21 maj 2016 i mål nr T 1781-14 s. 9ff.

¹⁵⁹ Jönköpings tingsrätts dom den 21 maj 2016 i mål nr T 1781-14 s. 12f.

¹⁶⁰ Jönköpings tingsrätts dom den 21 maj 2016 i mål nr T 1781-14 s. 15ff.

¹⁶¹ Jönköpings tingsrätts dom den 21 maj 2016 i mål nr T 1781-14 s. 21.

¹⁶² Jönköpings tingsrätts dom den 21 maj 2016 i mål nr T 1781-14 s. 23ff.

I sin bedömning av fallet gick tingsrätten först igenom om frågan om diskriminering. Gällande de uteblivna anställningarna delade tingsrätten DO:s bedömning, det vill säga att en indirekt diskriminering visserligen skett men att syftet med inskränkningen varit godtagbart och att det krav som satts upp var nödvändigt och lämpligt för att uppnå syftet.¹⁶³ Gällande skadeståndsanspråket grundat på Europakonventionen uttalade rätten att den påstådda kränkningen av religionsfriheten omfattas av DL:s bestämmelser. Den sökandes samvetsbetänkligheter hade enligt vad som framkommit i fallet ett så starkt samband med hennes religiösa tro att det skulle bedömas som ett uttryck för den sökandes religionsfrihet. Det fanns således ingen anledning att särskilt pröva om den sökandes samvetsfrihet hade kränkts och DL utgjorde ett effektivt rättsmedel för den kränkning hon anser sig utsatt för.¹⁶⁴ Domen överklagades av barnmorskan till hovrätten, som den 15 januari 2016 meddelade beslut om att överlämna målet till Arbetsdomstolen. I skälen för beslutet angavs att fallet rör sådana förhållande mellan arbetsgivare och arbetstagare att den bör handläggas enligt lag (1974:371) om rättegången i arbetstvister, arbetstvistlagen.¹⁶⁵ I slutet av april 2016 meddelade Arbetsdomstolen målet prövningstillstånd i målet.¹⁶⁶ Någon fortsättning har i skrivande stund inte kommit.

3.5.2 Europadomstolen om samvetsvägran

När medborgerliga förpliktelser anses innefatta ingrepp i rätten till tanke-, samvets- eller religionsfrihet enligt artikel 9 Europakonventionen omfattas de i allmänhet av undantaget i andra stycket.¹⁶⁷ I praxis har den som tar tjänst eller anställning ofta ansetts underkasta sig de krav som gäller för den aktuella tjänsten eller anställningen, vilket ibland också har inkräktat på religionsutövningen. Enligt Danelius kan en anställd i princip inte hänvisa till sin religion för att vägra utföra uppgifter som normalt ingår i arbetet. Kravet om proportionalitet är dock viktigt i dessa avgöranden och det är av särskild betydelse huruvida den anställde redan när hen accepterade tjänsten hade klart för sig att de krav som ställdes skulle bli svåra att förena med den normala religionsutövningen.¹⁶⁸ Europadomstolen har dock också uttalat att ett anställningsavtal inte berövar den enskilde sina rättigheter enligt konventionen.¹⁶⁹ Enligt artikel 46 i konventionen är Europadomstolens domar folkrättsligt bindande.

I målet *Bayatyan mot Armenien* uttalade Europadomstolen i stor sammanfattning att merparten av Europarådets medlemsländer erkänner rätten till samvetsvägran gällande väpnad militärtjänstgöring i lag. Att rätten till

¹⁶³ Jönköpings tingsrätts dom den 21 maj 2016 i mål nr T 1781-14 s. 51ff.

¹⁶⁴ Jönköpings tingsrätts dom den 21 maj 2016 i mål nr T 1781-14 s. 55ff.

¹⁶⁵ Göta Hovrätts beslut den 29 december 2015 i mål nr T 3456-15 s. 1f.

¹⁶⁶ Arbetsdomstolens beslut om prövningstillstånd den 28 april 2016 i mål nr B 10/16, aktbilaga 13.

¹⁶⁷ Danelius 2015 s. 448f.

¹⁶⁸ Danelius 2015 s. 449ff.

¹⁶⁹ *Smith and Grady v. The United Kingdom* no. 33985/96, 33986/96 § 71 ECHR 1999-VI.

samvetsvägran inte tidigare erkänts under artikel 9 utgjorde därför inget hinder och en ändring av praxis kunde därmed ändå anses förutsebar.¹⁷⁰ I *Eweida m fl mot Storbritannien* kom domstolen fram till att de två klagande som förlorat sina jobb på grund av samvetsvägran, den ena genom att vägra registrera samkönade partnerskap och den andra för vägran att ge psyko-sexual rådgivning till samkönade par, inte hade fått sina rättigheter under artikel 9 kränkta.¹⁷¹ Domstolen uttalade att inte varje handling som har med religion eller trosutövning att göra skyddas som en religiös manifestation under artikel 9. För att handlingen ska ges skydd krävdes en intim koppling till religionen i sig. Det var dock inte ett krav att handlingen utgjorde en religiös plikt som exempelvis bön.¹⁷² Både vägran att registrera partnerskap samt ge psyko-sexualrådgivning till samkönade par ansågs vara religiösa uttryck skyddade av religions- och samvetsfriheten enligt artikel 9.¹⁷³ Domstolen uttalade dock att det generellt finns ett brett tolkningsutrymme för medlemsstaterna när det kommer till intresseavvägningar mellan två konventionsrättigheter.¹⁷⁴ Att personer frivilligt ingår ett anställningsförhållande är inte avgörande för huruvida rättigheter enligt artikel 9 kränkts, men är ett faktum att väga in i bedömningen av inskränkningens proportionalitet. Den viktigaste aspekten för bedömningen i dessa två fall i *Eweida m fl mot Storbritannien* var dock att åtgärderna vidtagits i syfte att motverka diskriminering av andra. Detta gav staten ett brett tolkningsutrymme.¹⁷⁵ *Eweida m fl mot Storbritannien* behandlade också en påstådd kränkning av en sjuksköterska som inte tillåts manifesteras sin religiösa tro genom ett halsband med ett kors, eftersom sjukhusets hygienföreskrifter förbjöd smycken. Här uttalade domstolen att begränsningen var motiverad av patientsäkerhetsskäl.¹⁷⁶

I fallet *R.R mot Polen* hade den sökande på grund av flera läkares samvetsvägran nekats fosterdiagnostik och i förlängningen också abort, trots misstankar om allvarlig sjukdom hos fostret.¹⁷⁷ Domstolen uttalade att medlemsstaterna har en skyldighet att organisera hälso- och sjukvård så att vårdpersonals åberopande av samvetsfrihet inte hindrar patienter från att erhålla den vård de enligt nationell lagstiftning har rätt till.¹⁷⁸ Den sökande hade, eftersom hon hade nekats tillgång till de tester som krävdes, inte getts möjlighet att ta ett välgrundat beslut gällande huruvida hon skulle ansöka om tillstånd till abort eller inte.¹⁷⁹ Staten hade därmed inte levt upp till sina positiva skyldigheter under Europakonventionen och den sökandes rätt till respekt för privatlivet enligt artikel 8 hade kränkts.¹⁸⁰ I det tidigare fallet

¹⁷⁰ *Bayatyan v. Armenia* [GC] no. 23459/03 §§ 103, 108 ECHR 2011.

¹⁷¹ *Eweida and others v. The United Kingdom* no. 48420/10, 36516/10, 51671/10, 59842/10 §§ 102, 106, 107, 110 ECHR 2013.

¹⁷² *Eweida and others v. The United Kingdom* § 82 ECHR 2013.

¹⁷³ *Eweida and others v. The United Kingdom* §§ 102, 108 ECHR 2013.

¹⁷⁴ *Eweida and others v. The United Kingdom* § 106 ECHR 2013.

¹⁷⁵ *Eweida and others v. The United Kingdom* § 109 ECHR 2013.

¹⁷⁶ *Eweida and others v. The United Kingdom* § 99 ECHR 2013.

¹⁷⁷ *R.R v. Polen* no 27617/04 §§ 1-37, 43, ECHR 2011.

¹⁷⁸ *R.R v. Polen* no 27617/04 § 206, ECHR 2011.

¹⁷⁹ *R.R v. Polen* no 27617/04 § 209, ECHR 2011.

¹⁸⁰ *R.R v. Polen* no 27617/04 §§ 211, 2014, ECHR 2011.

Pichon och Sajous mot Frankrike, gällande två apotekares samvetsgrundade vägran att sälja preventivmedel, uttalade domstolen att denna handling inte ansågs utgöra en skyddsvärd manifestation av religions-, tanke- och samvetsfriheten under artikel 9. Vägran att sälja preventivmedel ansågs inte ha ett tillräckligt nära samband med religion eller tro, det utgjorde enligt domstolen inte en ”part of the practice of a religion or a belief in a generally accepted form”. Farmaceuternas religiösa utövning hade dessutom en negativ inverkan på deras professionella skyldigheter mot patienter.¹⁸¹

3.6 Sammanfattning

Enligt artikel 9 Europakonventionen skyddas rätten till respekt för tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Enligt 2 kap. 17 § RF får lag eller föreskrift i strid med Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen inte meddelas. Även RF slår fast rätt till religionsfrihet i 2 kap. 1 § 6 p. men saknar uttryckliga bestämmelser om samvetsfrihet. Diskriminering på grund av religion är förbjudet enligt 1 kap. 4 § diskrimineringslagen.

Någon statlig utredning om samvetsvägran vid abortvård har inte företagits, men utredningen om samvetsklausul i högskoleutbildningen kom fram till att övervägande skäl sammantaget talade mot att införa rätt till dispens från utbildningsmoment på grund av religiösa eller etiska skäl. Historiskt sett har dock en viss möjlighet till samvetsvägran vid väpnad militärtjänstgöring kunnat härledas från 16 § i 1809 års RF. Detta handlade dock mer om en undantagslagstiftning som staten valde att utforma av humanitära skäl – någon rätt till samvetsvägran ansågs inte följa av bestämmelsen.

I flertalet internationella dokument som Sverige är förpliktade att följa stadgas rätten till samvetsfrihet tillsammans med religionsfriheten. Det finns dock ingen praxis på att denna rätt innefattar en rätt att inom ramen för sin yrkesutövning samvetsvägra vid abortvård. Gällande Europakonventionens artikel 9 är det troligt att ett stort tolkningsutrymme skulle ges en medlemsstat i bedömningen av att inte tillåta samvetsvägran vid abortvård. Europadomstolen har också uttalat *om* vårdpersonal har möjlighet att samvetsvägra deltagande vid viss vård, är staten skyldig att organisera systemet så att detta inte hindrar patienters tillgång till den vård de enligt nationell lagstiftning har rätt till. I Sverige fick den barnmorska som anmälde ett landsting för diskriminering på grund av religion efter att ha nekats anställning då hon ville samvetsvägra medverkande vid abortingrepp fick inte rätt hos DO. Inte heller när hon tog målet vidare till tingsrätten. För tillfället befinner sig målet hos Arbetsdomstolen, AD, då hovrätten överlämnat överklagandet dit.

Samvetsfriheten enligt både RF och Europakonventionen är således av begränsad betydelse. Som ett uttryck för religionsfrihet kan dock även samvetsgrundade manifestationer skyddas. Men de inskränkningar som

¹⁸¹ *Pichon and Sajous v. France* Admissibility Decision no 49853/99 ECHR 2001-X s. 4.

godtas är relativt omfattande, speciellt då de görs med hänsyn till andra fri- och rättigheter och för att motverka diskriminering. Inskränkningar är enligt praxis även godtagbara på grund av patientsäkerhetsskäl.

4 Samvetsvägran i riksdagen

4.1 Beskrivningar av samvetsvägran

Både rätten till abort och samvetsvägran vid abortvård som ett uttryck för rätten till samvetsfrihet har, som framkommit i tidigare kapitel, en osäker status som mänsklig rättighet. Gällande rättsläge kan tolkas på flera sätt. I följande kapitel har jag studerat hur frågan om samvetsvägran vid abortvård har diskuterats i riksdagen under perioden 2011 till april 2016. Genom riksdagens hemsida har jag gått igenom samtliga motioner gällande samvetsvägran vid abortvård. Jag har också studerat protokoll från de tillfällen då samvetsvägran vid abortvård har behandlats, både i utskott och i kammaren. Främst har dessa behandlingar skett i utskottsbetänkanden och i riksdagsdebatter. Jag har också tagit del av protokoll från två interpellationsdebatter. De redogörelser som följer tar upp de återkommande teman som jag anser speglar hur samvetsvägran vid abortvård har beskrivits vid dessa tillfällen. Jag gör inte anspråk på någon fullständig beskrivning, men jag anser att urvalet – i egenskap av att inte längre vara direkta referat – ändå representerar de samtal som har förts.

Många diskussioner tar avstamp i Europarådets resolution 1763 *The right to conscientious objection in lawful medical care* från 2010. Resolutionen slår fast att ingen person, inget sjukhus och ingen institution ska tvingas att utföra eller medverka till abort, dödshjälp eller någon handling som kan orsaka döden för ett mänskligt foster eller embryo. Resolutionen förbjuder också diskriminering på grund av en vägran att medverka till någon av de ovan nämnda handlingarna. Resolutionen är inte juridiskt bindande.¹⁸²

4.2 Reaktionen på resolution 1763

4.2.1 Betänkande om Europarådets verksamhet

Riksdagen diskuterade samvetsvägran vid abortvård första gången efter att Europarådets antagit resolution 1763 år 2011 i anslutning till att Utrikesutskottet, UU, behandlade redogörelserna från Europarådets ministerkommitté samt Sveriges delegation vid Europarådets parlamentariska församling. Betänkandet innehöll bland annat frågor om mänskliga rättigheter och demokrati. Av de motioner som behandlades var det bara Vänsterpartiets *Milleniemålen* som tog upp samvetsvägran inom vården.¹⁸³ I delegationens redogörelse var resolution 1763 endast uppräknad som en av de under verksamhetsåret antagna resolutionerna.¹⁸⁴

¹⁸² För ingående redogörelse för Europarådets resolution 1763 se avsnitt 3.3.3.

¹⁸³ Bet. 2010/11:UU12 s. 5f.

¹⁸⁴ 2010/11:ER1 s. 38.

I betänkandet beskrev UU Europarådet som en huvudaktör i skapandet av en gemensam värdegrund i Europa, bland annat gällande mänskliga rättigheter och rättsstatsprinciper. Utskottet hänvisade till tidigare behandling av samvetsvägran,¹⁸⁵ och sade sig stå fast vid att Sverige stödjer insatser för att göra aborter fria, säkra och lagliga för alla kvinnor. Sverige skulle vara ledande i att lyfta frågor om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter, SRHR, internationellt. Utskottet förhöll sig kritiskt till resolution 1763 och föreslog i betänkandet att delegationen skulle verka för att åstadkomma en förändring.¹⁸⁶ Sverigedemokraterna, SD, och Vänsterpartiet, V, reserverade sig mot utskottets förslag gällande motionen. V menade att resolutionen begränsade rätten till abort på ett sätt som innebar ett direkt brott mot kvinnors mänskliga rättigheter.¹⁸⁷ SD ställde sig bakom avslaget, men motsatte sig motiven. De var positiva till resolutionen och ansåg att den garanterade både tillgång till vård och respekt för tanke, samvets- och religionsfrihet.¹⁸⁸

Kammaren biföll sedan utskottets förslag till beslut, vilket innebar att delegationen skulle verka för en förändring av beslutet bakom resolutionen. V röstade för sin motion, Kristdemokraterna, KD, avstod från att rösta och övriga partier röstade för utskottets förslag.¹⁸⁹

4.2.2 Motion om att upphäva resolution 1763

”Rätten till abort, till sin egen kropp, till sin egen sexualitet är en grundläggande mänsklig rättighet och en av de absolut viktigaste rättvisefrågorna men också en förutsättning för att mål 5 om minskad mödradödlighet ska nås.”¹⁹⁰

”I oktober 2010 valde Europarådet att på ett skrämmande sätt försvaga kvinnors rätt till sin egen kropp ytterligare. Europarådet beslutade då om en resolution som innebär att anställda inom vården ska kunna välja att inte utföra aborter. Även hela sjukhus ska kunna neka att utföra abortverksamhet.” [...] ”Vi värnar dagens svenska abortlagstiftning och ser med fasa hur aborträtten i många europeiska länder är starkt begränsad. Europarådets resolution är ett stort bakslag för europeiska kvinnor.”¹⁹¹

I Vänsterpartiets motion *Milleniemålen* föreslogs att Sverige skulle arbeta aktivt för upphäva resolution 1763. Motionen i sin helhet handlade om åtgärder för milleniemålen uppfyllande och resolution 1763 kopplades ihop med rätten till säker abort. Rätten till abort togs upp i förhållande till milleniemål nummer tre; ökad jämställdhet, men också till mål nummer fem; minskad mödradödlighet.¹⁹² V presenterade siffror från WHO, som angav att 20 miljoner osäkra aborter sker varje år och att dessa utgjorde

¹⁸⁵ T ex Bet. 2009/10:UU15.

¹⁸⁶ Bet. 2010/11:UU12 s. 11.

¹⁸⁷ Bet. 2010/11:UU12 s. 22ff.

¹⁸⁸ Bet. 2010/11:UU12 s. 23f.

¹⁸⁹ Riksdagens protokoll 2010/11:UU12 s. 99.

¹⁹⁰ Motion 2010/11:U298 s. 15.

¹⁹¹ Motion 2010/11:U298 s. 15.

¹⁹² Motion 2010/11:U298 s.10ff.

orsak till en stor del av de dödsfall som sker i samband med graviditet. Störst uppgavs problemet vara i fattiga delar av världen och Sverige borde, enligt V, prioritera kampen för rätt till abort även utomlands. Det motiverades med att vi har kunskap, erfarenhet och en positiv hemmaopinion som borde tas tillvara genom att profilera utrikes- och biståndspolitiken kring kvinnans rätt att göra abort. Rätten till abort, till sin egen kropp och till sin egen sexualitet angavs som en grundläggande mänsklig rättighet och en av de viktigaste rättvisefrågorna. 10 % av biståndsbudgeten föreslogs därför öronmärkas för frågor gällande SRHR. V ansåg inte att den svenska regeringen hade gjort tillräckligt för att motarbeta de konservativa vindar som försvagade och begränsade aborträtten i Europa. Resolution 1763 beskrevs som ett skrämmande bevis på ytterligare en försvagning av kvinnors rätt till sin kropp. Sverige borde därför arbeta aktivt för att upphäva resolutionen.¹⁹³

4.2.3 Debatt som följer betänkandet

I den debatt som hölls i anslutning till betänkandet inledde Socialdemokraterna, S, punkten om Europarådets verksamhet. S presenterade utskottets förslag, det vill säga att delegationen skulle verka för att ändra det beslut som hade resulterat i resolution 1763.¹⁹⁴ Delegationens representant från (S) förklarade att resolutionen var ett utfall av en motion med syfte att värna rätten till abort. Slutresultatet hade överraskat delegationen och S ställde sig bakom förslaget om att verka för en förändring. De reserverade sig dock genom att påtala att uppdraget inte var enkelt med tanke på konfliktlinjerna gällande sexuella relationer och rättigheter i Europa.¹⁹⁵ Ordförande för delegationen, Marietta de Pourbaix-Lundin från Moderaterna, M, fokuserade sitt inlägg på andra frågor relaterade till mänskliga rättigheter.¹⁹⁶

SD var mycket positiva till antagandet av resolution 1763. Tack vare resolutionen skulle ingen med samvetsbetänkligheter riskera att hållas ansvarig eller diskrimineras på grund av detta. De kritiserade att Sverige saknade bestämmelser om vårdpersonals rätt till samvetsfrihet. En majoritet av övriga medlemsländer i Europarådet hade, enligt SD, redan infört detta och de varnade för Europarådets reaktioner om Sveriges delegation, i enlighet med betänkandet, kritiserade resolutionen. Sverige skulle uppfattas som ett land ovilligt att respektera grundläggande mänskliga rättigheter och det skulle göra oss till åtlöje att verka för en förändring.¹⁹⁷ De repeterade att resolutionen även garanterade tillgång till vård. De angav också att samvetsfrihet efterfrågades av svensk vårdpersonal.¹⁹⁸ De undrade vad som

¹⁹³ Motion 2010/11:U298 s.14f.

¹⁹⁴ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 33f.

¹⁹⁵ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 45.

¹⁹⁶ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 46ff.

¹⁹⁷ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 38ff.

¹⁹⁸ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 44.

gjorde Sverige så unikt och komplicerat att vi inte kunde införliva bestämmelser om samvetsfrihet, när så många andra länder hade lyckats.¹⁹⁹

”Sverige som ska vara förebild i frågan om mänskliga rättigheter har inte visat sig villigt att införliva bestämmelser om samvetsfrihet i svensk lagstiftning.” [...] Varför ska mänskliga rättigheter inte gälla för vårdpersonal i Sverige?²⁰⁰

Enligt SD handlade diskussion inte om att vara för eller emot abort – utan huruvida man respekterade rätten till samvetsfrihet eller inte:

”Jag vill förtydliga att debatten i dag inte handlar om huruvida vi är för eller emot abort. Debatten handlar om att vi är för samvetsfrihet.”²⁰¹

Europarådet beskrevs som ett organ som stod upp för de mänskliga rättigheterna och samvetsfrihet hade tydligt stöd som en sådan. Resolutionen beskrevs som framtagen i god demokratisk anda och i åtnjutande av stöd från majoriteten av Europas medlemsländer. SD återkom också till att det rörde sig om en svår fråga, ett etiskt dilemma.²⁰² V kopplade genomgående samvetsvägran vid abortvård till rätten till abort, som i sin tur kopplades till rätten till hälsa som en mänsklig rättighet enligt FN-konventionen. Frågan kopplades också till kvinnors rätt att själva bestämma över sin kropp, sin sexualitet och sin reproduktion. Samvetsvägran innebar enligt V i realiteten en inskränkning av kvinnors rätt till abort och rätt till hälsa och utgjorde direkt diskriminering av kvinnor.²⁰³

”Däremot står det i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna att rätten till hälsa är en grundläggande mänsklig rättighet. Det är en rättighet som omfattar alla människor som lever på detta jordklot, inklusive kvinnor. Samvetsfrihet kan inte frikopplas från kvinnors rätt till hälsa och kvinnors rätt till abort.”²⁰⁴

V tog också upp det faktum att Europarådet i en annan resolution (*res. 1399 (2004) min anm.*) uppmanat samtliga medlemsländer att garantera kvinnor rätten till lagliga och säkra aborter. I framförandet kopplades samvetsvägran ihop med illegala aborter och att rätten till den egna kroppen kränktes och inskränktes på olika sätt runt om i Europa. Trots att resolutionen inte är juridiskt bindande angavs den som ett tydligt bakslag för kvinnors rättigheter. Samvetsfrihet vid abortvård beskrevs av V inte som en mänsklig rättighet utan som ett sätt för enskilda människor att sätta sig över demokratiskt fattade beslut och förvägra kvinnor grundläggande mänskliga rättigheter. Samvetsfrihet skulle, enligt V, ses som en inskränkning av aborträtten, inget annat. Att vara barnmorska eller gynekolog utgjorde inte

¹⁹⁹ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 38ff, 60.

²⁰⁰ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 38f.

²⁰¹ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 43.

²⁰² Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 43f.

²⁰³ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 40ff, 61f.

²⁰⁴ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 43.

en mänsklig rättighet.²⁰⁵ För få vågade ta dessa konflikter och V var oroligt för vem som skulle driva på dessa frågor om Sveriges röst tystnade.²⁰⁶

”Problemet är att även om många länder, eller i alla fall en del länder, delar vår syn på kvinnors rättigheter och rätten till sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter är det alldeles för få som vågar ta denna konflikt och som vågar vara de som håller talen för kvinnors rättigheter. Där spelar Sverige en viktig roll.”²⁰⁷

V berörde även situationen i Italien där 69 % av läkarna vägrade att genomföra abort med hänvisning till moraliska skäl och undrade vad nästa steg i Sverige kunde bli; lärare som inte ville undervisa homosexuella elever eller poliser som inte tog emot anmälningar från praktiserande muslimer?²⁰⁸ V påpekade också att Vårdförbundet hade tagit avstånd från bestämmelser om samvetsfrihet. Samvetsvägran kopplades också till ekonomisk ojämlikhet i sjukvården och risk för diskriminering.²⁰⁹ Liberalerna, L,²¹⁰ betonade i slutet av ett inlägg att även de stod bakom utskottets förslag om resolutionen, men tillförde inget eget i debatten. De angav att kvinnans rätt till sin egen kropp som grundläggande och något som i alla lägen skulle försvaras.²¹¹

KD kunde inte ställa sig bakom utskottets uttalanden och menade att alla mänskliga rättigheter måste viktas lika utan undantag. Samvetsfrihet beskrevs som en självklar del av både Europakonventionens artikel 9.1 och artikel 18 FN:s allmänna förklaring.²¹² Att inte respektera detta var att sätta sig över sjukvårdspersonalens integritet. Samvetsfrihet handlade, enligt KD, inte om att vägra:

”Vi kristdemokrater anser att inga beslut som fattas av politiker får inskränka någon mänsklig rättighet och inte heller samvetsfriheten. Det måste finnas respekt för sjukvårdspersonal så att ingen tvingas att delta vid ingrepp som strider mot det egna samvetet. Det är en självklar rättighet som är fastslagen både i Europarådets artikel 9 och i FN:s artikel 18.”²¹³

KD ansåg att värnande av samvetsfrihet inte fick blandas ihop med aborträtt i sig. Partiet sade sig stå bakom svensk abortlagstiftning, men nu handlade frågan om huruvida samvetsfriheten skyddas eller inte:

”Herr talman! Hans Linde (*V:s representant, min anm.*) blandar ihop abortfrågan med samvetsfrihetsfrågan. Vi tar ställning till samvetsfriheten, att den ska värnas. När det gäller frågan om abort står vi bakom svensk lag beträffande kvinnans rätt

²⁰⁵ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 40ff.

²⁰⁶ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 45.

²⁰⁷ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 45.

²⁰⁸ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 40ff, 61f.

²⁰⁹ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 44f, 61f.

²¹⁰ Tidigare Folkpartiet (FP).

²¹¹ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 46ff.

²¹² Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 59ff.

²¹³ Riksdagens protokoll 2010:11:100 s. 59.

att bestämma över sin egen kropp. Dagens ämne handlar om samvetsfrihet - en rättighet, Hans Linde, som är fastslagen av både Europarådet och FN.”²¹⁴

V anklagades för att medvetet citerade bara de delar av resolutionen som passade dem och att inte läsa den i sin helhet, även tillgång till vård skulle enligt resolutionen garanteras, trots möjlighet till samvetsfrihet.²¹⁵

4.2.4 Fortsatt behandling i Utrikesutskottet

Efter 2011 uttalade sig inte UU i fler betänkanden gällande samvetsvägran vid abortvård. Rätt till abort och andra frågor inom området för SRHR togs dock upp i riksdagsdebatter i anslutning till utskottets betänkanden, exempelvis de gällande Europarådets verksamhet.²¹⁶ Vikten av arbetet för SRHR berördes även i betänkanden gällande landets biståndspolitik och om mänskliga rättigheter i utrikespolitiken.²¹⁷ Inom ramen för biståndspolitik uttalades exempelvis att SRHR står fast som ett av de mest prioriterade områdena inom ramen för Sveriges utvecklingssamarbeten.²¹⁸

4.3 Samvetsvägran enligt konstitutionsutskottet

Bortsett från den inledande behandlingen i Utrikesutskottet 2011 har frågan om samvetsvägran vid abortvård framför allt behandlats i riksdagens konstitutionsutskott, KU. Sedan antagandet av resolution 1763 har KU behandlat samvetsvägran och abortvård i tre betänkanden, och diskuterats i anslutande debatter.²¹⁹ De motioner som förespråkade en rätt till samvetsvägran inom vården kom uteslutande från partierna SD och KD.²²⁰ I enlighet med KU:s förslag har dock samtliga dessa motioner avstyrkts.²²¹ I betänkandet från 2013/14 behandlades bland annat motionerna om samvetsvägran i förenklad ordning, med motiveringen att frågorna redan behandlats under samma valperiod.²²²

²¹⁴ Riksdagens protokoll 2010/11:100 s.61.

²¹⁵ Riksdagens protokoll 2010/11:100 s. 61f.

²¹⁶ Riksdagens protokoll 2013/14:123 s. 84ff. (bet. 2013/14:UU18), protokoll 2014/15:108 s. 82ff. (bet. 2014/15:UU15).

²¹⁷ Bet. 2013/14:UU20, 2013/14:UU15.

²¹⁸ Bet. 2013/14:UU20 s. 27.

²¹⁹ Bet. 2011/12:KU14, Bet. 2013/14:KU14, Bet. 2015/16:KU15.

²²⁰ T ex Motion 2010/11:K263; Motion 2012/13:K220; Motion 2012/13:K379; Motion 2013/14:K344.

²²¹ 2011/12:KU14 s. 69, Riksdagens protokoll 2013/14:99 s. 69, Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 38f.

²²² 2013/14:KU14 s.1, 31f.

4.3.1 Betänkanden om fri- och rättigheter

Samtliga betänkanden inleddes med en genomgång av relevanta bestämmelser gällande fri- och rättighetsrelaterade frågor. Av vikt för samvetsvägran inom vården och rätt till abort fanns därutöver hänvisningar till diskrimineringsförbudet enligt 1 kap. 2 § 5 st. RF, rätt till religionsfrihet enligt 2 kap. 1 § 1 st. RF och inkorporeringen av Europakonventionen enligt 2 kap. 19 § 1 st. 6 p. RF. Artikel 9.1 i Europakonventionen togs också upp.²²³ Betänkandena från 2011/12 samt 2015/16 refererade även till tanke-, samvets- och religionsfriheten enligt artikel 18 i FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna och till den statliga utredningen från 1994 om samvetsklausul i högskoleutbildningen.²²⁴ De mer utförliga betänkandena redogjorde för Europarådets resolution 1763.²²⁵ År 2016 angavs även beslutet från ECSR från 2015.²²⁶ Dessa betänkanden hänvisade även till UU:s betänkande från 2010/11 om Europarådet som angav att Sverige skulle stödja insatser för att göra aborter fria, säkra och lagliga för alla kvinnor.²²⁷

I 2011/2012 års betänkande uttalades att frågorna om samvetsfrihet och samvetsklausuler är av stor principiell vikt. Med hänvisning till tidigare utredningar var utskottet dock inte berett att ta några initiativ i frågan.²²⁸ Betänkandena refererade också till tidigare behandlingar av relaterade frågor, exempelvis till en utredning vid utformningen av barnmorskeutbildningen i mitten av 1980-talet. Det angavs också att flera andra riksdagsutskott under 2000-talet avstyrkt motioner om samvetsklausul inom sjukvård och högskoleutbildning och även gällande införande av samvetsklausul i RF.²²⁹ Inga tidigare behandlingar hade således lett till att några bestämmelser om samvetsklausuler införts, varken vid abort eller inom andra områden som av samvetsklausulförespråkarna beskrevs som etiskt kontroversiella.²³⁰ Nytt i betänkandet från 2016 var en hänvisning till domen från Jönköpings tingsrätt i november 2015.²³¹ Även SD:s interpellation till dåvarande socialminister Göran Hägglund 2014 togs upp i detta betänkande och angavs ha resulterat i att socialministern understrukt att resolutionen inte var något juridiskt bindande dokument samt att regeringen inte bedömt att internationella åtaganden på området motiverade några lagändringar.²³² Kammaren har gällande samtliga motioner om samvetsklausuler i vården samt införande av samvetsfrihet i RF i enlighet med KU:s förslag avslagit dessa. Mot detta beslut röstade SD:s

²²³2011/12:KU14 s. 9, 2015/16:KU15 s. 19f, 2011/12:KU14 s. 5ff.

²²⁴2011/12:KU14 s.10f; 2015/16:KU15 s. 19ff.

²²⁵2011/12:KU14 s. 9f; 2015/16:KU15 s. 19f.

²²⁶2015/16:KU15 s. 19f.

²²⁷2011/12:KU14 s.10f; 2015/16:KU15 s. 21.

²²⁸2011/12:KU14 s. 12.

²²⁹2011/12:KU14 s.11f; 2015/16:KU15 s. 22.

²³⁰2011/12:KU14 s.11f; 2015/16:KU15 s. 22.

²³¹2015/16:KU15 s. 22.

²³²2015/16:KU15 s. 20f.

representanter samtliga gånger.²³³ En kristdemokrat avstod från att rösta i den första av behandlingarna.²³⁴

4.3.2 Motioner om införande av samvetsvägran

Samtliga motioner som förespråkade vårdpersonals rätt till samvetsvägran vid abortvård inom KU under den aktuella perioden kom från KD och SD.

4.3.2.1 Kristdemokratiska motioner

”Samvetsfrihet innebär att jag genom att hänvisa till samvetsskäl inte behöver utföra en viss uppgift. De länder som har en samvetssklausul kan tillvarata kunnandet och engagemanget hos alla de personer som funnit sin uppgift inom sjukvården, utan att tvinga den som hyser samvetsskäligheter kring vissa svåra etiska frågor att delta i viss verksamhet. Detta kan gälla abort, insättandet av abortiv spiral eller forskning som inbegriper celler från aborterade foster samt annan praxis som utifrån traditionell etik är kontroversiell.”²³⁵

Bland de kristdemokratiska motionerna återkom samma motionärer med liknande förslag år efter år. Några av dem yrkade dels på ett införande bestämmelser om samvetssklausul i sjukvården och högskoleutbildningen dels på att samvetsfrihet införlivas i rättighetskatalogen i RF.²³⁶ I några yrkades endast på att samvetssklausul inom sjukvården och högskolan införas.²³⁷ Detta hänvisades till artikel 9.1 Europakonventionen, artikel 18 FN:s allmänna förklaring samt Europarådets resolution 1763.²³⁸ Flera motioner tog upp att informella samvetssklausul redan verkade finnas på många arbetsplatser, dock inte överallt.²³⁹ Återkommande teman var att samvetssklausul innebar att tillvarata kunskap och engagemang även hos dem inom sjukvården som hyste samvetsskäligheter.²⁴⁰ Resolution 1763 behandlades tämligen ingående i de flesta kristdemokratiska motioner, exempelvis här:

”Som synes är det något av en salomonisk lösning Europarådet kommit fram till, med respekt för båda sidorna i en annars stundtals oförsonlig dispyt. Det är svårt att se varför någon skulle motsätta sig föreskrifter i enlighet med resolutionen, då vi väl alla vill värna de mänskliga fri- och rättigheterna.”²⁴¹

Rekommendationerna i resolutionen angavs som vägledande för Europadomstolens arbete och om inte bestämmelser om rätt till samvetsfrihet införlivades i svensk rätt var risken att Europadomstolen

²³³2011/12:KU14 s. 69; Riksdagens protokoll 2013/14:99 s. 69; Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 38f.

²³⁴2011/12:KU14 s. 69.

²³⁵Motion 2010/11:K263.

²³⁶Motion 2010/11:K263; Motion 2012/13:K220; Motion 2011/2012:K281

²³⁷Motion 2010/11:K381; Motion 2012/13:K339.

²³⁸Se t ex Motion 2010/11:K:263; Motion 2012/13:K220; Motion 2011/2012:K281.

²³⁹Motion 2010/11:K:263; Motion 2012/13:K220.

²⁴⁰Motion 2010/11:K:263; Motion 2011/12:So642; Motion 2012/13:K220.

²⁴¹Motion 2010/11:K381.

skulle anse att svenska medborgare förvägrats sina fundamentala rättigheter.²⁴² Flera anförde också att eftersom Europakonventionen redan är svensk lag torde den motivera både ett införande av samvetsklausuler och en rätt till samvetsfrihet i regeringsformens rättighetskatalog.²⁴³ Några motioner redogjorde för samvetsfrihetens historiska bakgrund. Sverige beskrevs tidigare alltid ha värnat denna frihet, men i och med införandet av fri abort i Sverige hade den kommit att nedvärderas.²⁴⁴ Parallellt drogs till vapenvägran av samvetsskäl, som till en början inte erkändes, men som idag inte är något kontroversiellt.²⁴⁵ Amnestys begrepp ”samvetsfänge” berördes också, enligt de undertecknade motionärerna syftade begreppet på personer som frihetsberövats eller hindrades från att uttrycka sina rättigheter enligt bland annat artikel 18 i FN:s allmänna förklaring.²⁴⁶ Flera motioner beskrev också abortsituationer då personal tagit illa vid sig. En berättelse exempelvis handlade om en kvinna som utförde återkommande aborter av flickfoster, på grund av dess kön.²⁴⁷

4.3.2.2 Sverigedemokratiska motioner

”Då Europakonventionen idag är en del av svensk lag torde sjukvårdspersonal redan ha ett skydd i grundlagen för att kunna återropa samvetsfrihet. Dock har det tidigare varit svårt att veta hur denna samvetsfrihet ska tolkas. Nu finns det en tydlig resolution från Europarådet som tar hänsyn till både vårdpersonalen och den lagstadgade rätten till abort. Därför borde det ligga i Sveriges riksdags intresse att införa tydliga föreskrifter om samvetsfrihet då vi alla vill värna om mänskliga rättigheter.”²⁴⁸

SD:s samtliga motioner yrkade på att regler för att garantera vårdpersonals rätt till samvetsfrihet i enlighet med resolution 1763 skulle införas.²⁴⁹ Abort beskrevs genomgående som ett etiskt problematiskt ingrepp. Resolution 1763 angavs som en inbjudan till medlemsstaterna om att utforma tydliga bestämmelser som reglerar rätten till samvetsfrihet och tar hänsyn både till vårdpersonalen och den lagstadgade rätten till abort. Stöd för förslaget hämtades även i artikel 9.1 Europakonventionen samt artikel 18 FN:s allmänna förklaring.²⁵⁰ Även KU:s uttalande om att frågor om samvetsfrihet är av stor principiell vikt återkom som stöd för förslagen.²⁵¹ Rätt till samvetsfrihet inom vården fanns i de flesta av Europarådets medlemsländer och då Europakonventionen var en del av svensk lag torde grundlagsskydd för vårdpersonalens återopande av samvetsfrihet redan finnas.²⁵² Att införa bestämmelser om samvettsvägran handlade också om att klargöra de

²⁴² Motion 2012/13:K220.

²⁴³ Motion 2010/11:K:263; Motion 2011/2012:K281.

²⁴⁴ Motion 2010/11:K381.

²⁴⁵ Motion 2012/13:K220; Motion 2011/2012:K281; Motion 2012/13:K339.

²⁴⁶ Motion 2012/13:K220; Motion 2011/2012:K281.

²⁴⁷ Motion 2012/13:K220; Motion 2011/2012:K281.

²⁴⁸ Motion 2013/14:K344.

²⁴⁹ Motion 2011/12:So642; Motion 2012/13:K379; Motion 2013/14:K344; Motion 2014/15:2516.

²⁵⁰ Motion 2011/12:So642; Motion 2013/14:K344

²⁵¹ Se t e x Motion 2014/15:2516.

²⁵² Motion 2011/12:So642; Motion 2013/14:K344.

tolkningsproblem som fanns gällande samvetsfrihet som rättighet. SD:s motioner berättade också historier om vårdpersonal som hade tagit illa vid sig på grund av abortingrepp, och till och med slutat inom yrket.²⁵³

”En barnmorska berättar i artikeln att ofta lever fostren bara någon minut men att de haft fall där de levt längre än så och en gång upp till en timma. På något sjukhus läggs fostret i ett bäcken med locket på, några håller det i famnen tills det går bort och en tredje lägger det ute i sköljrummet där det lämnas ensamt att dö. Det kan inte vara rimligt att vårdpersonal ska tvingas till denna typ av upplevelser. Vårdpersonalen har i första hand utbildat sig till att rädda liv, och vi måste förstå vilket etiskt dilemma de ställs inför i dessa situationer.”²⁵⁴

Även ett framtida införande av dödshjälp inom vården togs upp som en etiskt svår situation då bestämmelser om samvetsvägran behövdes.²⁵⁵ Den sista motionen tog upp fallet med barnmorskan i Jönköping och uttalade att det var djupt beklagligt att DO bortsett från resolution 1763 i fallet.²⁵⁶

4.3.3 Debatt som följer betänkandet

”Det är klart att man med hänvisning till religionsfriheten skulle kunna säga att man inte ska behöva genomföra några aborter om man inte vill det. Och så är det ju. Man behöver faktiskt inte det. Det finns ingen människa som tvingar någon att börja arbeta inom sjukvården. Däremot har vi en annan princip, och det är människors rätt till sin egen kropp och kvinnans rätt till sin egen kropp vilket innebär att också kunna välja att avbryta en graviditet. Det är inte rimligt att man då ska mötas av personal som inte anser sig behöva vara delaktiga i att utföra den aborten.”²⁵⁷

Bland de som inte stod bakom förslaget om ett införande av rätt till samvetsvägran gjorde V flest inlägg.²⁵⁸ Den enes rättighet fick enligt V inte inskränka den andres rättighet. Det gick inte att å ena sidan säga att kvinnor ska ha rätt till abort och å andra sidan säga att all sjukvårdspersonal skulle kunna säga nej till att utföra ingreppet om de vill. Här måste man enligt V bestämma vilken rättighet som vägde tyngst. V ansåg att rätten att avbryta en graviditet och att använda de preventivmedel man ville vägde tyngst och att bli barnmorska om man inte kunde arbeta med abort beskrevs som orimligt.²⁵⁹

V beskrev det som att frågan handlade om två intressen; samvetsvägran gentemot kvinnors rätt till sin egen kropp och rätt till abort. Här hävdade Sverige att kvinnans rättigheter gick först och att detta var en mänsklig rättighet. Sverige beskrevs som ett föregångsland på detta område. V undrade vidare om det bara var i förhållande till kvinnors rätt till sin egen

²⁵³ Motion 2012/13:K379; Motion 2013/14:K344; Motion 2014/15:2516; Motion 2011/12:So642.

²⁵⁴ Motion 2014/15:2516.

²⁵⁵ Motion 2012/13:K379; Motion 2013/14:K344; Motion 2011/12:So642.

²⁵⁶ Motion 2014/15:2516.

²⁵⁷ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 17.

²⁵⁸ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 16ff, 27.

²⁵⁹ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 28.

kropp som samvetsfrihet borde införas, eller om det kunde utvidgas till fler områden?²⁶⁰ När övriga partierna arbetade för att förstärka utsatta personers rättigheter ansåg V att SD:s förslag innehöll inskränkningar av människors rättigheter, exempelvis genom förslag om rätt till samvetsvägran inom vården vilket skulle inskränka kvinnors rätt till abort.²⁶¹ V framhöll också de problem som kunde skapas på mindre mottagningar och hur kvinnor som funderade på abort skulle riskera att mötas av personal som inte ville delta i ingreppet.²⁶² Samma åsikter framfördes av S:

”Vi tvingar ingen att utföra en abort som inte vill det. Men väljer man ett yrke där detta faktiskt ingår i yrkesutövningen måste man acceptera det.”²⁶³

”Låt oss säga att en kvinna går till en barnmorskemottagning och har frågor och funderingar kring sin graviditet som kanske innebär att hon kommer att landa i att hon vill göra en abort. [...] Då måste hon veta att de svar hon får är opartiska och grundade på sjukvårdskunnande och inte på en persons principiella motstånd mot aborter.”²⁶⁴

S ifrågasatte hur det praktiskt skulle gå till att barnmorskor inte behövde utföra alla uppgifter, samtidigt som patienter skulle känna sig säkra på att få hjälp av den personal de mötte.²⁶⁵ Patienten och hälsosäkerheten måste komma i första hand. S varnade för de risker som kunde tänkas uppkomma i akuta situationer och även för en utvidgning av begreppet samvetsfrihet: vad skulle bli nästa steg?²⁶⁶ S hänvisade också till utlåtandet från ECSR om att de krav som ställdes på barnmorskor i Sverige var rimliga. Europarådet hade därmed inte som helhet uttalat att den svenska regleringen var bristfällig. Det vore intressant om barnmorske-fallet gick vidare till Europadomstolen, men någon tydlig uttolkning av gällande rättsläge fanns för närvarande inte.²⁶⁷

KD refererade återkommande till 1809 års Regeringsform och dess bestämmelse om samvetsfrihet och underströk Sveriges långa historia av att erkänna samvetsfrihet. Både FN:s allmänna konvention och Europa-konventionen lyftes upprepade gånger fram.²⁶⁸ En alltför utbredd samvetsvägran skulle kunna påverka kvinnor oproportionerligt mycket, men KD påminde om att resolution 1763 också säkerställde tillgång till laglig sjukvård och att den skyddade rätten till hälsa samtidigt som respekten för tanke-, samvets- och religionsfriheten säkerställdes. Enligt KD hade en patient har rätt att möta någon som är positiv till den vård de begär, men inte att kräva av vem som helst att utföra den. På mindre vårdcentraler skulle

²⁶⁰ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 27f.

²⁶¹ Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 32f.

²⁶² Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 16f; Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 32f.

²⁶³ Riksdagens protokoll 2015/16:88 s. 64.

²⁶⁴ Riksdagens protokoll 2015/16:88 s. 65.

²⁶⁵ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 22.

²⁶⁶ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 23; Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 35f.

²⁶⁷ Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 35f.

²⁶⁸ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 21ff; Riksdagens protokoll 2013/14:99 s. 12f, Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 33f.

samvetsfriheten få lösas i förväg. Det angavs som ett faktum att Europadomstolen i dessa situationer skulle komma att ställa sig på enskilda personers, som krävde upprättelse, sida.²⁶⁹ Trots det ställde sig KD bakom utskottets förslag om att avstyrka motionerna om samvetsvägran.²⁷⁰ Det förklarades bland annat med att arbetet för samvetsfrihet var långsiktigt och att enskilda nu åtminstone i efterhand kunde få upprättelse i Europadomstolen.²⁷¹ KD upprepade genomgående en stark tro på resolution 1763 i sina anföranden.²⁷² I senare debatter angav partiet att de stod bakom resolutionen, men inte som ett lagkrav. Istället beskrevs den bästa lösningen vara lokala överenskommelser:

”Det här är någonting som Kristdemokraterna vill lyfta fram, dock inte som ett lagkrav. Vi tror att det skulle kunna lösas bättre på den lokala nivån, på sjukhus, så som skett i årtionden ända sedan 70-talets början och förhoppningsvis kan ske även i fortsättningen. Men samvetet är någonting viktigt. Vi har inte råd med människor som inte styrs av sitt samvete.”²⁷³

SD redogjorde i sina inlägg ingående för resolution 1763 och hänvisade även till artikel 9.1 Europakonventionen och artikel 18 i FN:s allmänna deklaration i sina debattinlägg. Idén om att samvetsvägran redan skyddas genom att Europakonventionen utgör en del svensk lag återkom och tillsammans med resolutionen representerade detta vad SD förespråkade i sina motioner. Resolution 1763 innebar en avvägning mellan rätten till abort och rätten till samvetsfrihet och klargjorde också hur långtgående artikel 18 i FN:s allmänna deklaration skulle tolkas.²⁷⁴ Flertalet av Europarådets medlemsländer hade redan lagstadgad rätt till samvetsvägran - varför skulle mänskliga rättigheter inte få gälla för vårdpersonal i Sverige?²⁷⁵ Abort uppgavs vara en etiskt svår fråga och även dödshjälp var exempel på en sådan situation.²⁷⁶ Frågan handlade om liv och död.²⁷⁷ SD beskrev återigen de etiskt svåra situationerna från motionerna:

”Vi har fått höra vittnesbörd av barnmorskor som sett foster leva efter aborten och fått lämna dem att självdö i en rondskaål eller något annat ovärdigt. Ska vi verkligen tvinga vårdpersonal att vara med om det här, eller ska vi kunna göra vissa undantag?”²⁷⁸

²⁶⁹ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 2ff.

²⁷⁰ 2011/12:KU14 s. 69; Riksdagens protokoll 2013/14:99 s. 69; Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 38f.

²⁷¹ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 25f.

²⁷² Se t ex Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 26; Riksdagens protokoll 2013/14:99 s. 12f; Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 33f.

²⁷³ Riksdagens protokoll 2015/2016:88 s. 61.

²⁷⁴ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 26f; Riksdagens protokoll 2013/14:99 s. 15ff; Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 34f.

²⁷⁵ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 24f; Riksdagens protokoll 2013/14:99 s. 15ff; Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 34f.

²⁷⁶ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 24f; Riksdagens protokoll 2013/14:99 s. 15ff; Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 34ff.

²⁷⁷ Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 35f.

²⁷⁸ Riksdagens protokoll 2015/16:88 s. 63.

Paralleller drogs till vapenfri tjänst och att bakgrunden även här var det etiskt svåra i att utsläcka ett liv. SD hänvisade också till betänkandet där utskottet tidigare slagit fast att frågor om samvetsfrihet inom vården är av stor principiell vikt.²⁷⁹ Riksdagen borde sluta lägga locket på i dessa etiskt och känslomässigt svåra situationer och ge samvetsvägran en särställning inom svensk sjukvård.²⁸⁰ Det var viktigt att införa en reglering som inte tvingade barnmorskor och läkare att utföra aborter. Huvuduppgiften för barnmorskor beskrevs som att värna liv. Enligt SD handlade frågan om två rättigheter; en rätt till abort och en rätt till samvetsfrihet. Deras förslag innebar en kompromiss där båda rättigheter kunde tillgodoses.²⁸¹ SD anförde också rättssäkerhetsaspekten i ett införande av tydliga regler för samvetsfrihet i svensk lag.²⁸² Att lösa frågan på varje enskild arbetsplats var inte tillräckligt, det var fallet med barnmorskan i Jönköpings län exempel på.²⁸³ Det ansågs beklagligt att SD som enda parti tydligt verkade för att rätten till samvetsfrihet skulle skyddas i svensk lag.²⁸⁴ Det var sorgligt att exempelvis V inte kunde ta hänsyn till två rättigheter samtidigt.²⁸⁵ SD upprepade också kritik mot KD, bland annat för att de inte röstade på sin egna motioner. Att SD försökte inskränka människors rättigheter var inte sant, frågan handlade om att bredda människors rättigheter. S bortsåg enligt SD både från vad som stod i resolution 1763 och Europakonventionens.²⁸⁶

4.4 Övrig riksdagsbehandling

4.4.1 I socialutskottet

Frågan om samvetsvägran för vårdpersonal har även behandlats mer kortfattat inom ramen för riksdagens socialutskott.²⁸⁷ I ett betänkande från 2013/14 höll sig utskottet kritiskt till resolution 1763 och hänvisade till tidigare behandling av UU då resolutionen just hade antagits (*bet. 2010/2011:UU12 min anm.*). Utskottet refererade också till att frågan främst hade behandlats i KU de senaste åren.²⁸⁸ Med anledning av en motion från KD som föreslagit att landstingen skulle uppmantras att erbjuda personalen samvetsfrihet²⁸⁹ uttalade utskottet att patienterna och deras säkerhet skulle stå i centrum. Några initiativ för att uppmantra landsting till detta skulle därför inte tas.²⁹⁰ I ett betänkande från 2015/16 behandlade utskottet

²⁷⁹ Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 34f.

²⁸⁰ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 24f; Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 34ff.

²⁸¹ Riksdagens protokoll 2013/14:99 s. 15ff; Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 35.

²⁸² Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 26f; Riksdagens protokoll 2013/14:99 s. 15ff.

²⁸³ Riksdagens protokoll 2013/14:99 s. 15ff; Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 34f.

²⁸⁴ Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 34f.

²⁸⁵ Riksdagens protokoll 2011/12:95 s. 28.

²⁸⁶ Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88 s. 34ff.

²⁸⁷ Se t ex Bet. 2014/15:SoU7.

²⁸⁸ Bet. 2014/15:SoU7 s. 69ff.

²⁸⁹ Se motion 2014/15:1601.

²⁹⁰ Bet.2014/15:SoU7 s. 73.

återigen kortfattat samvetsvägran inom vården.²⁹¹ I en motion från M föreslogs att riksdagen inte skulle införa rätt till vårdvägran utan värna aborträtten.²⁹² KD däremot motionerade om ett tillkännagivande av rätt till samvetsfrihet.²⁹³ Behandlingen omfattade även två motioner från SD på samma tema som de från KD.²⁹⁴ I betänkandet hänvisade utskottet till ECSR:s utlåtande om att Sveriges avsaknad av samvetsklausul inte ansetts strida mot europeiska sociala stadgan.²⁹⁵ De hänvisade också till DO:s bedömning av fallet med barnmorskan i Jönköping och det pågående målet i Arbetsdomstolen. Utskottet vidhöll att frågan om samvetsfrihet var av stor principiell vikt, men att patienterna och deras säkerhet stod i fokus inom vården. Enligt utskottet borde riksdagen inte ta några initiativ för att uppmuntra landstingen att erbjuda så kallad samvetsfrihet.²⁹⁶ Riksdagen biföll senare utskottets förslag och avlog samtliga motioner.²⁹⁷

4.4.2 I interpellationsdebatt

4.4.2.1 Mellan socialministern (KD) och SD

I en interpellation vid tiden för att fallet med barnmorskan i Jönköping togs upp i tingsrätten 2014, undrade en sverigedemokratisk ledamot vad socialministern avsåg att göra för att garantera rätten till samvetsfrihet för svensk sjukvårdspersonal i enlighet med resolution 1763.²⁹⁸

”Att en barnmorska som i första hand utbildat sig till att rädda liv ska nekas att arbeta som barnmorska för att hon inte vill medverka till aborter anser vi är djupt diskriminerande.”²⁹⁹

Dåvarande socialminister Göran Hägglund (KD) besvarade interpellationen och inledde med att förklara arbetsgivarens rätt att leda och fördela arbetet. Då kvinnor enligt svensk lag har rätt till abort var det arbetsgivarens skyldighet att leda arbetet på en klinik på ett sätt som säkerställde denna rätt:

”Enligt svensk abortlagstiftning har kvinnan rätt till abort. Den person som ansvarar för att leda arbetet på en klinik som utför aborter måste därför se till att det finns anställda som är villiga att hjälpa patienter som kommer till kliniken för att få sin abort utförd.”³⁰⁰

Detta var också vad DO kommit fram till gällande barnmorskan i Jönköpings län. Europakonventionen innehöll visserligen en rätt till samvetsfrihet, men denna kunde ge vika för andra intressen som skyddet för

²⁹¹ Bet. 2015/16:SoU7.

²⁹² Motion 2015/16:432.

²⁹³ Motion 2015/16:2568.

²⁹⁴ Motion 2015/16:2902; Motion 2015/16:2915.

²⁹⁵ Se avsnitt 2.4.3.1.

²⁹⁶ Bet. 2015/16:SoU7 s. 46f.

²⁹⁷ Bet. 2015/16:soU7: 4. *Beslut*. Riksdagen.

²⁹⁸ Interpellation 2013/14:363.

²⁹⁹ Interpellation 2013/14:363.

³⁰⁰ Riksdagens protokoll 2013/14:104 s. 47.

hälsa eller andra personers fri- och rättigheter. Angående resolution 1763 angavs att den inte var juridiskt bindande och att UU hade förhållit sig kritiska till den. Även KU hade behandlat och avslagit motioner om samvetsfrihet inom vård och högskola. Regeringen gjorde bedömningen att internationella åtaganden på området inte motiverade några lagändringar.³⁰¹ Socialministern anförde också att det var viktigt att se till förhållandena i ett glesbefolkat land som Sverige, med särskilda utmaningar i att organisera vården.³⁰² Socialministern diskuterade den svåra avvägningen att både ta vara på den enskildes känsla av vad som känns rätt och de rättigheter som kommer av lagstiftning inom hälso- och sjukvården. Socialministern skiljde på rätten till samvetsfrihet, att själv få hysa vissa uppfattningar och följa sitt samvete, och samvetsklausuler som innebar en lagfäst rätt att få avstå vissa handlingar. Att lagstifta om samvetsfrihet riskerade att bli otympligt. Det beskrevs som lämpligare att på varje enskild arbetsplats avgöra hur de med samvetsbetänkligheter kunde inrymmas i verksamheten. Samvetsbetänkligheter kunde aktualiseras även inom andra områden och för att möta människors sjukvårdsbehov var det bättre att avgöra dessa frågor lokalt.³⁰³ SD ansåg att varken den lagstadgade rätten till abort eller det faktum att resolution 1763 inte var bindande hindrade Sverige från att respektera rätten till samvetsfrihet. Detta fungerade i andra länder:

”De länder som har samvetsklausul kan tillvarata kunnandet och engagemanget hos alla de personer som funnit sin uppgift inom sjukvården, utan att tvinga den som hyser samvetsbetänkligheter kring vissa svåra etiska frågor att delta i viss verksamhet.”³⁰⁴

I Sverige var det istället så att den som av samvetsskäl inte ville utföra aborter eller bevittna sena aborter där foster lämnades att självdö diskriminerades och blev av med jobbet. SD ansåg att barnmorskan i Jönköpings län var bevis för att det inte fungerade att lösa personalens samvetsbetänkligheter lokalt. Gällande abort och dödshjälp borde vi respektera att barnmorskor och läkare som utbildat sig för att rädda liv inte ville släcka dem. SD undrade om det var godtagbart att diskriminera vårdpersonal med samvetsbetänkligheter? SD undrade om det skulle behöva gå till Europadomstolen innan regeringen visade barmhärtighet och respekterade människor som inte ville delta i abort eller dödshjälp.³⁰⁵

4.4.2.2 Mellan utrikesministern (S) och M

I en interpellation från 2015 angående statsminister Löfvens möte med Polens premiärminister undrade en moderat riksdagsledamot varför frågan om Polens abortförbud inte hade tagits upp under mötet.³⁰⁶ I den debatt som sedan hölls besvarade utrikesminister Margot Wallström frågan.

³⁰¹ Riksdagens protokoll 2013/14:104 s. 47ff.

³⁰² Riksdagens protokoll 2013/14:104 s.50f.

³⁰³ Riksdagens protokoll 2013/14:104 s. 48ff, 52f.

³⁰⁴ Riksdagens protokoll 2013/14:104 s. 48.

³⁰⁵ Riksdagens protokoll 2013/14:104 s. 47ff.

³⁰⁶ Interpellation 2014/15:103.

Utrikesministern underströk att stärkandet av kvinnors och flickors åtnjutande av mänskliga rättigheter är grundläggande i regeringens feministiska utrikespolitik. Regeringen höll hög profil i dessa frågor och det kände Polen till. Särskilt familjepolitiska jämställdhetsfrågor beskrevs som en av de centrala frågorna i det bilaterala samarbetet med landet. Den moderata riksdagsledamot som stod bakom interpellationen kritiserade att abortfrågan inte lyfts specifikt när flera andra jämställdhetsfrågor hade tagits upp. Det beskrevs som viktigt för Sveriges trovärdighet i dessa frågor att ta varje tillfälle att lyfta dem, särskilt i ett land där aborten inte var fri. En ledamot från S höll med om att frågor inom SRHR var viktigt, men varnade för att diskussion om abort var farligt på EU-nivå när så många länder hade en mer restriktiv lagstiftning än Sverige. Hen varnade också för återopande av samvetsfrihet i förhållande till abortvård vilket inskränkte kvinnors rätt till abort. Utrikesministern återkom till att det hade rört sig om ett inledande samtal och att mer känsliga frågor förhoppningsvis kunde avhandlas i framtida möten.³⁰⁷

³⁰⁷ Riksdagens protokoll 2014/15:103 s. 2ff.

5 Diskursanalytisk granskning

5.1 Samvetsvägran – det nya motståndet?

I Uruguays näst största stad Salto finns inte en enda gynekolog som utför abort, alla samvetsvägrar.³⁰⁸ Italiens abortlagstiftning ansågs på 1970-talet som en av de mest liberala i Europa, men i början av 2000-talet samvetsvägrade enligt FN nära 70 % av landets gynekologer deltagande vid abortvård.³⁰⁹ Siffran har sedan dess stigit till 80 % i vissa delar av landet enligt siffror från det italienska hälsoministeriet (via organisationen International Planned Parenthood).³¹⁰ Liknande siffror har rapporterats från till exempel Portugal.³¹¹ Europarådets kommitté för sociala rättigheter, ECSR, har uttalat att italienska sjukhus och sjukvårdsanställdas omfattande samvetsvägran vid abortvård strider mot rätten till hälsa och utgör diskriminering mot kvinnor enligt Europeiska sociala stadgan. Avsaknaden av tillgång till abort uttalades skada kvinnors hälsa, ökar antalet illegala aborter samt förorsakar kvinnor stora ekonomiska kostnader.³¹² Stöd för detta går också att finna i rapporter från FN som anger att det sker fler osäkra aborter i länder med restriktiva abortlagar jämför med i länder med liberal abortlagstiftning. Vid en jämförelse från 2011 var siffran för osäkra aborter fyra gånger så hög i länder med restriktiva lagar och mödradödligheten cirka tre gånger så hög.³¹³

Det finns i min mening därför fog för att tala om samvetsvägran vid abortvård och Europarådets resolution 1763 som ett hot mot aborträtten. Resolution 1763 slår fast att ingen person, sjukhus eller institution ska tvingas utföra eller medverka till bland annat abort eller dödshjälp. Resolutionen säger också att ingen ska diskrimineras på grund av en samvetsgrundad vägran. Ur ett genusrättsvetenskapligt perspektiv är det ett dokument som tydligt prioriterar andra intressen framför den gravida kvinnans och som i förlängningen försvagar resurserna inom en typ av vård som har allra högst relevans just för gruppen kvinnor. Utgångspunkten inom svensk rätt är enligt både hälso- och sjukvårdslagen, patientsäkerhetslagen och patientlagen att det är patienten som står i centrum vid utformandet av vården. I resolution 1763 är det istället vårdpersonalens, till och med sjukhusets, åsikter som står i fokus.

³⁰⁸ Sandén 2014 s. 16ff.

³⁰⁹ United Nations Population Division 2002: *Abortion Policies, A Global Review*: Italy.

³¹⁰ *IPPF EN v. Italy* p. 83.

³¹¹ Zillén 2016 s. 94.

³¹² *IPPF EN v. Italy* p. 76, 80, 191-194.

³¹³ United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division 2014: *Abortion Policies and Reproductive Health around the World* s. 15f.

5.2 Teman i diskussionen

I kapitel fyra har jag alltså valt att redogöra för de återkommande teman som jag har tyckt mig se i den debatt som förs i riksdagen gällande samvetsvägran vid abortvård. Stödet för samvetsvägran under den granskade perioden kommer i stor grad från samma håll, från de politiska partierna KD och SD. De är inte enade i sitt stöd, men de argument som förs fram liknar varandra.³¹⁴ Att abortingrepp ses som problematiska hos dessa partier går det också att finna stöd för i deras allmänna politiska ställningstaganden gällande abort. SD verkar uttryckligen verka för en sänkt tidsgräns för abort.³¹⁵ KD anger på sin hemsida gällande abort att ”Både kvinnan och fostret är skyddsvärda individer.”³¹⁶

Rösterna mot samvetsvägran vid abortvård hörs högst från V. De drar tydliga paralleller mellan samvetsvägran och till begränsad tillgång till abortvård, som ett långtgående nyttjande skulle få. De refererar också till rätten till hälsa och jämställdhetsaspekter. När SD och KD vill skilja mellan rätten till samvetsvägran vid abortvård och rätten till abort är det framför allt V som är nogga med att understryka kopplingen mellan dessa två intressen.

5.2.1 Att tala om foster som ofödda barn

Hos de som argumenterar för en rätt till samvetsvägran inom vården pratas det mycket om svensk vårdpersonal och hur en arbetsdag för dem kan se ut. Det pratas också mycket om *foster*.

5.2.1.1 En fostercentrerad abortdiskurs

När samtalet om samvetsvägran vid abortvård kommer in på fostret görs det sällan någon skillnad mellan olika faser av graviditeten. I den inledande fasen av en graviditet är det i medicinska termer inte ens ett foster vi talar om, utan ett embryo. I de texter jag tagit del av är det dock ingen som pratar om embryots intressen – det handlar alltid om ett foster och ibland till och med om ett *barn*. Som jag läser argumenten för att samvetsvägran vid abortingrepp borde garanteras, är det idén om fostret som ett barn som gör abortingreppet till ett etiskt dilemma. Abort kan därför inte likställas med andra arbetsuppgifter.³¹⁷ Det sägs sällan uttryckligen men ingår i de outtalade premisser som varje uttalande kan antas bygga på. Det saknas praxis för när rätten till liv enligt exempelvis Europakonventionen kan göras gällande och embryon skyddas åtminstone inte under konventionens artikel 2 om rätt till liv.³¹⁸ Enligt abortlagen är det endast tillåtet att utföra abort på

³¹⁴ Se text avsnitt 4.3.2.

³¹⁵ *Vår politik A-Ö: Abort*. Sverigedemokraterna.

³¹⁶ *Vår politik A-Ö*. Kristdemokraterna.

³¹⁷ Se kap. 5.

³¹⁸ Se avsnitt 2.4.3.2.

ett foster som kan antas vara livsdugligt om det är fara för moderns liv.³¹⁹ Trots garantierna för att några *barn* inte aborteras hamnar mycket fokus på hur etiskt komplicerat ett abortingrepp beskrivs vara.

Bland förespråkarna för samvetsvägran finns alltså i min mening en tydlig förståelse för fenomenet abort där embryot eller fostret står i centrum. Jag väljer att kalla denna beskrivning för den *fostercentrerade* abortdiskursen. Att fostret står i centrum förklarar uttalandena om att abort är ett etiskt dilemma och att vårdpersonal upplever svårigheter gällandet just abortingrepp. I den fostercentrerade abortdiskursen motiverar således rätten till samvetsfrihet en samvetsgrundad vägran att medverka vid abort.

5.2.1.2 Bakom ett etiskt dilemma

Retoriken om abort som etiskt dilemma, jämförelserna med dödshjälp och idén om att kvinnans rätt att bestämma över sin kropp också måste vägas mot fostrets intresse och rätt till liv kan användas som argument mot abort i sig. Det är enligt min åsikt ett tecken på att ett förespråkande av rätt till samvetsvägran vid abortvård går väl ihop med ett ifrågasättande av aborträtten. Enligt kritisk diskursanalytisk teori är diskurser både konstituerade och konstituerande. Här skulle jag säga att den fostercentrerade abortdiskursen (bland annat) konstitueras av en diskurs där livet startar vid befruktningsögonblicket. På samma gång kan den fostercentrerade diskursen också i sig fungera konstituerande och motivera (bland annat) en rätt att samvetsvägra vid abortingrepp.

Den fostercentrerade abortdiskursen är ett resultat av en världsbild där abortingrepp inte främst handlar om patienten, det vill säga den gravida person som vill avbryta sin graviditet. Istället konstrueras abort som slutet på fostrets liv. Flera riksdagspolitiker drar paralleller till dödshjälp, vilket också beskrivs som ett etiskt problematiskt ingrepp. SD talar ofta om att personer som utbildat sig för att rädda liv inte ska tvingas att arbeta med abortingrepp. Abort ställs i motsats till att rädda liv – trots att en gravid person som inte vill ha barn mycket väl skulle kunna se en abort som en slags livräddande åtgärd. I de länder där abort är förbjudet eller restriktivt reglerat gör detta argument sig än mer gällande. Men trots att 90 % av alla aborter i Sverige enligt Socialstyrelsen utförs innan vecka 12 är det inte de tidiga, medicinska ingreppen som beskrivs.³²⁰ Abort illustreras istället av sena operationer med foster som visat livstecken, skräckhistorier, som har fått barnmorskor att sluta inom yrket. Beskrivningen gör att det framstår som rimligt att inte alla vill arbeta med abort, än mindre tvingas att arbeta med det. På så vis reproduceras idén om att abort inte endast är ett beslut som handlar om den gravidas bestämmanderätt över sin egen kropp – andra intressen, såväl fostrets som personalens, ska vi också ta hänsyn till. Den fostercentrerade diskursen bestämmer också vad det innebär att ha ett samvete. När abort i första hand handlar om fostrets död uppkommer

³¹⁹ Se avsnitt 3.1.3.

³²⁰ *Statistik om aborter 2015*, Socialstyrelsen 2016.

samvetsbetänkligheter hos vårdpersonalen. I den fostercenterade diskursen kommer samvetet att säga åt dig att *inte* utföra abort. Trots att det i Sverige är en lagstadgad rättighet att få en abort utförd i Sverige är det inte den personal som vill vara med och garantera denna rättighet som konstrueras som de med ett samvete.

5.2.2 Abort som kroppsligt självbestämmande

Trots att det gått cirka fem år sedan Europarådets resolution 1763 om samvetsfrihet i vården antogs har det inte införts någon rätt till samvetsvägran inom svensk sjukvård. Att samvetsvägran vid abortvård inte är ett skyddat uttryck av rätten till samvetsfrihet verkar således de flesta politiska riksdagspartier vara överens om. Det är dock främst V som tydligt uttalar motiv till varför denna rättighet inte erkänns.

5.2.2.1 Den kvinnocentrerade abortdiskursen

Enligt motståndarna till samvetsvägran vid abort hotar detta rätten till abort, en rätt som är grundläggande både för kvinnors självbestämmande och för rätten till hälsa. Även om övriga partier, med undantag av SD och KD, ofta uttalar sitt stöd för denna idé är det främst V som tydligt artikulerar den. V kopplar rätten till abort och vård som utgår ifrån patientens behov till kvinnors hälsa i stort, till mödradödlighet och till sexuella och reproduktiva rättigheter. Om tillgängligheten brister i den här delen av vården är det kvinnor som tydligast kommer att drabbas. Beskrivningen av abort som en grundläggande förutsättning för kvinnors självständighet, fysiska integritet och rätt till hälsa och välbefinnande kallar jag för den *kvinnocentrerade* abortdiskursen. Här står således den gravida kvinnans intressen i centrum.

Den kvinnocentrerade abortdiskursen konstitueras av historiska diskurser om abort som en central del i kvinnors frigörelse från förtryckande och diskriminerande strukturer som stänger ute kvinnor från den offentliga arenan. Förespråkare av rätten till samvetsvägran inom vården beskriver abort som ett etiskt problematiskt ingrepp vårdpersonal bör ges rätt att avstå att medverka vid. Dessa personer vill skilja mellan abortingreppet och andra ingrepp inom vården och ger en beskrivningen av abort som särskilt problematiskt. Det krockar med idén om abort som avgörande för kvinnors kroppsliga självbestämmande. I den kvinnocentrerade abortdiskursen kopplas därför förespråkarna till kvinnofientliga och konservativa diskurser som ställer upp hinder för ett jämställt samhälle och försvårar tillgång till den vård som just kvinnor är i behov av. Förespråkande av samvetsvägran inom vården blir ett sätt att göra anspråk på att kontrollera kvinnors kroppar. När samvetsvägran vid abortvård kopplas till aborträtten i sig konstrueras fenomenet som ett hot kvinnors självbestämmande –inte som en åtgärd för att främja samvetsfrihet som en mänsklig rättighet. Förespråkarna av rätt till samvetsvägran inom vården vill gärna skilja mellan denna rätt och rätten till abort. Både SD och KD pratar mycket om att frågan handlar om att värna de mänskliga rättigheterna. De motsätter sig idén om att samvetsvägran vid

abortvård skulle ha något med aborträtten i sig att göra.³²¹ Ett sådant särskiljande godtar inte övriga partier. Här är det flera partirepresentanter som på ett tydligt sätt påtalar hur dessa rättigheter i praktiken kan komma att stå mot varandra och att med en lagstiftning som garanterar rätt till abort måste vi också kunna räkna med att berörd personal står upp för denna lagstiftning. Det tycker jag är en viktig markering i debatten. Att erkänna samvetsvägran inom abortvården är inte så enkelt som att erkänna en ”ny” rättighet, det skulle samtidigt försvaga ett motstående intresse, i detta fall tillgången till abortvård. Hälso- och sjukvården utgår på ett tydligt sätt utifrån patientens intressen i dagens lagstiftning och när vi börjar att prata om vårdpersonalens samvetsfrihet är patientens ställning inte längre lika självklar. Möjligheten till abort skulle då också bero på vad personalen anser om ingreppet och hur *de* upplever situationen. Fokus förflyttats från patienten och aborträtten blir förhandlingsbar istället för självklar. Om lagstiftning anges att vården ska utgå från patienten måste det gälla även inom områden som kan beskrivas som känsliga. Om patientens upplevelse står i fokus är det inte heller upp till personalen att utanför det rent medicinska definiera ingreppet. Ur ett genusmedvetet perspektiv blir det särskilt problematiskt när områden som är så viktiga för just gruppen kvinnor beskrivs på ett sådant sätt.

5.2.2.2 Att skapa en förståelse

Den kvinnocentrerade abortdiskursen måste enligt min åsikt anses vara den rådande i riksdagen. Samvetsvägran vid abortvård torde därmed i dagsläget inte utgöra något direkt hot mot aborträtten i Sverige. Jag menar trots det att det är problematiskt att denna diskurs inte tydligare förklaras och motiveras av samtliga partier som säger sig stå bakom den svenska abortlagstiftningen och som ser dess betydelse för ett jämställt samhälle. I riksdagsdebatten är det främst V och i viss mån även S som tydligt för diskussionen tillbaka till frågan om kvinnors åtnjutande av de mänskliga rättigheterna och alla människors rätt att själva avgöra vad som sker med ens kropp.³²² Det finns gott om internationella konventioner, plattformar och måldokument som binder Sverige gällande rätten till hälsa, där sexuell- och reproduktiv hälsa ingår.³²³ Ändå hänvisas det relativt sällan till dessa dokument, särskilt vid en jämförelse av hur duktiga förespråkarna för samvetsvägran vid abortvård är på att hänvisa till exempelvis resolution 1763 – som inte ens är bindande.

När vår förståelse för det vi har omkring oss går genom språket har det betydelse för en rättighets status hur vi beskriver och förklarar den. Kunskap skapas i sociala processer och rådande diskursordning avgör vad som är tillåtet och vad som är förbjudet. Om abort ses som en grundläggande förutsättning för jämställdhet måste detta också uttalas, inte bara då rättigheten saknas eller brister. Om det finns starka kopplingar mellan tillgången på abort och kvinnors rätt till hälsa är det viktigt att vi inte slutar att prata om detta samband. En rättighet måste försvaras för att förbli en

³²¹ Se kapitel 5.

³²² Se kapitel 5.

³²³ Se avsnitt 3.2 och 3.3.

rättighet. I dagsläget anses inte abort ingår som en självklar del i rätten till sexuell- och reproduktiv hälsa. Om vi tycker att den gör det bör detta uttalas, för på så vis kan vi ändra den konstruktion som råder idag.

På samma vis är det viktigt att vi, för att upprätthålla den status som rätten till abort har i den svenska rättsordningen idag, beskriver samvetsvägran som det hot det faktiskt utgör i förhållande till aborträtten. Det kan göras genom interdiskursiva kopplingar mellan rätt till abort och rätt till hälsa, rätt till privatliv eller abortens historiska betydelse i arbetet för ett mer jämställt samhälle. Förslagen om samvetsvägran bör också kopplas till de följder samvetsvägran får i andra delar av världen. I exempelvis Italien leder samvetsvägran till att kvinnor i stora delar av landet inte längre har tillgång till abort – trots att rättigheten finns enligt lag. Endast samvetsvägran *i sig* låter inte farligt – men det innebär i praktiken en maktförskjutning. Från patienten, den gravida kvinnan, till den personal som ska vårda henne.

5.2.3 Att tala om samvetsvägran som en mänsklig rättighet

I den diskussion som framkommer är det tydligt att de som förespråkar samvetsvägran gärna sätter likhetstecken mellan rätten till samvetsfrihet och rätten till att samvetsvägra abortvård. På så vis kan referenser till olika internationella dokument som slår fast rätten till samvetsfrihet göras. Många hänvisar till resolution 1763, trots att den inte är juridiskt bindande. Det görs också hänvisningar till praxis från Europadomstolen fastän det inte finns något rättsfall som berör just samvetsvägran vid abortvård.

5.2.3.1 Vad säger Europadomstolen?

Europadomstolens praxis är otydlig och ingenstans har det slagits fast att samvetsvägran vid abortvård är ett uttryck för den skyddade rätten till respekt för samvetsfrihet enligt artikel 9 Europakonventionen. Så har inte skett enligt något annat instrument heller. I fallet *Eweida m fl mot Storbritannien* ansågs visserligen både en offentligt anställds vägran att registrera samkönade par och en psyko-sexualrådgivares vägran att ge samtalsterapi till samkönade par vara uttryck för den skyddade rätten till respekt för religions- och samvetsfrihet enligt artikel 9. Domstolen uttalade dock också att när det som i dessa fall handlar om två rättigheter som står mot varandra och inskränkningen har gjorts för att motverka diskriminering finns ett stort tolkningsutrymme för staterna. Att både personerna blivit uppsagda på grund av sin vägran utgjorde därmed inte någon oproportionell inskränkning av deras rättigheter under konventionen.³²⁴ Hur en annan bedömning är motiverad gällande samvetsvägran vid abortvård tycker jag mig inte se hur någon förklarar.

³²⁴ Se avsnitt 4.4.1.

Med utgångspunkt i Europadomstolens praxis kan vi se att inte varje handling som utförs med hänsyn till samvetet har ett skydd under rätten till respekt för religions- och samvetsfriheten under artikel 9. Vid inskränkningar torde medlemsstaterna ha ett stort tolkningsutrymme även gällande samvetsvägran vid abortvård. Detta utrymme motiveras av att det är två rättigheter (rätten till samvetsfrihet och rätten till privatliv) som står mot varandra men också på grund av att inskränkningen görs med hänsyn till att motverka diskriminering (av vård sökande gravida personer). Att ett nekande av samvetsvägran vid abortvård faktiskt skulle strida mot artikel 9 Europakonventionen är enligt min mening inte särskilt troligt.

Den juridiska relevansen av de fall som hänvisas till kan alltså enligt min mening ifrågasättas. Ur ett diskursanalytiskt perspektiv är det dock inte så märkligt att referenserna görs. När samvetsvägran vid abortvård kopplas till en diskurs om mänskliga rättigheter är det en typ av interdiskursivitet som syftar till att höja samvetsvägrans status. Genom att bygga på en redan erkänd diskurs om att mänskliga rättigheter måste värnas blir samvetsvägran vid abortvård en del av något vi inte ifrågasätter – vi *vet* sedan tidigare att mänskliga rättigheter måste skyddas. Det leder till färre följdfrågor och de outtalade premisserna – och konsekvenserna – kan förbli outtalade.

5.2.3.2 En omstridd resolution

Gällande Europarådets resolution 1763 är det ingen som direkt påstår att den är juridiskt bindande. Bland förespråkarna av lagstadgad rätt till samvetsvägran vid abortvård hänvisas det dock mycket frekvent till resolutionen. Även här görs intertextuella hänvisningar för att höja resolutionens, och i förlängningen dess temas, status. Resolutionens författare, PACE, beskrivs som ett inflytelserikt organ och deras åsikt gällande samvetsvägran vid abortvård bör således följas. Resolutionen beskrivs som en uppmaning till medlemsstaterna och det anförs att det är på detta sätt som Europadomstolen skulle döma i en framtida tvist i frågan. Riktigt så är det dock inte. Europadomstolen och Europarådets parlamentariska församling är två olika organ – ett politiskt och ett juridiskt – och de resolutioner som den parlamentariska församlingen antar är inte juridiskt bindande för domstolen. Trots det anför främst SD återkommande att Sverige inte respekterar de mänskliga rättigheterna på grund av att rekommendationerna i resolutionen inte har införlivats i svensk lagstiftning.³²⁵ Det rör sig således inte i första hand om en juridisk diskussion, utan om att föra in diskurser som stärker samvetsvägrans status.

Av sina förespråkare beskrivs resolutionen som en avvägning mellan kvinnans intresse av att själv bestämma över sin kropp och fostrets rätt till liv. Resolutionen sägs understryka vikten av att båda dessa intressen respekteras. Vid en noggrann läsning av resolutionen finns dock skillnader i hur de olika intressena garanteras. I resolutionens punkt 4 anges att ländernas reglering gällande samvetsfrihet för vårdpersonal ska *garantera*

³²⁵ Se kapitel 5.

(”guarantee”) rätten till samvetsfrihet i lagenlig medicinsk vård. Medlemsländerna måste dock endast *tillförsäkra* (”ensure”) patienterna information om en eventuell vägran hos personalen, en hänvisning till annan vårdgivare i tid samt ett erhållande av lämplig vård. Det är därmed inte helt sant att resolutionen är en objektiv eller neutral avvägning mellan de olika intressen som sägs stå mot varandra. I min mening är det tydligt att den gravida personens intresse av att få en abort utförd bara genom själva ordalydelsen i resolutionen har fått stå tillbaka. Om syftet med resolutionen är att garantera den mänskliga rättigheten till samvetsfrihet, är det dessutom märkligt att denna rättighet även garanteras sjukhus. Det är en aspekt som ofta förbises av resolutionens förespråkare, som framhåller resolutionen som ett erkännande av den etiska problematik de menar att abort innebär. I mina ögon är det svårt att se hur sjukhus lider av etiska dilemman. Den här delen av resolutionen kan därför inte anföras för att koppla dess betydelse till en diskurs om mänskliga rättigheter. Att även ett sjukhus ska garanteras samvetsfrihet visar alltför tydligt att resolutionen utgår ifrån ett perspektiv långt ifrån kvinnors behov och intressen – och att den egentligen inte är så nära kopplad till den diskurs om mänskliga rättigheter vi känner igen.

5.2.4 En kamp om betydelsen

Att samvetsvägran vid abortvård diskuteras juridiskt och politiskt får anses vara ett relativt nytt fenomen. Det finns därmed ett visst utrymme för att avgöra hur detta fenomen ska förklaras och förstås. Det pågår en diskursiv kamp om hur samvetsvägran vid abortvård ska förstås. Aborträtten har vi sedan tidigare en viss kunskap om, i viss mån även samvetsvägran – dock främst i förhållande till militärtjänstgöring. Samvetsfrihet som en mänsklig rättighet ger oss också vissa associationer. Beroende på vilka värderingar som erkänns som överordnade kopplas samvetsvägran vid abortvård till olika av dessa relaterade diskurser. I enlighet med att hög interdiskursivitet är ett tecken på förändring tyder diskussionen som förs på att samvetsvägran vid abortvård inte ännu helt definierats varken inom svensk politik och juridik. Genom att blanda in referenser från de diskurser man själv anser ha den starkaste kopplingen till temat slåss de olika sidorna om hur samvetsvägran vid abortvård ska definieras. Är det en del i en större trend om att värna de mänskliga rättigheterna? Eller är det ett nytt uttryck för ett gammalt abortmotstånd?

När motståndet mot samvetsvägran inte hörs tydligt och unisont från alla de som står upp för dagens abortlagstiftning finns en risk för att några få förespråkare av samvetsvägran hörs högre. Den nödvändiga kopplingen mellan aborträtt i sig och samvetsvägran i vården kan då utebli. Lagstiftning uttrycker vissa värderingar och när ett intresse prioriteras blir ett annat sekundärt. Att inte belysa kopplingen mellan samvetsvägran vid abortvård och rätten till abort kan leda till att även den som egentligen förespråkar en extensiv aborträtt godtar argumenten för samvetsvägran inom vården – om detta framstår som ett ofarligt värnande av mänskliga rättigheter som inte har något med andra rättigheters överlevnad att göra.

Jag tycker mig skönja en viss tendens till att reaktionerna på den generella försämring som sker i många länder inom området för SRHR kommer från fler håll ju närmre dagens datum vi kommer i riksdagens debatter. Interpellationen från en moderat riksdagsledamot illustrerar detta, även om frågan inte explicit handlade om samvetsvägran i förhållande till aborträtten. Att fler och fler börjar tala om vikten av tillgång till abort som en del av rätten till hälsa och i arbetet för jämställdhet kan visa att diskussionerna som uppkommit i förhållande till fallet med den samvetsvägrande barnmorskan i Jönköpings län också kan fungera medvetandegörande. Diskussionen kan uppmärksamma oss på en problematik som finns både i Sverige och i andra delar av världen, och vi kan öva oss på att se alla de aspekter som bör vägas in i bedömningen. På så vis kan alla de som faktiskt står bakom dagens lagstiftning vara med och förklara samvetsvägran som det hot mot aborträtten som det faktiskt utgör.

5.3 Avslutande kommentarer

Samvetsvägran vid abortvård kan beskrivas på flera sätt beroende på vilka intressen som anses vara prioriterade. Av dess motståndare samvetsvägran som det nya abortmotståndet. Med utgångspunkt i vad som skulle ske inom abortvården, om fler vägrar än assisterar, är det en motiverad beskrivning.

Bland förespråkarna av samvetsvägran vid abortvård kan två huvudlinjer skönjas. Den första är en fostercentrerad diskurs om abortingreppet som etiskt problematiskt med en beskrivning av abort som livets slut för ett ofött barn. Det är en idé om abort som fungerar väl för att konstituera ett motstånd mot ingreppet i sig. Den andra handlar om att konstruera samvetsvägran vid abortvård som ett naturligt uttryck för den mänskliga rättigheten till samvetsfrihet. Kopplingen till ett erkänt intresse, mänskliga rättigheter måste givetvis värnas, fungerar statushöjande för fenomenet samvetsvägran. Det hjälper också till att dölja de bakomliggande premisserna för den första linjen. På så vis undviker diskussionen de misogyna idéer som inte ser en äventyrad tillgång till abortvård eller ett ifrågasättande av kvinnors rätt att på egen hand fatta beslut gällande sin reproduktivitet som ett problem.

Att prata om rätten till samvetsvägran som frikopplad från rätten till abort innebär att ignorera betydelsen av *tillgång* till abortvård för förverkligandet av rätten till abort. Samvetsvägran vid abortvård bygger på premissen att det endast blir ett undantag. Om alla barnmorskor skulle samvetsvägra finns någon rätt till abort i praktiken inte längre kvar, vilket vi kan se i till exempel Italien. I dessa situationer finns också praxis från Europadomstolen om att det vore en kränkning av de mänskliga rättigheterna: när en rätt till abort enligt lag finns måste denna rättighet också vara praktiskt realiserbar. Det är tydligare fastslaget än att det skulle finnas en till konventionen hänförlig rätt till samvetsvägran som inte går att begränsa. När det pratas om abort som etiskt problematiskt för personalen har fokus också flyttats

från patienten till personalen. Enligt den lagstiftning som gäller enligt sjukvården är det mycket tydligt att den vård som ges ska utgå från patientens intressen och patientens upplevelse. Att, istället för att se till vad lagen säger och vad patienten vill, låta personalen definiera rätt och fel gällande ett vårdalternativ vore att helt frångå denna utgångspunkt. Det vore också en tydlig begränsning av gruppen kvinnors rätt till hälsa.

När vår förståelse för omvärlden går igenom språket måste vi ständigt beskriva och motivera en rättighets status för att den ska förbli en sådan. För att värna dagens svenska abortlagstiftning är det viktigt att inte låta varken den fostercentrerade abortdiskursen eller den om samvetsvägran som en mänsklig rättighet bli den rådande. Det här är ett område med hög diskursivitet och det är upp till oss som för samtalet att definiera vad samvetsvägran vid abort ska vara. Sexuell och reproduktiv hälsa är något som på ett helt avgörande sätt påverkar livet för kvinnor som grupp. Det är därför av högsta vikt att de institutioner som arbetar med dessa områden, precis som alla andra delar av hälso- och sjukvården, utgår ifrån patientens intressen och behov. På samma sätt som förespråkarna försöker *göra* samvetsvägran vid abortvård till en del av rätten till samvetsfrihet kan vi som motsätter oss den tolkningen göra abort som en självklar del av vår förståelse för rätten till hälsa.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Tryckta källor

Offentligt tryck

Statens offentliga utredningar

SOU 1971:58 Rätten till abort – 1965 års abortkommitté

SOU 1994:84 Samvetsklausul inom högskoleutbildningen

Propositioner

Prop. 1951:165 Godkännande av Sveriges anslutning till Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Prop. 1971:125 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående godkännande av internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

Prop. 1974:70 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till abortlag, m.m.

Prop. 1975/76:209 om ändring i regeringsformen

Prop. 1979/80:147 om godkännande av Förenta nationernas konvention om avskaffande av alla slags diskriminering av kvinnor

Prop. 1997/98:82 Europarådets sociala stadga

Prop. 2013/2014:106 Patientlag

Betänkanden

Betänkande 1979/80:AU30 Konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor

Betänkande 1997/98:AU12 Europarådets sociala stadga

Betänkande 2009/10:UU15 Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik

Betänkande 2010/11:UU12 Europarådet

Betänkande 2011/12:KU14 Fri- och rättigheter

Betänkande 2013/14:KU14 Fri- och rättigheter

Betänkande 2013/14:UU20 Biståndspolitisk plattform

Betänkande 2013/14:UU15 Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik

Betänkande 2013/14:UU18 Europarådet

Betänkande 2014/15:SoU7 Hälsa- och sjukvårdsfrågor

Betänkande 2014/15:UU15 FN och mänskliga rättigheter i svensk politik

Betänkande 2015/16:SoU7 Hälsa- och sjukvårdsfrågor

Betänkande 2015/16:KU15 Fri- och rättigheter

Riksdagens protokoll

Riksdagens protokoll 2010/11:UU12

Riksdagens protokoll med debatt 2010:11:100

Riksdagens protokoll 2011/12:95

Riksdagens protokoll 2013/14:99

Riksdagens protokoll 2014/15:103

Riksdagens protokoll 2013/14:104

Riksdagens protokoll 2013/14:123

Riksdagens protokoll 2014/15:108

Riksdagens protokoll 2015/16:88

Riksdagens snabbprotokoll 2015/16:88

Motioner

Motion 2010/11:U298 Milleniemålen

Motion 2010/11:K:263 Samvetsfrihet

Motion 2010/11:K381 Samvetsfrihet

Motion 2011/2012:K281 Samvetsfrihet

Motion 2011/12:So642 Samvetsfrihet i svensk sjukvård

Motion 2012/13:K220 Samvetsfrihet

Motion 2012/13:K339 Föreskrifter om samvetsfrihet

Motion 2012/13:K379 Samvetsfrihet i svensk sjukvård

Motion 2013/14:K344 Samvetsfrihet i svensk sjukvård

Motion 2014/15:2516 Samvetsfrihet i svensk sjukvård

Motion 2014/15:1601 Samvetsfrihet

Motion 2015/16:432 Vårdvägran

Motion 2015/16:2568 Hälsovård, sjukvård och social omsorg

Motion 2015/16:2902 Samvetsfrihet i svensk sjukvård

Motion 2015/16:2915 Barnmorskans arbetsomfattning

Övrigt riksdagstryck

Redogörelse till riksdagen 2010/11:ER1 Från Sveriges delegation vid Europarådets parlamentariska församling

Interpellation 2013/14:363 Samvetsklausul och fallet Ellinor

Interpellation 2014/15:103 Statministerns möte med Polens premiärminister

Litteratur

Cameron, Iain: *An introduction to the European Convention on Human Rights*. Upplagan 7. Iustus förlag, Uppsala 2014.

Eduards, Maud: *Kroppspolitik - om moder Svea och andra kvinnor*. Upplaga 1. Bokförlaget Altas, Stockholm 2007.

Eliasson, Marianne, Holmberg, Erik, Isberg, Magnus, Regner, Göran, Stjernquist, Nils: *Grundlagarna, Regeringsformen, Kap.2 Grundläggande fri- och rättigheter, 1-3 §§ Opinionsfriheter* (upplaga 3 2012, Zeteo,

http://zeteo.wolterskluwer.se/document/grundl1komm_grundl1974152_s2_s4_s1?anchor=xgrundl1kommq1974q152_2_kap_1_px), kommentaren till 2 kap. 1 §. Hämtad 2016-03-21.

Danelius, Hans: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*. Upplaga 5. Nordstedts Juridik, Stockholm 2015

Gleeson, Kate: *The strange case of the invisible woman in abortion-law reform*. I: Jones, Jackie, Grear, Anna, Fenton, Rachel Anne och Stevenson, Kim (red.): *Gender, Sexualities and Law* s. 215-226. Routledge, Abingdon 2011.

Granström, Görel: *Värnpliksvägran. En rättshistorisk studie av samvetsfrihetens gränser i den rättspolitiska debatten 1898-1925*. Uppsala Universitet, Uppsala 2002

Gunnarsson, Åsa, Svensson, Eva-Maria: *Genusrättsvetenskap*. Upplaga 1. Studentlitteratur AB, Lund 2009.

Harris, David, O'Boyle, Michael, Bates, Ed, Buckley, Carla (2009): *Law of the European Conventions on Human Rights*. Upplagan 2. Oxford University Press.

hooks, bell: *Feminism is for everybody: passionate politics*. Pluto Press, London 2000.

Human Rights Committee, General Comment No. 22: *The right to freedom of thought, conscience and religion*. 30/07/93.

Jarvis Thomson, Judith: *A Defense of Abortion*. I: *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 1, No. 1 (Autumn 1971), s. 47-66.

Kleineman, Jan: *Rättsdogmatisk metod*. I: Korling, Fredric, Zamboni, Mauro (red.): *Juridisk metodlära*. Upplaga 1:2, Studentlitteratur, Lund 2013, s. 21-45.

Lennerhed, Lena: *Folkhemstrubbel – Kommentar till texter om abort*. I: Arnberg, Klara, Laskar, Pia, Sundevall, Fia (red.) *Sexualpolitiska nyckeltexter* s. 375-381. Upplaga 1. Leopard förlag, Stockholm 2015.

Miles, Rosalind: *Kvinnorna och världshistorien*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1988.

Sandén, Kinga: *Laglig abort ingen garanti*. I: OTTAR nr. 4 2014, s.16-20.

Vahlne Westerhäll, Lotta: *kommentar till Hälso- och sjukvårdslagen (81982:763) 1 §*, Karnov 2015 [Elektronisk resurs]. Hämtad 2016-03-28.
<http://juridik.karnovgroup.se/>
[cit. Karnov internet, hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) 1 §, not 1.]

Wendt Höjer, Maria: *Rädslans politik*. Upplaga 1:1, Liber, Lund 2002

Winther Jørgensen, Marianne, Phillips, Louise: *Diskursanalys som teori och metod*. Upplaga 1. Studentlitteratur AB, Lund 2000.

Zillén, Kavot: *Hälso- och sjukvårdspersonalens rätt till religions- och samvetsfrihet. En rättsvetenskaplig studie om samvetsgrundad vägran och kravet på god vård*. Uppsala Universitet 2016.

Elektroniska källor

Myndighetspublikationer

Lön och arbetsliv: Läkarförbundets etiska regler, Sveriges Läkarförbund. Antagna vid Läkarförbundets fullmäktigemöte 2009. Hämtad 2016-03-31.
<https://www.slf.se/Lon--arbetsliv/Etikochansvar/Etik/Lakarforbundets-etiska-regler/> [cit. *Läkarförbundets etiska regler*. Sveriges Läkarförbund.]

Kompetensbeskrivning för legitimerad barnmorska, Socialstyrelsen 2006-105-1. Artikelnummer 2006-105-1. Hämtad 2016-05-16.
<http://www.barnmorskeforbundet.se/wp-content/uploads/2015/04/KOMPETENSBEKRIVNING-for-Legitimerad-BARNMORSKA-2006-Socialstyrelsen.pdf>
[cit. *Kompetensbeskrivning för legitimerad barnmorska*, Socialstyrelsen 2006-105-1.]

Nationella indikationer för God vård, Socialstyrelsens rapport. Artikelnummer 2009-11-5. 2009. Hämtad 2016-05-16.
<https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/17797/2009-11-5.pdf>
[cit. *Nationella indikationer för god vård*, Socialstyrelsen 2009.]

Statistik om aborter 2015, Socialstyrelsen 2016: Artikelnummer 2016-5-20. Hämtad 2016-05-17.
<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20204/2016-5-20.pdf>
[cit. *Statistik om aborter 2015*, Socialstyrelsen 2016.]

Riksdagens hemsida

Riksdagen: *Hälso- och sjukvårdsfrågor: Socialutskottets betänkande 2015/16:soU7 – 4. Beslut.* Hämtad 2016-05-24.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/halso--och-sjukvardsfragor_H301SoU7

[cit. Bet. 2015/16:soU7: 4. Beslut. Riksdagen.]

Publikationer från FN

FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter 2000: *Allmän kommentar nr. 14* p. 8, 11,21, 23. Hämtad 2016-05-19.

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11

[cit. *Allmän kommentar nr. 14* p. 8, 11,21, 23, FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter 2000.]

United Nations Population Information Network (POPIN): *Guidelines on Reproductive Health* del 1 p. 1, p. 7. Hämtad 2016-05-19.

<http://www.un.org/popin/unfpa/taskforce/guide/iatfreph.gdl.html>

[cit. *Guidelines on Reproductive Health*, POPIN, del 1 p. 1, p. 7.]

United Nations Population Division Department of Economic and Social Affairs: *Abortion Policies and Reproductive Health around the World*, United Nations Publication 2014. Hämtad 2014-04-04 från:

<http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/policy/AbortionPoliciesReproductiveHealth.pdf>

[cit. United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division 2014: *Abortion Policies and Reproductive Health around the World*.]

United Nations Population Division Department of Economic and Social Affairs: *Abortion Policies, A global review: Italy*. 2002.

Hämtad 2016-04-04 från:

<http://www.un.org/esa/population/publications/abortion/profiles.htm>

[cit. United Nations Population Division 2002: *Abortion Policies, A Global Review: Italy*.]

UN Women: *The United Nations Fourth World Conference on Women: Platform for Action*. Hämtad 2016-03-25.

<http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/health.htm>

[cit. *The United Nations Fourth World Conference on Women: Platform for Action*.]

UN Women Nationell Kommitté Sverige: *Internationellt: Styrdokument: Kvinnokonventionen*. Hämtad 2016-03-15.

<http://www.unwomen.se/internationellt/styrdokument/>

[cit. *Internationellt, styrdokument: Kvinnokonventionen*. UN Women.]

UN Women Nationell Kommitté Sverige: *Internationellt: Styrdokument: Pekingplattformen*. Hämtad 2016-03-15.
<http://www.unwomen.se/internationellt/styrdokument/>
[cit. *The United Nations Fourth World Conference on Women: Platform for Action*.]

UN Women Nationell Kommitté Sverige: *Om oss: Kvinnokonventionen*. Hämtad 2016-05-07. <http://www.unwomen.se/om-oss/vad-gor-vi/kvinnokonventionen/>
[cit. *Om oss: Kvinnokonventionen*. UN Women Nationell Kommitté Sverige.]

Övrigt

European social charter: European Committee of Social Rights (ECSR). Council of Europe. Hämtad 2016-05-25.
<http://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/european-committee-of-social-rights>
[cit. *Democracy: European Committee of Social Rights (ECSR)*. Council of Europe.]

Functioning, Overview, Website-PACE. Hämtad 2016-03-14
http://website-pace.net/en_GB/web/apce/how-it-works
[cit. *Functioning, Overview, Website-PACE*.]

Vår politik A-Ö, Kristdemokraterna. Hämtad 2016-05-09.
<https://www.kristdemokraterna.se/VarPolitik/Korta-Svar-AO/>
[cit. *Vår politik A-Ö. Kristdemokraterna*.]

Vår politik A-Ö: Abort, Sverigedemokraterna. Hämtad 2016-05-09.
<https://sd.se/var-politik/var-politik-a-till-o/>
[cit. *Vår politik A-Ö: Abort. Sverigedemokraterna*.]

Rättsfallsförteckning

Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen)

A, B and C v. Ireland [GC] no. 25579/05 ECHR 2010

Bayatyan v. Armenia [GC] no. 23459/03 ECHR 2011

Evans v. UK [GC] no. 6339/05 ECHR 2007-I

Eweida and others v. The United Kingdom no. 48420/10, 36516/10, 51671/10, 59842/10 ECHR 2013

P and S v. Poland no. 57375/08 ECHR 2012

R.R v. Polen no. 27617/04 ECHR 2011

Smith and Grady v. The United Kingdom no. 33985/96, 33986/96 ECHR 1999-VI

Tysiac v. Polen no. 5410/03 ECHR 2007-I

Vo v. France [GC] no 53924/00 ECHR 2004-VIII.

Pichon and Sajous v. France Admissibility Decision no 49853/99 ECHR 2001-X

EU-domstolen

Dom Åkerberg Fransson, C-617/10 , ECLI:EU:C:2013:105

Europeiska kommittén för sociala rättigheter

Ansökan 87/2012, International Planned Parenthood Federation – European Network (*IPPF EN*) v. *Italy* (10 september 2013)

Ansökan 99/2103, *Federation of Catholic Families in Europe (FAFCE)* v. *Sweden* (17 mars 2015)

Svenska underrättsdomar

Jönköpings tingsrätts dom den 21 maj 2016 i mål nr T 1781-14

Svenska domstolars beslut

Arbetsdomstolens beslut om prövningstillstånd den 28 april 2016 i mål nr B 10/16 , aktbilaga 13

Göta Hovrätts beslut den 29 december 2015 i mål nr T 3456-15, aktbilaga 12

Diskrimineringsombudsmannen

Diskrimineringsombudsmannens (DO) beslut den 10 april 2014 om att avsluta ärende med anmälningsnummer 2014/12, 2014/226, 2014/227